

IZRAŽANJE POLITIČNIH MNENJ V ANKETAH

Meta Novak

10

POLITIKA

politično znanje opredeljevanje neodgovori ankete raz
volitve kampanja družbenoekonomski položaj izražaj
mnenj politično znanje opredeljevanje neodgovori an
razkorak volitve kampanja družbenoekonomski polož
izražanje mnenj politično znanje opredeljevanje neod
ankete razkorak volitve kampanja družbenoekonomsk
položaj izražanje mnenj politično znanje opredeljevan
neodgovori ankete razkorak volitve kampanja družbe
družbenoekonomski položaj izražanje mnenj politično
znanje opredeljevanje neodgovori ankete razkorak vo
kampanja družbenoekonomski položaj izražanje mnenj
politično znanje opredeljevanje neodgovori ankete raz
volitve kampanja družbenoekonomski položaj izražar
mnenj politično znanje opredeljevanje neodgovori an
razkorak volitve kampanja družbenoekonomski polož
izražanje mnenj politično znanje opredeljevanje neod
ankete razkorak volitve kampanja družbenoekonomsk
položaj izražanje mnenj politično znanje opredeljevan
neodgovori ankete razkorak volitve kampanja družbe
družbenoekonomski položaj izražanje mnenj politično
znanje opredeljevanje neodgovori ankete razkorak vo
kampanja družbenoekonomski položaj izražanje mnenj
politično znanje opredeljevanje neodgovori ankete raz
volitve kampanja družbenoekonomski položaj izražar
mnenj politično znanje opredeljevanje neodgovori an
razkorak volitve kampanja družbenoekonomski polož
izražanje mnenj politično znanje opredeljevanje neod
ankete razkorak volitve kampanja družbenoekonomsk
položaj izražanje mnenj politično znanje opredeljevan
neodgovori ankete razkorak volitve kampanja družbe

Objavljeno v knjižni zbirki **Politika**

Simona Kustec Lipicer (ur.)
Politične vsebine in volilna kampanja

Alenka Krašovec (ur.)
Volitve v Evropski parlament 2009

Tomaž Deželan
Nasproti evropskemu federalizmu?

Simona Kustec Lipicer, Samo Kropivnik, Tomaž Deželan in Alem Maksuti
Volilni programi in stališča

Drago Zajc, Samo Kropivnik, Simona Kustec Lipicer
Od volilnih programov do koalicijskih pogodb

Janko Prunk in Marjetka Rangus
Sto let življenja slovenskih političnih strank: 1890–1990

Danica Fink-Hafner (ed.)
The Development of Civil Society in the Countries on the Territory of the Former Yugoslavia since 1980s

Danica Fink-Hafner, Matej Knep, Meta Novak
The Slovenian Greens: From Early Success to Long-Term Failure

Damjan Lajh, Meta Novak
Organizirana civilna družba v procesih odločanja na ravni Evropske unije

Izražanje političnih mnenj v anketah

Meta Novak

POLITIKA

Izražanje političnih mnenj v anketah

Meta Novak

Knjižna zbirka: POLITIKA

Urednica knjižne zbirke: Alenka Krašovec

Izdajatelj in založnik: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV

Za založbo: Hermina Krajnc

Copyright © po delih in v celoti FDV 2016, Ljubljana.

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.

Vse pravice pridržane.

Recenzenta: red. prof. dr. Marko Polič in

zn. sod. dr. Brina Malnar

Jezikovni pregled: Dora Mali

Naslovnica: Janko Testen

Prelom: Leon Beton

Ljubljana 2016

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

303.62:316.344

303.62:316.344(0.03.42)

NOVAK, Meta

Izražanje političnih mnenj v anketah [Elektronski vir] / Meta Novak. - El. knjiga. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2016. - (Knjižna zbirka Politika)
Način dostopa (URL): <http://knjigarna.fdv.si>

ISBN 978-961-235-778-8 (pdf)

284135168

“Bil sem zadovoljen, da mu lahko takoj postrežem z odgovorom,
in tako sem tudi storil. Dejal sem, da ne vem”

Mark Twain, Življenje na Misisipiju (1961, 38)

Kazalo vsebine

Predstavitev avtorice	xi
Uvodna zahvala	xiii
1 UVOD	1
2 RAZKORAK V ZNANJU	7
3 OPREDELITEV RAZKORAKA V IZRAŽANJU MNENJA	13
4 RAZISKOVALNE TEHNIKE IN METODE, UPORABLJENE V MONOGRAFIJI	17
Analitični model	18
5 RAZKORAK V IZRAŽANJU MNENJA	35
Razkorak v izražanju mnenja v obdobju kampanje in mirnem obdobju.....	35
Razkorak v izražanju mnenja glede na družbeno- ekonomski položaj.....	42
Sprememba razkoraka v opredeljenosti med družbeno- ekonomskimi skupinami	68
Razkorak v izražanju mnenja glede na izobrazbo, spol in starost.....	72
6 RAZPRAVA	97
Stekleni strop.....	106
7 SKLEPNI DEL	109
Kako razumeti razkorak v opredeljevanju.....	109
Omejitve analize.....	113
Izvirni prispevek monografije.....	117
Seznam virov in literature	121
Priloge	139
Stvarno in imensko kazalo	145

Seznam slik in preglednic

Slika 5.1: Vodstveni in pragmatični model ter model močne demokracije	36
Slika 5.2: Distribucija odgovorov indeksa opredeljenosti na anketna vprašanja.....	37
Preglednica 5.1: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med opazovanimi obdobji (Bonferronijev test)	39
Slika 5.3: Povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v opazovanih obdobjih.....	40
Preglednica 5.2: Vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v opazovanih obdobjih.....	40
Preglednica 5.3: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomske položaje za celoten vzorec	42
Preglednica 5.4: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomske skupinami (Bonferronijev test).....	43
Preglednica 5.5: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomske skupinami (Bonferronijev test).....	44
Preglednica 5.6: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomske položaje za prvo obdobje pred volitvami	45
Preglednica 5.7: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomske skupinami v prvem obdobju pred volitvami (Bonferronijev test).....	45
Preglednica 5.8: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomske položaje za prvo obdobje volitev	47
Preglednica 5.9: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomske skupinami v prvem obdobju volitev (Bonferronijev test)	48
Preglednica 5.10: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomske položaje za drugo obdobje pred volitvami	49
Preglednica 5.11: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomske skupinami v drugem obdobju pred volitvami (Bonferronijev test).....	50
Preglednica 5.12: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomske položaje za drugo obdobje volitev	50
Preglednica 5.13: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomske skupinami v drugem obdobju volitev (Bonferronijev test)	51

Preglednica 5.14: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za tretje obdobje pred volitvami	53
Preglednica 5.15: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v tretjem obdobju pred volitvami (Bonferronijev test)	53
Preglednica 5.16: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za tretje obdobje volitev	54
Preglednica 5.17: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v tretjem obdobju volitev (Bonferronijev test)	54
Preglednica 5.18: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za četrto obdobje pred volitvami	56
Preglednica 5.19: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v četrtem obdobju pred volitvami (Bonferronijev test)	57
Preglednica 5.20: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za četrto obdobje volitev	57
Preglednica 5.21: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v četrtem obdobju volitev (Bonferronijev test)	59
Preglednica 5.22: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za peto obdobje pred volitvami	60
Preglednica 5.23: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v petem obdobju pred volitvami (Bonferronijev test)	61
Preglednica 5.24: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za peto obdobje volitev	62
Preglednica 5.25: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v petem obdobju volitev (Bonferronijev test)	63
Preglednica 5.26: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za šesto obdobje pred volitvami	65
Preglednica 5.27: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v šestem obdobju pred volitvami (Bonferronijev test)	65
Preglednica 5.28: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za šesto obdobje volitev	66
Preglednica 5.29: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v šestem obdobju volitev (Bonferronijev test)	66

Slika 5.4: Razlika v povprečnih vrednostih indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v posameznih obdobjih glede na družbenoekonomski položaj	68
Slika 5.5: Razkorak v opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med skupino z družbenoekonomsko najnižjim položajem in skupino z družbenoekonomsko najvišjim položajem	70
Slika 5.6: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v posameznih obdobjih glede na spol	73
Slika 5.7: Razkorak v opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med skupino z družbenoekonomsko najvišjim položajem in skupino z družbenoekonomsko najnižjim položajem glede na spol	75
Slika 5.8: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v posameznih obdobjih glede na starost	76
Slika 5.9: Razkorak v opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med skupino z družbenoekonomsko najvišjim položajem in skupino z družbenoekonomsko najnižjim položajem glede na starostno skupino (primerjava glede na najmlajše in najstarejše)	78
Preglednica 5.30: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti in razkoraka med povprečnimi vrednostmi glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost v prvem obdobju	80
Preglednica 5.31: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti in razkoraka med povprečnimi vrednostmi glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost v drugem opazovanem obdobju	82
Preglednica 5.32: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti in razkoraka med povprečnimi vrednostmi glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost v tretjem opazovanem obdobju	84
Preglednica 5.33: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti in razkoraka med povprečnimi vrednostmi glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost v četrtem opazovanem obdobju	86
Preglednica 5.34: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti in razkoraka med povprečnimi vrednostmi glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost v petem opazovanem obdobju	89
Preglednica 5.35: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti in razkoraka med povprečnimi vrednostmi glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost v šestem opazovanem obdobju	91
Preglednica 5.36: Skupine glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost z najvišjo in najnižjo povprečno vrednostjo sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v posameznih opazovanih časovnih točkah z razkorakom med najvišjo in najnižjo povprečno vrednostjo indeksa	95
Priloga 1: Seznam vprašanj, uporabljenih za oblikovanje sestavljenega indeksa odvisne spremenljivke opredeljenosti na anketna vprašanja	139
Priloga 2: Volilna udeležba	143

Predstavitev avtorice

Meta NOVAK je doktorica socioloških znanosti in raziskovalka na Centru za politološke raziskave Fakultete za družbene vede. Leta 2008 je diplomirala na Fakulteti za družbene vede na programu sociologija, analitsko teoretska smer, z diplomsko nalogo *Družbeno-ekonomski položaj žensk skozi anketne neodgovore*; zanj je prejela Klinarjevo nagrado. Podiplomski študij je nadaljevala na programu Sociologija vsakdanjega življenja na isti fakulteti in leta 2014 doktorirala z doktorsko disertacijo z naslovom *Vpliv družbenoekonomskega položaja na izražanje političnih mnenj v anketah*. Njeno raziskovalno zanimanje velja političnemu znanju, političnemu vedenju, interesnemu predstavništvu, civilni družbi in položaju žensk. Raziskovalno je sodelovala oz. sodeluje pri mednarodnem projektu *INTEREURO - Primerjalno raziskovanje interesne politike v Evropi* (10-ECPR-008 ARRS-N5-0014), pri mednarodnem projektu *Primerjalno raziskovanje organizacijskega razvoja nacionalnih interesnih skupin v Evropi* (ARRS-N5-0023) ter pri raziskovalnem programu *Politološke raziskave* (P5-0136). Sodelovala je tudi pri dveh evropskih projektih: *Čutim Evropo: učenje evropskih vsebin v podeželskem okolju* in *Približajmo Evropsko unijo učencem osnovnih šol: razvoj neformalnih učnih pristopov*.

Uvodna zahvala

Knjiga idejno in vsebinsko temelji na doktorski disertaciji z naslovom *Vpliv družbenoekonomskega položaja na izražanje političnih mnenj v anketah*. V monografiji je poudarek predvsem na empiričnem delu doktorske disertacije, ki je bila na Fakulteti za družbene vede ubranjena 1. septembra 2015, vendar je analiza razširjena tudi na obdobje drugih predčasnih volitev v Sloveniji. Na tem mestu bi se rada iskreno zahvalila zn. sod. dr. Brini Malnar, mentorici pri doktorski nalogi in recenzentki knjige. Enaka zahvala gre recenzentu in članu doktorske komisije, red. prof. dr. Marku Poliču, ter članu doktorske komisije, izr. prof. dr. Samu Kropivniku, za koristne pripombe in priporočila. Za spodbudo in koristne napotke pri mojem raziskovalnem delu se zahvaljujem tudi red. prof. dr. Danici Fink Hafner, predstojnici Centra za politološke raziskave. Knjiga tudi ne bi bila mogoča brez Dore Mali, ki je s svojo lekturo besedilo izboljšala. Seveda so morebitne napake v knjigi zgolj moja odgovornost.

Ljubljana, april 2016

Meta Novak

1 UVOD

Cilj monografije pred vami je dopolniti ugotovitve raziskav s področja razkoraka v znanju s področjem razkoraka v izražanju mnenja na politične anketne kazalce. Pri tem razlikujemo zgolj med opredeljenimi in neopredeljenimi anketiranci, se pravi tistimi, ki na anketno vprašanje odgovorijo, in tistimi, ki sicer privolijo v sodelovanje v anketnem položaju, a na določeno vprašanje nočejo odgovoriti (t.i. brez odgovora, b.o.) ali pa odgovorijo z “Ne vem”. Izhajamo namreč iz predpostavke, da mora imeti anketiranec za oblikovanje odgovora na politično mnenjsko vprašanje določeno količino znanja, objektivne in subjektivne kompetence (Rapoport, 1981: 35–36).

Z analizo razkoraka v stopnji izražanja mnenja oziroma opredeljevanja¹ želimo dopolniti področje raziskav razkoraka v znanju (*knowledge gap*)². Področje raziskav razkoraka v znanju je namreč še danes aktualno in spremlja tekoče objave in raziskave (Gaziano, 2010). Začetniki raziskovanja razkoraka v znanju so avtorji Phillip J. Tichenor, George A. Donohue in Clarice N. Olien, t.i. skupina

1 Izraz razkorak v izražanju mnenja in izraz razkorak v opredeljevanju v monografiji uporabljamo kot sopomenki. V obeh primerih se namreč nanašamo na izražanje mnenja oziroma vsebinsko izbiro odgovora v anketnem položaju v nasprotju z neodgovorom oziroma izbiro odgovora “Ne vem“. V angleščini je opredeljevanje poimenovano kot *opinionation* (npr. Krosnick in Milburn, 1990; Delli Carpini in Keeter, 1996; Gaziano, 2014). Na podlagi tega bi razkorak v izražanju mnenja poimenovali *opinionation gap* za razliko od mnenjskega razkoraka ali *opinion gap*, ki kaže na razkorak v različnih mnenjih.

2 Angleško-slovenski slovar angleški izraz *gap* prevaja kot odprtina, razpoka, reža, škrbina, vrzel (Grad in drugi, 1967: 347). V družboslovju pa se je uveljavila tudi uporaba neenakosti kot ustrezen prevod. Na primer angleški izraz *gender gap* se prevaja kot neenakost med spoloma. Mi smo se odločili za uporabo izraza razkorak, ker s tem lažje zajamemo pomembno razsežnost hipoteze razkoraka v znanju, to je povečevanje razlik v znanju med družbenimi skupinami.

Minessota (*Minessota Team*). Prvi so artikulirano hipotezo razkoraka v znanju objavili leta 1970 v članku z naslovom *Mass Media Flow and Differential Growth in Knowledge* (Tichenor in drugi, 1970). Z omenjeno hipotezo so poskušali pojasniti neuspeh informacijskih kampanj pri izobraževanju predvsem skupine z nižjim družbenoekonomskim položajem. Pretekle raziskave so namreč kazale na večanje razlik v znanju med družbenoekonomskimi skupinami v obdobju, ko je bilo na voljo več informacij, oziroma v obdobjih namenskega izobraževanja družbenih skupin (obdobje izobraževalne in informacijske kampanje) (na primer Hyman in Sheatsley, 1947; Star in Hughes, 1950). Hipoteza razkoraka v znanju krivdo za neuspeh pri zmanjšanju razlik v znanju prenese s posameznika na samo družbeno strukturo (Tichenor in drugi, 1970) in s tem ponudi možnost za odpravo te neenakosti.

Pregled številnih raziskav s področja razkoraka v znanju (Gaziano, 1983; Viswanath in drugi, 1991; Gaziano, 1995; Gaziano in Gaziano, 1996; Gaziano, 1997; Hwang in Jeong, 2009; Gaziano 2010) kaže na to, da je hipoteza razkoraka v znanju trajen pojav in ne le značilnost določenega obdobja. Znanje namreč ni statično, saj nova znanja nenehno nastajajo, zato je raziskovanje znanja in razkoraka v znanju vselej aktualno. Poleg tega lahko določena območja in področja dosežejo enakost v znanju, drugod pa se neenakosti nadaljujejo. In čeprav so lahko nekatere informacije splošno razširjene, za druge tega ne moremo reči (Viswanath in Finnegan, 1996: 200–211). Področje raziskav razkoraka v znanju je tako treba razširiti in dopolniti tudi s področji raziskav vedenjskega razkoraka, razkoraka v odnosu, mnenjskega razkoraka in razkoraka v vrednotah (Gaziano, 1995; Gaziano in Gaziano, 1996). Neraziskano ostaja tudi področje razkoraka v izražanju mnenja na politična vprašanja v javnomnenjskih anketah. Glede na to, da je za oblikovanje mnenja, kot smo že omenili, potrebna določena količina znanja in informacij in da so neodgovori lahko učinkovit kazalec družbenoekonomskega položaja (Ferber, 1966; Francis in Busch, 1975; Rapoport, 1981; Rapoport, 1982; Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990; Atkeson in Rapoport, 2003), lahko ta monografija pomembno prispeva k že opravljenim raziskavam razkoraka v znanju in razumevanju neodgovorov v anketnih vprašalnikih, ki so vse prej kot naključno razporejeni (Rapoport, 1981; Rapoport, 1982).

V monografiji nameravamo dopolniti raziskave s področja neenakosti v znanju s področjem razkoraka v izražanju političnega

mnenja v anketah. S tem bomo povezali že opravljene raziskave s področja razkoraka v znanju z raziskavami neodgovorov. Politični sistem demokracije temelji na predpostavki informiranega volivca, ki na vsakokratnih demokratičnih volitvah odda razumen glas v skladu s programom političnih kandidatov ter lastnih potreb in interesov (Delli Carpini in Keeter, 1996; Kim in drugi, 2005). Obenem volivec aktivno participira in se zanima za politična in javna vprašanja tudi v času vladanja. Raziskave pa po drugi strani vedno bolj kažejo na to, da je povprečen volivec nezainteresiran za politično znanje in da je njegovo poznavanje trenutnih javnih zadev, političnega sistema in kandidatov bolj kot ne skromno (Converse, 1962; Delli Carpini in Keeter, 1996). Zato ni presenetljivo, da so v okviru hipoteze razkoraka v znanju številni avtorji posvetili precej pozornosti razkoraku v političnem znanju (na primer Eveland in Scheufele, 2000; Eveland in Hively, 2009; Fraile, 2011; Fraile, 2013; Holbrook, 2002; Lemert, 1993; Moore, 1987). Podobno kot druge raziskovalce hipoteze razkoraka v znanju jih je zanimalo predvsem to, pod kakšnimi pogoji razkorak v političnem znanju vsaj stagnira, če se že ne zmanjšuje.

A kot opozarjata Lupia in McCubbins, posameznik ne potrebuje vseh informacij za oblikovanje odločitve (Lupia in McCubbins, 2003). Zato je sposobnost oblikovanja odločitve in izražanja stališča morda pomembnejši kazalnik političnega delovanja volivcev kakor politično znanje. Razkorak v opredeljevanju na javnomnenjska politična vprašanja je zaradi potrebe po minimalnem znanju in poznavanju političnega dogajanja ter samozvesti ob tem znanju (Rapoport, 1981: 35–36) pomemben pokazatelj političnega vedenja volivca in še neraziskano področje. Poleg tega teoretiki, ki opredeljujejo znanje kot subjektivno, kontekstualno specifično in sestavljeno iz različnih razumevanj, ne soglašajo s predpostavko, da je znanje objektivno, univerzalno in veljavno ne glede na vrednost ali pomen znanja pri posamezniku (Hindman, 2009: 792). Večina raziskav na temo razkoraka v znanju je doslej temeljila na učbeniških in podatkovnih vprašanjih, pri čemer je bil srednji razred privilegiran. Ne nazadnje tudi Delli Carpini in Keeter kot mero političnega znanja priporočata ravno podatkovna vprašanja (Delli Carpini in Keeter, 1993). Opazovanje opredeljevanja na javnomnenjska vprašanja, za katera posameznik ne potrebuje podatkovnega znanja, temveč znanje za oblikovanje mnenja, tako lahko razširi področje že opravljenih raziskav. Uporaba neodgovorov v raziskovalne namene ugotavljanja družbenoekonomskega položaja in neenakosti pa tudi ni popolnoma

nova. Že pretekle raziskave so pokazale, da je opredeljevanje na javnomnenjska politična vprašanja pomemben kazalnik družbenoekonomskega položaja (Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990) in da na anketna vprašanja pogostejše odgovorijo moški, bolj izobraženi, z boljšim družbenoekonomskim položajem in pripadniki etnične večine (Ferber, 1966: 402). Doslej pa ni nihče podrobneje raziskoval, kaj se zgodi z opredeljevanjem na politična javnomnenjska vprašanja v odnosu do družbenoekonomskega položaja v obdobjih povečanja informacij, kot je na primer obdobje volilne kampanje v primerjavi z obdobji vladanja. Uporaba neodgovorov v analizi bo obenem opozorila na vrednost vseh zbranih podatkov z merjenji javnega mnenja.

Raziskave razkoraka v političnem znanju so bile doslej bolj ali manj omejene na obdobje predsedniške volilne kampanje, le Fraile je raziskovala tudi evropske parlamentarne volitve (Fraile in Schuman, 2010; Fraile, 2013). Mi se bomo v analizi posvetili državnoborskim volitvam, ki se lahko pomembno razlikujejo od predsedniških volitev. Velja namreč predpostavka, da morajo zaradi povečanega števila kandidatov za parlamentarne volitve ti kandidati posredovati več informacij o sebi, če se želijo razlikovati od protikandidatov (McCann in Lawson, 2006: 14; Fraile, 2013). Razkorak v opredeljevanju bomo primerjali v obdobju državnoborske volilne kampanje ter v mirnem obdobju, obdobju vladanja. V teoriji bi morale obdobje državnoborske volilne kampanje pomeniti lažji dostop do informacij in političnega znanja predvsem državljanom z nižjim družbenoekonomskim položajem ter hkrati večjo verjetnost, da posameznik najde sebi primerno politično izbiro, kar naj bi se posledično poznalo v manjšem razkoraku v političnem znanju in manjšem razkoraku v opredeljevanju na politična vprašanja. Analiza državnoborskih volitev tako lahko zaradi predpostavljenega še večjega vnosa informacij o političnih kandidatih in njihovih programih pomembno prispeva k razumevanju tako področja razkoraka v znanju kot področja razkoraka v opredeljevanju.

Ne nazadnje je naša analiza postavljena v kontekst demokracije. Čeprav velja predpostavka, da je hipoteza razkoraka v znanju univerzalna, so bile raziskave doslej omejene pretežno na razvite in stare demokracije (na primer ZDA, Kanado, v Evropi pa Švico in Nizozemsko). Izjema je raziskava McCanna in Lawsons, ki sta razkorak opazovala na zgledu treh demokracij na prehodu (McCann in Lawson, 2006), ter Fraile, ki je raziskovala na primeru Španije (Fraile, 2011). Naš prispevek bo tako dopolnil področje raziskav hipoteze

razkoraka v znanju tudi s stališča mladih demokracij iz nekdanjih socialističnih držav. Državljeni novih demokracij imajo omejeno razumevanje demokratičnih politik, ker se še razvijajo. V precejšnjem številu novih demokracij so tako značilne nizka participacija, netoleranca, politična nevednost in odtujenost, to pa predstavlja sistemski problem (Almond in Verba, 1965; McCann in Lawson, 2006: 14) in se med drugim povezuje tudi z nizkim političnim znanjem (Almond in Verba, 1965; Zaller, 1990: 125). Če znanje razumemo kot moč in je neenakomerno razporejeno, se moramo namreč vprašati tako, kot sta si vprašanje zastavila tudi Delli Carpini in Keeter (Delli Carpini in Keeter, 1996: 20): kako demokratična je Slovenija?

V nadaljevanju monografije bomo sprva na kratko opredelili razkorak v znanju in pozneje, izhajajoč iz razkoraka v znanju, tudi razkorak v izražanju mnenja. Opredelitvi raziskovalnih metod in tehnik, uporabljenih v monografiji, bo sledila analiza in preverjanje hipoteze razkoraka v izražanju mnenja. V sklepnem delu bomo povzeli glavne ugotovitve in jih soočili s pričakovanim novim prispevkom znanosti.

2 RAZKORAK V ZNANJU

Vloga informacijskih kampanj, pa naj gre za oglaševalske kampanje, izobraževalne kampanje v smislu ozaveščanja (npr. o preprečevanju in širjenju bolezni, o varovanju okolja...) ali volilne kampanje, je informiranje, dvig informacij in znanja pri ciljnem občinstvu. Pri tem imajo pomembno vlogo množični mediji kot kanal prenosa informacij. Z nastankom novih oblik množičnih medijev in novih tehnologij, ki omogočajo lažji dostop do informacij, je za vsakega uporabnika dostop do informacij v času kampanje lažji in tudi cenejši (Boh, 2001). Ob predpostavki svobodnih množičnih medijev, ki so orodje izobraževanja javnosti. Informirana javnost lahko v sistemu predstavniške demokracije oblikuje lastne politične odločitve (Clarke in Fredin, 1978: 143). In prav nastanek novih medijev in širjenje možnosti dostopa do informacij in same količine informacij je vplival na razvoj in preučevanje koncepta družbe znanja (Godin, 2008: 4).

Danes tako živimo v družbi, ki temelji na znanju, in pri tem se koncepta znanja in informacij pogosto uporabljata kot sopomenki (Godin, 2008: 4). V informacijski dobi zaradi množice informacij ljudje ne zmorejo več sami izluščiti ključnih informacij, temveč se zanašajo na medije in obveščanje prek njih. Obenem tudi oblikovalci politik in voditelji uporabljajo medije za posredovanje informacij in izobraževanje javnosti o različnih tematikah³ v veri, da bo širjenje informacij zadostovalo za promocijo družbenih sprememb in spodbudilo prevzemanje novih oblik vedenja (Viswanath in drugi, 1991: 712). Z nenehnim razvojem tehnologij, ki občinstvu prenašajo informacije prek zvoka, slike in podatkov, postaja teorija razkoraka

3 Z izrazom tematika v celotni monografiji prevajamo pomen angleškega izraza "issue". Ustrezni prevodi bi bili tudi: sporno vprašanje, problem, predmet razprave (Grad in drugi, 1967: 457; Komac 1993: 228).

v znanju vse pomembnejše področje raziskovanja (Jeffres in drugi, 2011: 30). Preučevanje vpliva izobraževalnih kampanj na raven znanja pri posameznikih je tako še danes aktualna tematika preučevanja.

Raziskave razkoraka v znanju kažejo na to, da ima kljub poizkusu medijev pri večanju znanja posameznikov povečanje informacij v okolju nasproten učinek in povečuje razliko v količini posedovanega znanja med tistimi, ki v kampanjo vstopajo že z določeno količino informacij, in tistimi, ki vanjo vstopajo z omejenim znanjem (Tichenor in drugi, 1970). Razpoložljivost informacij tako še ne pomeni univerzalnega in uniformnega prevzemanja informacij (Tichenor in drugi, 1973). Vzrok za neuspeh kampanje pri izobraževanju posameznikov in zmanjševanju razlik v posedovanem znanju med družbenimi skupinami so avtorji Tichenor, Donohue in Olien s svojo hipoteze pripisali družbenoekonomski strukturi. Argument za razkorak v znanju po njihovem mnenju izhaja iz družbe. Pri tem se opirajo na teoretske temelje strukturnega funkcionalizma, stratifikacijske teorije in konfliktna teorije (Gaziano in Gaziano, 1996). Posamezniki z višjim družbenoekonomskim položajem naj bi tako imeli boljše kognitivne sposobnosti, več izkušenj z učenjem, pridobivanjem novega znanja in memoriranjem, boljšo izbiro medijev in informacij, bolj raznolik življenjski prostor ter boljše komunikacijske veščine, zaradi česar naj bi hitreje in lažje pridobivali novo znanje v obdobjih povečanja informacij v primerjavi s skupinami z nižjim družbenoekonomskim položajem (Tichenor in drugi, 1970).

Ettema in Kline leta 1977 problematizirata strukturne dejavnike kot pojasnjevalno spremenljivko povečevanja razkoraka v znanju v obdobju intenzivnih informacijskih kampanj. Razkorak v znanju pojasnjujeta z lastnostmi občinstva, kot je pripravljenost na informiranje, zanimanje in motivacija (Ettema in Kline, 1997). Pri tem izhajata iz teorije simboličnega interakcionizma, argument za razkorak v znanju pa postavljata na posameznika (Gaziano in Gaziano, 1996). Po rezultatih njune analize se razkorak povečuje med skupinami ljudi, ki izkazujejo večje oziroma manjše zanimanje za obravnavano temo (Ettema in Kline, 1977). Znanje tako po njunem ni stratificirano, tak učinek je šele posledica osebne motivacije (Gaziano in Gaziano, 1996: 132). Večina poznejših raziskav razkoraka v znanju izhaja iz obeh tradicij in v svojih analizah združuje tako družbenoekonomske kazalnike kot motivacijske spremenljivke.

Treba je opozoriti, da hipoteza razkoraka v znanju obenem predpostavlja povečanje znanja in informiranosti pri vseh družbenih

skupinah, a obenem opaža večanje neenakosti med njimi (Tichenor in drugi, 1970: 160), to pa je problem. Neenakost v znanju je problem, ko ne premorejo vse družbene skupine splošnega znanja, to je znanja, od katerega imajo korist vsi člani družbe, denimo o zdravju in zdravem načinu življenja ali javnih zadevah in političnih zadevah (Gaziano in Gaziano, 1996: 129). Razkorak v znanju v teh primerih pomeni družbeno neenakost in lahko pomembno negativno vpliva na skupino ljudi, ki je informacijsko v deficitnem položaju in na katero ima družbenoekonomski položaj toliko večji negativni vpliv (Gaziano, 1997: 238). Tisti, ki nadzorujejo javne zadeve in znanje o njih, sestavljajo elitni razred. Razlike med tistimi, ki imajo znanje, in med tistimi, ki ga nimajo, pa lahko vodijo v vzdrževanje različne stopnje posedovane moči in v večanje družbene napetosti med skupinami (Gaziano, 1997: 266).

Več kot trideset let raziskav na področju razkoraka v znanju pomeni tudi precejšnje število objav na tem področju. Literatura s področja razkoraka v znanju zdaj obsega že 230 raziskav brez teoretičnih razprav (Gaziano, 2010: 616). Pri tem gre večinoma za objave v angleškem jeziku, obenem pa tudi niso upoštevane najnovejše objave. Pregledni članki in metaanalize (Hwang in Jeong, 2009; Gaziano, 2010) ugotavljajo, da je večina analiz in raziskav s področja hipoteze o razkoraku v znanju ugotovila povečevanje razlik v znanju med družbenoekonomskimi skupinami v času kampanje. Neenakost v znanju se tako kaže kot trajen pojav in ne le kot značilnost določenega obdobja.

Poglavitna kritika in primanjkljaj raziskav razkoraka v znanju je to, da je večina analiz znanja temeljila na učbeniških vprašanjih, pri čemer je bil srednji razred privilegiran. Teoretiki, ki opredeljujejo znanje kot subjektivno, kontekstualno specifično in sestavljeno iz različnih razumevanj, ne soglašajo s predpostavko, da je znanje objektivno, univerzalno in veljavno ne glede na vrednost ali pomen znanja posamezniku (Hindman, 2009: 792). Predpostavljamo lahko, da bi bil razkorak v znanju manjši pri empiričnih študijah, če pri analizi ne bi uporabljali vprašanj, ki so usmerjena zgolj na podatke in dejstva o političnem sistemu in javnih vprašanjih, temveč tudi na uporabnost in odprta vprašanja, ki vzpodbujajo anketirance, da razmišljajo o temah in problemih z različnih vidikov (Bonfadelli, 2002: 70–71). Da bi lahko pojasnili trajni nastanek razkoraka v znanju, je bilo treba raziskave razširiti z uporabo drugačne metodologije in z vpeljavo drugih sorodnih področij. Na žalost Cecile Gaziano ugotavlja, da so

ta področja še neraziskana. Nepokrito ostaja področje vedenjskega razkoraka (*behaviour gap*), razkoraka v odnosu (*attitude gap*), mnenjskega razkoraka (*opinion gap*), razkoraka v prepričanju (*belief gap*) ter razkoraka v vrednotah (*value gap*) (Gaziano, 1995; Gaziano in Gaziano, 1996).

Nas v pričujoči monografiji zanima razkorak v stopnji izražanja mnenja na javnomnenjska politična vprašanja (*opinionation gap*). Pri tem bomo v analizi razlikovali med tem, ali anketiranec poda svoje mnenje, ali ga ne poda. Kadar anketiranec ne poda svojega mnenja, govorimo o delnih neodgovorih oziroma posameznih neodgovorih, v nasprotju s popolnim neodgovorom, ko anketiranec zavrne odgovarjanje (Ferber, 1966). Neodgovori so navadno v statistični analizi obravnavani kot manjkajoči odgovori⁴, to je navadno standardni postopek pri obdelavi javnomnenjskih podatkov. Toda to je enako, kot če anketirancu ne bi postavili vprašanja (Rapoport, 1982: 86). Pri takem početju namreč ohranjamo predpostavko, da so iz analize izločeni anketiranci enaki tistim, ki so svoje mnenje podali. Rezultati pri taki analizi so primerni samo za del anketirancev, ki so izrazili svoja stališča, ne pa za celoten vzorec, še manj populacijo. Rezultati raziskav, pri katerih so bili predmet raziskovanja prav neodgovori, so pokazali, da odgovori "Ne vem" niso naključno razporejeni, temveč predstavljajo zanesljive in pomembne podatke (Ferber, 1966; Sicinski, 1970; Francis in Bush, 1975; Rapoport, 1981; Rapoport, 1982; Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990; Atkenson in Rapoport, 2003). Tisti posamezniki, ki so politično bolj vključeni in učinkoviti, moški, z višjim družbenoekonomskim položajem, pripadniki rasne večine in mlajši, pogosteje izražajo svoje mnenje in tako manjkrat izberejo odgovor "Ne vem" kakor izključeni, neučinkoviti, ženske, starejši, pripadniki etničnih manjšin in posamezniki z nižjim družbenim položajem ter nižjim dohodkom (Rapoport, 1982: 86). Odgovor "Ne vem" se je v teh analizah pokazal kot uporaben pokazatelj vedenja in družbenoekonomskega položaja.

Raziskave se doslej niso posvečale povezavi med neodgovori oziroma opredeljevanjem na javnomnenjska vprašanja, družbenoekonomskim položajem in prisotnostjo povečane količine informacij. Odnos med neodgovori in družbenoekonomskim položajem v obdobju kampanje, ko je na voljo večja količina informacij, in mirnim

4 Statistični terminološki slovar tako neodgovor opredeli kot "enota, izbrana v vzorec, ki je med zbiranjem podatkov zaradi nesodelovanja, odsotnosti ali iz kakega drugega razloga iz njega izpadla (Košmelj in drugi, 2002: 79)".

obdobjem, ko je na voljo manj informacij, tako ostaja neraziskana. Povezovanje teh dveh področij raziskovanja je smiselno, saj se v osnovi prepletata. Dva razloga sta namreč, zakaj anketiranec ne poda odgovora na anketno vprašanje. Anketirancu lahko primanjkuje informacij oziroma znanja, s katerim bi lahko oblikoval odgovor, v osnovi pri tem govorimo o objektivni kompetenci. Anketirancu lahko primanjkuje tudi subjektivne kompetence in samozavedi, ki sta potrebni za oblikovanje in izražanje mnenja. Pri tem je subjektivno znanje povezano z objektivnimi kompetencami (Rapoport, 1982: 87). Izhajamo namreč iz predpostavke Bishopa, ki poudarja, da so anketiranci motivirani za "vzpostavljane pozitivne podobe o samem sebi, ki jo pridobijo kot kompetentni sogovorniki" (Bishop v Uhan, 1998: 104). Anketiranec tako v anketnem položaju želi narediti vtis na anketarja in bo pri oblikovanju odgovora želel uporabiti informacije, ki jih ima na voljo. V takih primerih je razkorak v izražanju mnenja, v smislu, da anketiranec poda mnenje ali ne, pomemben pogled, ki lahko dodatno pojasni nastanek razkoraka v znanju. Ker gre za razkorak v opredeljevanju na politična mnenjska vprašanja, pa nam analiza ponuja pomemben pogled tudi v politično vedenje. Tudi izbira odgovora na politična mnenjska vprašanja je oblika izražanja političnega stališča in oblika politične participacije. Da je posameznik lahko polno vključen v politični sistem, mora namreč poznati več kot samo tematike, odprte na dnevnem redu, in osebnosti iz političnega življenja. Aktiven državljan mora imeti izoblikovano mnenje (Garramone, 1983: 655).

3 OPREDELITEV RAZKORAKA V IZRAŽANJU MNENJA

Ob začetku monografije smo najprej opredelili razkorak v znanju. Razkorak v opredeljevanju na anketna vprašanja je sicer poseben pojav, a je zanimiv prav zaradi povezanosti s političnim znanjem. Ko govorimo o opredeljevanju na anketna vprašanja, ki merijo odnos do političnih in aktualnih dogodkov, seveda merimo tudi eno od razsežnosti političnega vedenja in politične participacije (Delli Carpini, 2000: 157). Zato je to raziskovanje relevantno. Ne nazadnje podatki iz poprejšnjih raziskav kažejo na jasno povezanost političnega znanja in izražanja mnenja. Državljeni z višjim političnem znanjem naj bi tako bolj verjetno imeli izoblikovano mnenje o različnih tematikah in se bolj opredeljevali do vprašanj, ki jih merijo tudi javnomnenjske ankete. Lažje se identificirajo z ustrezno politično stranko, ocenjujejo delovanje političnih akterjev in glasujejo za politične kandidate, ki zagovarjajo njihove interese (Delli Carpini, 2000: 142–143). Poleg tega se je v nekaterih raziskavah razkorak v znanju kazal tako med pravilnimi odgovori kot med odgovori “Ne vem”. Moški so tako ne le bolj pravilno odgovarjali na vprašanja, temveč tudi manj odgovarjali z “Ne vem” (Fraile, 2014a: 9). Analiza je bila tu seveda opravljena na vprašanjih, ki merijo podatkovno znanje, ne pa tudi na javnomnenjskih in aktualnih političnih vprašanjih, kjer se še vedno kaže vrzel v literaturi. Za to, da anketiranec poda odgovor na politična mnenjska vprašanja, je potrebno določeno znanje oziroma samozavest o posedovanju tega znanja. Z odgovorom na politična mnenjska vprašanja pa anketiranec izraža svoje stališče, ki je lahko uporabljeno pri načrtovanju in oblikovanju politik⁵. Pri tem se zastavlja vprašanje,

⁵ Raziskava Politbarometer, ki jo bomo uporabili v naši analizi, je bila tako naročena in financirana na podlagi pogodbe z Uradom vlade za informiranje,

kako zagotoviti boljšo dostopnost informacij vsem volivcem, da bi pri oblikovanju odgovorov in, ne nazadnje, odločitev izhajali iz enakega položaja. Cilj te monografije je tako dopolniti raziskave s področja neenakosti v znanju s področjem razkoraka v izražanju političnega mnenja v anketah. Osredotočili se bomo na razkorak v stopnji izražanja političnega mnenja, ki doslej ni bil predmet raziskovanj, v povezavi z nastankom razkoraka v znanju in v odnosu do obdobja volilne kampanje v primerjavi z obdobjem vladanja.

Razsežnost razkoraka v opredeljevanju na anketno vprašanje je relevantna tako s stališča razumevanja razkoraka v znanju kakor s stališča družbenoekonomskega položaja. Če nameravajo odločevalci slediti javnomnenjskim podatkom pri oblikovanju politik, je pomembno, da se zavedajo, na čigavem mnenju oblikujejo svoje odločitve. Sprejemanje mnenj na podlagi opredeljenih dodatno diskriminira neopredeljene in utrjuje neenakosti (Delli Carpini in Keeter, 1994: 21), saj so slabše informirani navadno tudi družbenoekonomskega privilegirani.

Raziskave hipoteze razkoraka v znanju so se od leta 1970 razširile tudi na širše področje raziskav razkoraka v vedenju, odnosu, prepričanju, mnenju (Gaziano in Gaziano, 1996: 139), a to področje ostaja še vedno premalo raziskano. Predpostavka, da je znanje objektivno, univerzalno in veljavno ne glede na vrednosti in pomen, ki ga ima za posameznika (Hindman, 2009: 792), je bila predmet številnih kritik raziskovanja razkoraka v znanju. Prav iz te kritike izhaja tudi dopolnitev raziskav razkoraka v znanju z interesom in motivacijo, ki sta jo uvedla Ettema in Kline (Ettema in Kline, 1977). Iz podobne kritike bi lahko izhajali tudi v tej monografiji. Za delovanje posameznika in njegovo participacijo ni pomembno zgolj objektivno znanje. Pomembno je tudi znanje, ki se kaže v obliki izražanja svojega mnenja in opredeljevanja. Poleg tega javnomnenjske raziskave le redko merijo politično znanje (Delli Carpini in Keeter, 1993: 1180), zato je toliko bolj pomembno, da spoznamo uporabnost podatkov, ki so nam že na voljo. Uporaba odgovorov "Ne poznam" pri ocenjevanju

pozneje pa v okviru Ciljnega raziskovalnega projekta Vlade Republike Slovenije (Center za raziskovanje javnega mnenja). Javnomenjska raziskava Eurobarometer, ki jo od leta 1973 izvaja Evropska komisija, pa spremlja razvoj javnega mnenja v državah članicah z namenom lažje priprave besedil, odločanja in vrednotenja svojega dela (*European Commission Public Opinion*). Na ustrezno interpretacijo javnomnenjskih podatkov pri uporabi teh podatkov v politiki opozarja tudi Althaus (Althaus, 2003: 311).

dela politikov se je na primer že pokazala kot dober indikator političnega znanja v primerih, ko ni bilo na voljo vprašanj, ki bi merila politično znanje (Delli Carpini in Keeter, 1993: 1196). Prav tako je Campbell in drugi (1960: 168–187) izražanje mnenja do določenih javnopolitičnih tematik obravnaval kot indikator seznanjenosti in poznavanja tematike. Anketirancem so, preden so jih povprašali po mnenju, povedali, da lahko popolnoma legitimno odgovorijo, da o tematiki nimajo mnenja. Campbell in drugi so se sicer zavedali možnosti, da izraženo mnenje še ne pomeni premišljenega mnenja pri vseh anketirancih, pa tudi, da na vprašanje lahko ne odgovorijo posamezni anketiranci, ki so sicer imeli oblikovano mnenje. Vendar so domnevali, da je takšnih primerov zelo malo. Rezultati analize so pokazali, da so razlike med tistimi, ki so izrazili mnenje, ne glede na to, za kakšno mnenje je šlo, in med tistimi, ki svojega mnenja niso izrazili. Predvsem se je razlika kazala med posamezniki z različno stopnjo izobrazbe (Campbell in drugi, 1960: 168–187).

Mi bomo področje raziskav razširili z raziskavami razkoraka v stopnji izražanja mnenja na politična vprašanja v anketah. Analizirali bomo gibanje razkoraka v izražanju političnega mnenja (anketiranec poda odgovor, oziroma ne poda odgovora na anketno vprašanje) glede na družbenoekonomski položaj v obdobju povečane količine političnih informacij, obdobju predvolilne kampanje in v nevolilnem obdobju. Pri tem nas zanima samo to, ali je anketiranec podal odgovor ali pa se je odgovoru izognil z izbiro modalitet brez odgovora ali "Ne vem". To, kakšen odgovor je anketiranec oblikoval, nas ne zanima. Naša hipoteza se pri tem glasi: **s povečevanjem informacij v množičnih občilih v času politične kampanje posamezne družbene skupine prevzemajo te informacije različno hitro, to pa se empirično pokaže kot razkorak v deležih opredeljenih anketirancev pri političnih anketnih kazalcih.**

Poleg generalne hipoteze, ki si jo zastavljamo v naši analizi, smo natančneje opredelili še hipoteze o vplivu konkretnih dejavnikov:

1. Anketiranci se do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj bolj opredeljujejo v obdobju volitev kot v obdobju vladanja.
2. Do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj se bolj opredeljujejo družbenoekonomske skupine z višjim položajem v primerjavi z družbenoekonomskimi skupinami z nižjim položajem.
3. V obdobju kampanje je razlika v izražanju mnenja na politična in aktualna mnenjska vprašanja med bolj izobraženimi in manj izobraženimi večja.

Analizo bomo dopolnili z vpeljavo dveh dodatnih hipotez, vezanih na dejavnik spola in starosti.

1. Do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj se bolj opredeljujejo moški kot ženske.
2. Do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj se bolj opredeljujejo mlajši kot starejši.

V naši analizi bo odvisna spremenljivka opredeljenost na anketna vprašanja. Neodvisna spremenljivka bo družbenoekonomski položaj. Dodatno pa bomo v analizo vpeljali tudi spremenljivki spol in starost. Povečevanje razkoraka v izražanju političnega mnenja lahko kaže na pomembne razlike v neenakosti med različnimi družbenimi skupinami in je odsev njihovega družbenoekonomskega položaja. Pri tem neenakost razumemo kompleksno. Neenakost namreč lahko razumemo enodimenzionalno in vir neenakosti pripisujemo enemu samemu vzroku (na primer izobrazbi) ali pa intersekcionalno (Hrženjak in Jalušič, 2011: 33), kar omogoča razumevanje hkratnega sokonstituiranja in součinkovanja kategorij izobrazbe, ekonomskega položaja, spola in starosti.

V nadaljevanju monografije si bomo ogledali, kako so se raziskovanja razkoraka v znanju metodološko lotile različne raziskave, ter natančno postavili in opredelili raziskovalni model naše analize.

4 RAZISKOVALNE TEHNIKE IN METODE, UPORABLJENE V MONOGRAFIJI

Naš raziskovalni problem predstavlja področje razkoraka v izražanju političnega mnenja, ki ga bomo merili oziroma opazovali ob pomoči primerjave odgovorov na mnenjska vprašanja v obdobju vladanja in volilne kampanje. Razlikovali bomo med odgovori in neodgovori na mnenjska politična vprašanja ter opazovali povezanost med razkorakom v izražanju političnega mnenja (odgovor je bil podan, oziroma ni bil podan) in družbenoekonomskim položajem. V analizi bomo uporabili podatke raziskave Politbarometer, ki jih nepretrgano zbirajo od leta 1995 v Centru za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Vsebinsko raziskava obsega ugotavljanje mnenj o aktualnih, gospodarskih, političnih in socialnih razmerah v državi, oceno delovanja osrednjih državnih institucij in organov, politično ozračje v Sloveniji ter aktualna tematska vprašanja. Podatki, zbrani v okviru raziskave Politbarometer, nam lahko pokažejo spremembe razkoraka v izražanju političnega mnenja glede na gibanje razpoložljivih informacij v obdobju vladanja in v obdobju volilne kampanje. To nam bo omogočilo preučevanje dejanskih sprememb v velikosti razkoraka v opredeljenosti med bolj in manj izobraženimi segmenti družbe ter med spoloma in starostnimi skupinami skozi čas (Eveland in Scheufele, 2000: 218–219)⁶. Za našo raziskavo bi

⁶ Raziskovalna skupina raziskave Politbarometer (Kurdija in Štebe, 1997) je v skladu z načeli prilagajanja visokim metodološkim standardom na podlagi izkušenj s telefonskimi anketami oblikovala uteži, ki zmanjšujejo pristranost zaradi vzorčenja in zaradi nesodelovanja pri anketi. Spremenljivke starost, spol, regija in izobrazba so kot stratifikacijske spremenljivke ob pomoči uteži postavljene tako, da njihova struktura ustreza strukturi populacije. Popravljeni

bili najzanimivejši anketiranci, ki na raziskavo ne želijo odgovarjati, predpostavljamo namreč, da v anketni položaj vstopijo anketiranci, ki že imajo določeno količino političnega znanja in zanimanja za politične teme ter se čutijo vsaj minimalno kompetentni. Na žalost podatkov o teh anketirancih nimamo, a bomo imeli to v mislih pri interpretaciji naših končnih rezultatov.

Analitični model

Različne in številne publikacije, objavljene na področju raziskovanja hipoteze razkoraka v znanju, so različno pristopile tudi k preverjanju same hipoteze razkoraka v znanju. V grobem hipoteza najprej preverja povezanost med neodvisno spremenljivko družbenoekonomskega položaja in odvisno spremenljivko količino znanja, ki se preverja v razmerah različne medijske pokritosti raziskovane problematike. Pri raziskovanju razkoraka v znanju nas ne zanima zgolj prisotnost razkoraka. Hipoteza razkoraka v znanju mora biti preverjena multivariantno, kot razlika v odnosu med izobrazbo, znanjem in časom, tem spremenljivkam pa lahko dodamo tudi druge: interes, motivacijo, participacijo, medijsko uporabo ... Zanima nas torej velikost razkoraka in smer razkoraka v odnosu do tretje spremenljivke (Eveland in Scheufele, 2000: 216), to je čas oziroma različna medijska pokritost tematike v času. Nekatere raziskave tako primerjajo zgolj skupino z najvišjim družbenoekonomskim položajem in skupino z najnižjim položajem ob različnih medijskih pokritostih (Gaziano, 2010). Pri tem je nihanje informacij oziroma različna medijska pokritost tudi različno opredeljena.

Tichenor, Donohue in Olien so predvideli dva operativna načina za preverjanje hipoteze razkoraka v znanju. Razkorak v znanju se lahko opazuje v več časovnih točkah za teme, ki so medijsko visoko odmevne ali v eni časovni točki, a za različna tematska področja, ki jih mediji različno pokrivajo (Tichenor in drugi, 1970: 163). Prva metoda primerja velikost razkoraka v znanju v različnih časovnih točkah in za preverjanje hipoteze potrebuje longitudinalno zbrane

rezultati bolje predstavljajo ciljno populacijo polnoletnih prebivalcev Slovenije in so bolj objektivni pri odslukavi razširjenosti posameznih ocen in stališč med Slovenci (Kurdija in Štebe, 1997). Ker bomo v naši analizi primerjali izražanje mnenj na aktualna mnenjska vprašanja glede na stopnjo izobrazbe in dodatno glede na spol in starost, smo se odločili, da v analizi uporabimo utežene podatke, ki nam bodo kazali manj pristrano sliko.

podatke. Hipoteza predpostavlja povečanje razkoraka v znanju skozi čas, pri čemer predpostavljamo, da se medijska pokritost raziskovane teme v času povečuje (Moore, 1987; Lemert, 1993; Hwang in Jeong, 2009: 514). Kot primer raziskave razkoraka v znanju, ki je opazovala daljše obdobje, lahko navedemo raziskavo razkoraka v znanju državljanske vojne v Bosni, ki je opazovala triletno obdobje od septembra 1992 do junija 1995 (Rhine in drugi, 2001).

Druga metoda preverja hipotezo s primerjavo povezanosti spremenljivk družbenoekonomskega položaja in znanja za teme z visoko medijsko pokritostjo in za teme z nižjo medijsko pokritostjo. Hipoteza predvideva, da je povezava med družbenoekonomskim položajem in znanjem močnejša za teme, ki imajo višjo medijsko pokritost. Pri slednji metodi je preverjanje hipoteze možno v eni časovni točki (Gaziano in Horowitz, 2001; Viswanath in drugi, 2006; Hwang in Jeong, 2009: 514). Tichenor in drugi (1970: 166) predvidijo še tretji način preverjanja hipoteze, in sicer primerjavo razkoraka v znanju v skupnosti, kjer je prisotno medijsko poročanje, in v skupnosti, kjer tega medijskega poročanja ni. Slednja metoda je težko izvedljiva, predvsem v informacijski družbi, saj zahteva eksperimentalne pogoje. Leta 1960 pa je Merrill Samuelson v svoji doktorski disertaciji primerjal nivo znanja o tekočih javnih zadevah v skupnosti, ki jo je prizadela novinarska stavka, s skupnostjo, kjer te stavke ni bilo, in ugotovil, da je bil razkorak v znanju večji v skupnosti, kjer je medijsko poročanje potekalo normalno. V skupnosti, kjer je potekala stavka, so bili posamezniki z višjo izobrazbo tako kot tisti z nižjo prikrajšani za medijska obvestila in niso pridobili novega znanja, razkorak med skupino z višjo izobrazbo in tisto z nižjo izobrazbo se je tako zmanjšal (Samuelson v Tichenor in drugi, 1970: 166). Pearson pa je lahko zaradi medijske strukture na Aljaski primerjal informacijsko in medijsko bogato urbano naselje Anchorage z ruralnim predelom Aljaske na primeru znanja o zalivski vojni (Pearson, 1993). Podobno so Tichenor in drugi (1980) primerjali razkorak v znanju na istih vsebinah v skupnosti, ki jo je problematika bolj zadevala in je bila tudi bolj medijsko odmevna, s skupnostjo, ki jo je vsebina manj zadevala.

Kwak, Eveland in Scheufele ter pozneje tudi Liu in Eveland so predvideli podobno metodo preverjanja razkoraka v znanju, ki ne zahteva eksperimentalnih pogojev, kjer naj bi del populacije ne bil izpostavljen medijskim sporočilom. V primeru preverjanja hipoteze v eni časovni točki zgolj za eno raziskovalno tematiko predlagata

preverjanje povezave izobrazbe in znanja med tistimi, ki medije bolj uporabljajo, v primerjavi s skupino, ki medije manj uporablja. Pri tem je mera medijske informiranosti tokrat opazovana kot spremenljivka na mikro ravni in tudi bolj točna v smislu posameznikove izpostavljenosti medijem, pri prvotnih avtorjih pa gre za opazovanje spremenljivke izpostavljenosti medijem na makro ravni (Kwak, 1999; Eveland in Scheufele, 2000: 218–219; Liu in Eveland, 2005: 916).

Ker je cilj naše monografije povezati raziskave razkoraka v znanju s področjem raziskav neodgovorov, bomo v analizi uporabili enak model kot analize s področja razkoraka v znanju. V monografiji bomo svojo hipotezo preverjali s prvo predlagano metodo. Povečevanje razkoraka v izražanju mnenja na anketna vprašanja med različnimi družbenoekonomskimi skupinami bomo opazovali v več časovnih točkah na istih vprašanjih. In sicer bomo primerjali obdobja, ki so bližje volilni kampanji kot obdobja, ko mediji ponudijo več informacij, v primerjavi z mirnimi, zakonodajnimi obdobji, ko v Sloveniji ni bilo nobenih volitev. Razlika je v količini političnih informacij, ki so na voljo v obdobju volitev in v nevolilnem obdobju (Converse, 1962: 586). Ker je izražanje mnenja na anketna vprašanja odvisno tudi od objektivnega znanja in dosegljivih informacij (Campbell in drugi, 1960; Peterson in Kerin, 1981; Rapoport, 1981; Rapoport, 1982; Krosnick in Milburn, 1990), je primerjava volilnih obdobji z nevolilnimi pri opazovanju izražanja na politična mnenjska vprašanja v anketni situaciji smiselna. Nekatere raziskave so še pokazale, da se s povečevanjem medijskih objav, povezanih z določeno tematiko, pojasnjevalna moč števila objav do pridobljenih informacij povečuje (makro raven), pojasnjevalna moč pogostosti spremljanja medijev pri posamezniku pa zmanjšuje (mikro raven) (Kwak, 1999; Slater in drugi, 2009). Z drugimi besedami, čim več je objav o določeni tematiki v medijskem prostoru, tem manj je za poznavanje problema potrebna tudi posebna pozornost in spremljanje medijev s strani posameznika (Slater in drugi, 2009).

Primerjavo volilnega in nevolilnega obdobja bomo opazovali na primeru državnoborskih volitev. Za slednje smo se odločili, ker v slovenskem političnem sistemu predstavljajo najpomembnejše volitve. V dvodomnem slovenskem parlamentu državni zbor Republike Slovenije predstavlja najvišji predstavniški in zakonodajni organ (Kropivnik, 1998; Kustec Lipicer in drugi, 2011: 63). Tako ga dojemajo tudi volivci, saj je udeležba na volitvah najvišja ravno na državnoborskih volitvah (Kropivnik, 2010: 30). Kljub zaznanemu

upadanju deleža volivcev skozi čas, upadalo je vse od leta 1990 in 1992⁷ in je bilo za parlamentarne volitve najnižje leta 2014 (glej Priloga 2), podatki za volitve v državni zbor RS kažejo, da je ta volilna udeležba visoka v primerjavi z volitvami v druge institucije (npr. volitve lokalne oblasti in za predsednika republike) (Državna volilna komisija, 2013; Statistični urad Republike Slovenije, 2013, 2015) in celo za polovico višja od udeležbe na volitvah v evropski parlament, edino neposredno izvoljeno politično telo Evropske unije (Zajc in drugi, 2012: 40). Obenem je večina raziskav razkoraka v političnem znanju opazovala predsedniške volitve (na primer Moore, 1987: 187; Lemert, 1993; Kwak, 1999; Eveland in Scheufele, 2000; Holbrook, 2002; Liu in Eveland, 2005; Holbrook, 2006). Z opazovanjem državnoborskih volitev bomo pomembno dopolnili to področje raziskovanja. Velja namreč predpostavka, da imajo v večstrankarskem sistemu stranke večjo vzpodbudo, da se med seboj razlikujejo (McCann in Lawson, 2006: 14), zato morajo v obdobju kampanje ponuditi več informacij o sebi in volilnem programu. Podobno so tudi volivci v večstrankarskem sistemu bolj motivirani za pridobitev teh informacij, da lahko sploh razlikujejo med vsemi kandidati (Fraile in Schuman, 2010: 5; Fraile, 2013: 122).

Fraile (Fraile, 2011; Fraile, 2013) je sicer opazovala razkorak v političnem znanju na primeru parlamentarnih volitev, a je šlo za volitve v evropski parlament. Podobno tudi Horstmann, ki je v analizo zajel tudi lokalne volitve (Horstmann, 1991). Čeprav so volitve v evropski parlament odlična priložnost za opazovanje primerjave razkoraka v znanju v različnih državah Evropske unije, gre vendarle za t. i. "dru- gorazredne volitve" z zelo nizko volilno udeležbo. Volitev v evropski parlament se je leta 2004 in leta 2009 udeležilo manj kot 29 % volilnih upravičencev v Sloveniji (Kropivnik, 2010: 28–29), leta 2014 pa celo le 24,55 % volilnih upravičencev v Sloveniji (Državna volilna komisija, 2015). Že od leta 1999 pa je za celotno Evropsko unijo značilna volilna udeležba za volitve v evropski parlament pod psihološko mejo petdeset odstotkov (Kropivnik, 2010: 27). Lokalne kampanje so bile v zgodovini raziskovanja kampanj deležne najmanj pozornosti (Kustec Lipicer, 2007) in za našo analizo niso zanimive predvsem

7 Za neposredne volitve v državni zbor leta 1992 oziroma v tridomno skupščino Republike Slovenije leta 1990 je bila značilna najvišja volilna udeležba. Volitve leta 1990 so dosegle 83,5 % udeležbo, volitve leta 1992, ko so hkrati potekale volitve v državni zbor RS in prvi krog predsedniških volitev, pa najvišjo, 85,6 % volilno udeležbo (Zajc in drugi, 2012: 40).

zaradi vezanosti na lokalno raven. Informiranje za državnozborske volitve poteka na dvonivojski ravni: nacionalni in lokalni pri izvolitvi poslancev posameznega okraja, informiranje pri lokalnih volitvah pa je bolj vezano na lokalno raven.

Raziskave razkoraka v znanju se med seboj seveda razlikujejo tudi v uporabljeni statistični analizi. Zaradi različne uporabe modela opazovanja razkoraka v znanju (medčasovno ali v eni časovni točki, glede na različno odmevne zgodbe oziroma odvisno od pogostosti spremljanja medijev) in zaradi različne operacionalizacije odvisnih in neodvisnih spremenljivk, so različne obdelave razumljive. Pregled različnih statističnih obdelav razkoraka v znanju je pripravila Gaziano (Gaziano, 1997: 241), primere posameznih raziskav, ki uporabljajo različne analize, pa smo dodali sami. Analiza razkoraka v znanju tako obsega:

1. preproste razlike povprečnih vrednosti znanja med skupinami z nižjim družbenoekonomskim položajem in skupinami z najvišjim družbenoekonomskim položajem ter potem statistične teste, kot so t-test ali analiza variance vrednosti znanja za posamezne družbenoekonomske skupine (na primer Ettema in drugi, 1983; Moore, 1987; Chew in Palmer, 1994; Gaziano in O'Leary, 1998; Mastin, 1998; Gaziano in Horowitz, 2001; McCann in Lawson, 2006; Kim, 2008);
2. razlike deleža družbenoekonomskih skupin z znanjem (na primer med skupino z višješolsko ali visokošolsko izobrazbo ter skupino z nižjo izobrazbo), predvsem ko imamo opravka z nesimetrično porazdelitvijo ali izračuni hi-kvadrat na deležih (na primer Tichenor in drugi, 1980; Wanta in Elliott, 1995),
3. primerjavo korelacijski koeficientov za znanje in družbenoekonomski razred (na primer Donohue in drugi, 1975; Genova in Greenberg, 1979; Tichenor in drugi, 1980; Gaziano, 1984) ter
4. regresijske analize vrednosti znanja glede na družbenoekonomske spremenljivke (na primer Griffin, 1990; Horstmann, 1991; Viswanath in drugi, 1991; Yows in drugi, 1991; Lemert, 1993; Kwak, 1999; Eveland in Scheufele, 2000; Kahlor in drugi, 2004; Liu in Eveland, 2005; Viswanath in drugi, 2000; Viswanath in drugi, 2006; Lee, 2009; Zumbach, 2010).

Dejansko je večina raziskav razkoraka v znanju uporabila različne obdelave in zgornje reference navajajo tiste statistične obdelave, na katerih je bil pri posamezni analizi največji poudarek. Mi bomo v

analizi uporabili preprosto analizo primerjave povprečij. Povečevanje oziroma zmanjševanje razkoraka v stopnji izražanja mnenja na politična mnenjska vprašanja bomo opazovali s primerjavo povprečij indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja, pri čemer bomo opravili primerjavo za vsake volitve posebej (pred obdobjem kampanje in med njim). Za preverjanje naše hipoteze bomo dve meritvi raziskave Politharometer, ki sta najbližje vsakokratnim državnoborskimi volitvam, določili kot meritev v obdobju kampanje in jo primerjali z meritvami pred volitvami⁸. Za obdobje pred volitvami bomo prav tako izbrali dve meritvi, tokrat iz najmirnejšega obdobja, ko niso potekale tudi nobene druge volitve (predsedniške ali lokalne). Najprej nas bo zanimalo gibanje povprečij indeksa za vse enote v primerjavi med kampanjo in pred njo za vse opazovane državnoborske kampanje (primerjava mirnega obdobja in obdobja v času kampanje). Sledila bo primerjava stopnje izražanja mnenja glede na družbenoekonomski položaj v času pred volitvami in v času volitev ter razkorak v stopnji opredeljevanja med družbenoekonomski skupinami. Analizo bomo zopet opravili s primerjavo povprečnih vrednosti.

V nadaljevanju bomo stopnjo izražanja mnenja v času pred volitvami in v času volitev primerjali glede na družbenoekonomski položaj in glede na neodvisni spremenljivki spol in starost. Vzorec bomo razdelili na 32 skupin tako, da bomo enote združili najprej glede na izobrazbo, potem glede na spol in nato glede na starost in opazovali gibanje razkoraka v stopnji izražanja mnenja. Med seboj pa bomo primerjali razliko v povprečjih (pred volitvami in po njih) za vsako skupino (povprečje indeksa opredeljenosti med volilno kampanjo minus povprečje indeksa opredeljenosti v mirnem obdobju). Pri tem predpostavljamo, da bo razlika med povprečji večja za skupino z višjim družbenoekonomskim položajem, ker naj bi posamezniki z višjim družbenoekonomskim položajem bolj napredovali v znanju ob povečani količini informacij. Razliko v povprečjih bomo primerjali tudi posebej za vsako neodvisno spremenljivko: spol in starost. Dobljene ugotovitve bomo primerjali z literaturo, ki je voljo, teorijo in našimi pričakovanji. Tako bomo pri analizi najmanj izgubili. Ker opazujemo raziskave, ki so bile opravljene na isti populaciji, jih sicer lahko primerjamo, a samo kumulativno, ne pa tudi posamezne enote.

8 Izjema je šesto obdobje volitev. Leta 2014, ko so potekale druge predčasne volitve, je bila namreč izvedena le ena meritev raziskave Politharometer. V tej časovni točki smo tako analizo opravili na eni meritvi.

Uporabljene meritve

V analizi bomo opazovali delež neodgovorov v obdobju vladanja in v obdobju državnozborske volilne kampanje. Natančneje, opazovali bomo šest obdobji volitev in jih primerjali s šestimi mirnimi obdobji⁹, obdobji vladanja¹⁰. V obdobju vsakokratnih parlamentarnih volitev v letih 1996, 2000, 2004, 2008, 2011 in 2014 bomo izbrali po dve merjenji javnega mnenja, ki sta terminsko potekali najbližje volitvam¹¹. Obe bazi zbranih podatkov bomo nato združili v skupno bazo in jo obravnavali kot enotno merjenje javnega mnenja. Z opazovanjem dveh baz skupaj namesto ene upamo na zmanjšanje naključnih vplivov, kot je na primer ta, da je lahko v določenih obdobjih volilne kampanje ena meritev bolj oddaljena oziroma manj oddaljena od samih volitev, zaradi česar obdobja volitev ne bi bila primerljiva. Obenem se nam ni treba odločiti, katera meritev je bolj merodajna v primerih, ko sta dve meritvi enako oddaljeni od kampanje, manjši je tudi vpliv morebitnih naključnih, trenutnih dogodkov, ki bi lahko vplivali na posamezno merjenje.

Kot obdobje vladanja, zakonodajno obdobje smo idealno izbrali obdobje leto dni pred volitvami. Podobno je Miyo v svoji raziskavi primerjal obdobje volilne kampanje (natančneje, leto 1980) s podatki, zbranimi leto pozneje. Predpostavil je namreč, da bodo volivci v letu dni pozabili politično znanje, ki so ga na novo pridobili v obdobju volilne kampanje (Miyo, 1983). Mi smo se raje odločili za čas pred volitvami kot čas po volitvah, ker nam v tem primeru ni treba računati tudi na proces pozabljanja, čeprav nekatere analize kažejo na kratkotrajen vpliv volilne kampanje (Novak, 2014). Ker imajo na delež neodgovorov na javnomnenjska vprašanja lahko vpliv tudi volilne kampanje za predsedniške in lokalne volitve, smo v primeru, da so se leto pred volitvami odvijale katere izmed drugih volitev (lokalne ali predsedniške), izbrali obdobje pred opazovanimi parlamentarnimi

⁹ Z mirnim obdobjem oziroma obdobjem vladanja (zakonodajnim obdobjem) ali časom pred volitvami se nanašamo na časovne točke v naši analizi, za katere predpostavljamo, da anketiranci niso bili pod vplivom volilne kampanje. Vsi našeti izrazi so tako uporabljani kot sopomenke.

¹⁰ Doslej je bilo sicer v državi osem volitev v državni zbor, sedem jih je bilo med letoma 1992 in 2014 v državni zbor, volitve leta 1990 pa so potekale v tridomno skupščino Republike Slovenije (Zajc in drugi, 2012: 38). Mi se bomo na podlagi razpoložljivih podatkov omejili zgolj na šest volitev, ki so potekale od leta 1996 do 2014 (obdobje, za katero imamo na voljo javnomnenjske podatke).

¹¹ Izjema je šesto obdobje volitev. V tej časovni točki bomo analizo opravili le na eni meritvi, ker je bila raziskava Politbarometer leta 2014 izvedena le enkrat.

volitvami, ki je bilo prvo brez katerekoli volilne kampanje. Tudi za čas pred volitvami smo izbrali dve bazi podatkov in ju združili v eno z dodajanjem enot, da bi zmanjšali vpliv morebitnih izrednih dogodkov in obdržali enako metodologijo.

Politbarometer je sicer raziskava, ki jo izvajajo z istimi vprašanji na isti populaciji, a ni panelna raziskava. Čeprav je raziskava vedno opravljena na polnoletni populaciji Slovencev, v njej ne sodelujejo isti ljudje. Sprememb skozi čas zato ne moremo opazovati na individualni ravni, temveč le na strukturni ravni. To pa seveda sproža določene pomisleke, še posebej, če je enota analize posameznik. Združevanje individualnih odgovorov in uporaba teh indikatorjev v medčasovni primerjavi pa kljub vsemu ne predstavlja izjeme in je pogosto uporabljena tako na primeru raziskav razkoraka v znanju (na primer Tichenor in drugi, 1980) kot na primeru raziskav neodgovorov (na primer Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990).

Uporabljene spremenljivke

Že več kot 230 raziskav, ki so tudi empirično preverjale hipotezo razkoraka v znanju (Gaziano, 2010), pomeni obenem tudi uporabo različnih vprašanj pri merjenju znanja in različno operacionalizacijo znanja. Raziskave so uporabile tako odprta kot zaprta, strukturirana vprašanja. In tudi sama oblika vprašanj je vplivala na povečanje ali zmanjšanje razkoraka v znanju (Gaziano, 2010: 625).

Zaprta vprašanja pri anketirancu pomenijo prepoznavo, odprta vprašanja pa od njega zahtevajo priklic (Uhan, 1998: 101). Odprta vprašanja v primerjavi z zaprtimi omogočajo zbiranje bolj poglobljenega znanja (Gaziano, 2010: 625), obenem pa imajo anketiranci možnost opredeliti znanje po svoje (Gaziano, 1984: 561). Merjenje znanja z odprtimi vprašanji naj bi zmanjšalo pristranost in korelacijo med znanjem in družbenoekonomskim položajem (Gaziano, 2010: 625). Po drugi strani se pri odprtih vprašanjih povečuje možnost napake vpliva anketarja in njegove presoje vprašanja in odgovora (Delli Carpini in Keeter, 1993: 1183). Holbrook je v svoji analizi vzel za indikator znanja odprta vprašanja, kjer so anketiranci sami našteji, kaj jim je pri določenem volilnem kandidatu všeč, oziroma kaj jim ni všeč (Holbrook, 2002; Holbrook, 2006). Pri vprašanju, ki je anketirancem omogočilo, da opredelijo in izrazijo poznavanje kandidata na svoj način, je v nadaljevanju zgolj opazoval število lastnosti, ki jih je posameznik pri vprašanju navedel. Čeprav vprašanje meri posameznikovo poznavanje političnega kandidata, lahko to znanje obsega

različna področja, od ocen volilnega programa do osebnih lastnosti voditelja, kot so karizma in videz, spol in starost. Večina raziskav pa je vendarle uporabila strukturirana vprašanja, ker je tako pridobljene podatke lažje korelirati s spremenljivko družbenoekonomski položaj (Gaziano, 1997: 241). Poleg tega uporaba odprtih vprašanj ni pokazala na odsotnost razkoraka v znanju med družbenoekonomskimi skupinami (Viswanath in Finnegan, 1996: 212) in je tako na neki način ovrgla mit, da razkorak v znanju nastaja zaradi merjenja političnega znanja s strukturiranimi vprašanji. Tudi zaprta vprašanja se med seboj razlikujejo. Lahko ponujajo več odgovorov, med katerimi anketiranec izbere enega ali več, ali pa gre za trditve, pri katerih anketiranec izbere le odgovor pravilno in napačno. Prav pri slednji je verjetnost ugibanja še toliko večja (Delli Carpini in Keeter, 1993: 1183), tega pa si tako pri merjenju političnega znanja kot pri merjenju izražanja mnenja ne želimo.

Ker operacionalizacija znanja tako z odprtimi kot zaprtimi vprašanji ne vpliva na razkorak v znanju toliko kot nekatere druge spremenljivke in dejavniki (Viswanath in Finnegan, 1996: 212), lahko tudi v raziskavi izražanja mnenja brez večjih težav uporabimo strukturirana vprašanja. V analizi bomo odvisno spremenljivko **opredeljenosti na anketna vprašanja**¹² operacionalizirali s sestavljenim indeksom. Indeks opredeljenosti bodo sestavljali podani odgovori na politična in aktualna mnenjska vprašanja, ki kontinuirano nastopajo v raziskavi Politbarometer. Sem sodijo vprašanja zaupanja v politične institucije (zaupanje v vlado, predsednika vlade, državni zbor, predsednika republike in politične stranke), zadovoljstvo z demokracijo, izbira stranke na prihodnjih volitvah (t. i. nedeljsko vprašanje) in samoopredelitev na dimenziji levo-desno. Uporaba večjega števila spremenljivk v indeksu opredeljenosti lahko poveča zanesljivost in vsekakor tudi varianco odvisne spremenljivke. Združevanje različnih spremenljivk, ki se med seboj razlikujejo po težavnosti in različnem tipu opredeljevanja, v indikator je bilo že uporabljeno. Lemert je v svoji raziskavi vpliva televizijskih volilnih soočenj uporabil podoben način za oblikovanje indikatorja znanja (Lemert, 1993: 6). Vanj je tako zajel poznavanje krajev soočenja predsedniških kandidatov in

12 Z opredeljenostjo na anketna vprašanja imamo v mislih izražanje na mnenjska vprašanja. Zaradi krajše oblike imena spremenljivke bomo v nadaljevanju raje uporabljali izraz opredeljenost. Pri tem imamo v mislih to, ali anketiranec na določeno vprašanje ponudi vsebinski odgovor ali se odgovoru izogne, oziroma izbere odgovor 'Ne vem'.

identificiranje dveh najpomembnejših političnih tematik, ki sta bili predmet televizijskega soočenja.

Vprašanja, ki jih bomo mi uporabili za namene merjenja stopnje opredeljenosti, so navadno uporabljena za merjenje trenutnega političnega ozračja. Sklop vprašanj o zaupanju v politične institucije in akterje tako kaže na stabilnost institucije in podporo politikam, ki jih institucija izvaja (Citrin in Muste, 1999: 465), oziroma je pogosto pokazatelj uspešnosti posamezne demokracije (Haček, 2013: 10). Vprašanje zadovoljstva z demokracijo lahko meri več razsežnosti politične podpore: (1) podporo političnim akterjem, (2) podporo političnemu sistemu, (3) podporo demokraciji kot splošni obliki vladanja, (4) povprečje vseh prej omenjenih podpor, oziroma (5) je vprašanje različno dojeta glede na posameznika, čas in prostor (Canache in drugi, 2001). Nedeljsko vprašanje po drugi strani meri stopnjo podpore posamezni politični stranki (Weisberg, 1999: 681). Vprašanje politične opredeljenosti na dimenziji levo-desno meri kompleksno družbeno-politično stvarnost. Gre za univerzalno orodje, ki se v anketnih vprašalnikih uporablja za ločevanje, razlikovanje političnega prostora, ki hkrati poenostavljeno povzema odnos posameznika do političnih tematik (Kropivnik, 2001: 138; Deželan in Sever, 2009: 15–17). Obenem je vprašanje ideološkega kontinuuma levo-desno tudi močan napovedovalec strankarske preference (Deželan in Sever, 2009: 17). V post-komunističnih državah srednje in vzhodne Evrope pa vprašanje anketirance deli predvsem na podlagi njihovega odnosa do prejšnjega političnega sistema in na podlagi družbeno kulturnih dejavnikov (Deželan in Sever, 2009: 29–30). Z analizo samo opredeljenih in neopredeljenih odgovorov (neodgovorov) bomo pokazali na dodaten potencial teh vprašanj pri raziskovanju javnega mnenja. Neodgovori so tu opredeljeni kot delni neodgovori, ko je anketni vprašalnik izpolnjen, a določeno število odgovorov manjka. Posamezen neodgovor zajema tako odgovore “Ne vem” kot tudi tiste “Brez odgovora” (Ferber, 1966). V analizo bomo zajeli osem vprašanj¹³ iz vsake opazovane raziskave. V prilogi (Priloga A) je objavljen seznam zapisanih vprašanj, kot so bila uporabljena v posamezni raziskavi¹⁴.

13 To je bilo maksimalno število vprašanj, ki se nanašajo na aktualne in politične dogodke in se ponavljajo v prav vseh opazovanih obdobjih.

14 Včasih se vprašanja v posameznih obdobjih rahlo razlikujejo med seboj. Tako vprašanja zaupanja v predsednika vlade in predsednika republike pri novejših meritvah poleg institucije navajajo tudi osebnost na tem položaju. Tu moramo pri interpretaciji rezultatov upoštevati tudi možen vpliv konteksta vprašanja.

Sestavljeni indeks opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja smo oblikovali tako, da smo odgovor na vsako izmed vprašanj ovrednotili z vrednostjo ena, anketiranec je vsebinsko odgovoril na vprašanje. V primeru neodgovora (b.o.), odgovora "Ne vem" oziroma "Ne poznam" smo vprašanje ovrednotili z vrednostjo nič, anketiranec ni podal vsebinskega odgovora na vprašanje¹⁵. Tako ne razlikujemo med mnenji anketirancev, temveč le med podanimi in nepodanimi odgovori. Vrednosti smo nato sešteli v enoten indeks **opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja**, ki obsega osem vrednosti, od nič, anketiranec ni podal vsebinskega odgovora na nobeno vprašanje, do 8, anketiranec je podal vsebinski odgovor na vsa opazovana vprašanja¹⁶.

Vprašanja z imenom predsednikov namreč ponujajo dodatno informacijo anketirancu, zaradi katere potem lažje oblikuje odgovor. Kljub dodatni informaciji pa ne pričakujemo prevelikega vpliva konteksta vprašanja na odgovore. Predpostavljamo namreč, da če nekdo prepozna ime katerega od predsednikov, bo najbrž tudi vedel, kateri položaj zaseda.

- 15 Podobno so indeks opredeljenosti v svoji analizi opravili tudi Kim in drugi (2005). Opredeljenost so določili z oceno neodgovorov anketirancev. Kot neodgovore so upoštevali: odgovor v smislu "o tem nimam mnenja, nisem razmišljal", odgovore "Ne vem" in odgovore "b.o."
- 16 Ena glavnih težav, s katerimi se spoprijemajo raziskovalci manjkajočih odgovorov in odgovorov "Ne vem", je nesistematično zapisovanje. To še posebej velja, če opazujemo daljše obdobje, kar je bil tudi predmet te analize. Odgovori "Ne vem" in "b.o." navadno v vprašalnikih predstavljajo kategorijo, v katero se uvrstijo vsi tisti anketiranci, ki ne zmorejo ali nočejo odgovoriti na vprašanje. Ker so ti odgovori v analizah navadno zavrženi in se zavest o nenaključnosti manjkajočih odgovorov šele krepi, pa so v vprašalnikih različno obravnavani. Raziskava Politbarometer na primer združuje odgovore "b.o.", pa tudi odgovore "Ne vem" in celo "Ne poznam", čeprav se vsebinsko razlikujejo. In to ne pri vseh vprašanjih enotno, včasih te enotnosti ni tudi v vseh letih. Po drugi strani raziskave januarja in februarja 1996 na vsa vprašanja ne predvidijo možnosti izločilnih odgovorov, temveč so v bazo vnesene sistemske manjkajoče vrednosti. V bazi podatkov za avgust in oktober 2004 ter v tisti za november 2009 in januar 2010 pa pri vprašanjih o zaupanju odgovori "Ne vem" niso zapisani, čeprav vprašanje ponuja to možnost. Poleg vsebinskih odgovorov v teh dveh bazah najdemo samo še sistemske neodgovore. Poleg tega v vsaki bazi najdemo še manjkajoče odgovore, prazna polja v bazi. Za ta polja raziskovalec ne ve, kaj pomenijo. Zaradi primerljivosti vseh baz smo se na koncu odločili, da kot neodgovore upoštevamo tudi sistemske neodgovore. Analiza je od nas tako zahtevala številne odločitve, kdaj določen odgovor obravnavamo kot odgovor "Ne vem", katera vprašanja so si pomensko dovolj blizu, da jih primerjamo, in podobno.

Neodvisno spremenljivko v našem empiričnem delu predstavlja **družbenoekonomski položaj**. V modernih demokracijah je težko določiti pripadnost posameznemu družbenemu razredu. Ker je pripadnost družbenemu razredu nejasna, se postavlja vprašanje, kako za potrebe analize določimo družbenoekonomski razred posameznika. Poznamo dve smeri pripisovanja družbenega razreda. Objektivisti zagovarjajo, da je družbeni razred mogoče operacionalizirati z objektivnimi kriteriji, kot so dohodek, poklic ali stopnja izobrazbe. To, kateri objektivni kazalec bo za operacionalizacijo družbenega razreda uporabil raziskovalec, je včasih odvisno od praktičnih razlogov, katere podatke ima na voljo, ali od teoretskih osnov. Po drugi strani subjektivisti zagovarjajo, da bi pripadnost razredu morala izražati izbiro anketiranca, z drugimi besedami samouvrstitev anketirancev v družbeni razred (Campbell in drugi, 1960: 341). Kot kazalec družbenoekonomskega položaja je bila v raziskavah razkoraka v znanju kar najbolj uporabljena stopnja izobrazbe (na primer Tichenor in drugi, 1970; Miyo, 1983; Moore, 1987; Gaziano, 1997: 239; Mastin, 1998) ali število let formalnega izobraževanja (na primer Donohue in drugi, 1975; Holbrook, 2002). Izobrazba se je namreč v teh analizah pokazala kot uporaben indikator, saj determinira tudi poklic, prihodek, življenjski slog in razredno samouvrstitev (Gaziano, 1984: 561). Kot opozarjata Delli Carpini in Keeter (1996), stopnja izobrazbe namreč zajema več kot samo znanje, ki ga posameznik osvoji v času šolanja. V obdobju šolanja poleg določenih informacij anketiranec pridobi tudi kognitivne veščine in kontekstualno znanje o politiki, zgodovini, ekonomiji, geografiji in drugih področjih, ki omogočijo anketirancu, da lažje in hitreje osvoji aktualno novo politično znanje. Poleg tega šola vzpodbuja zanimanje za politiko in željo po informiranosti. Tudi družbene in ekonomske razlike so povezane s stopnjo izobrazbe. Višja izobrazba lahko pomeni vodilni poklicni položaj, zaradi katerega je posameznik bolj izpostavljen informacijam, več prostega časa, ki ga lahko nameni informiranju, ter potovanja, na katerih je izpostavljen različnim okoljem in kulturam (Delli Carpini in Keeter, 1996: 193). Prednost stopnje izobrazbe kot indikatorja družbenoekonomskega položaja je tudi v manjšem deležu manjkajočih odgovorov (Gaziano, 1997: 240). Poleg izobrazbe pa se je v raziskavah razkoraka v znanju kot kazalec družbenoekonomskega znanja uporabilo tudi dohodek (Lemert, 1993; Kahlor in drugi, 2004; Rucinski, 2004; Viswanath in drugi, 2006; Zumbach, 2010) in nekoliko manj pogosto poklic. Nekatere raziskave so posamezne kazalce kombinirale in oblikovale

družbenoekonomski indikator (McLeod in Perse, 1994; Gaziano, 1997: 239; McCann in Lawson, 2006). Pri tistih raziskavah, ki so kot neodvisno spremenljivko uporabile tako dohodek kot izobrazbo, se je navadno izkazalo, da je izobrazba bolj povezana z znanjem kot dohodek (Hindman, 2012: 3)¹⁷. Mi bomo v analizi kot indikator družbenoekonomskega položaja prav tako uporabili stopnjo izobrazbe. Prvič zato, ker s tem zagotavljamo primerljivost z drugimi raziskavami razkoraka v znanju in bomo tako lažje opravili povezovanje raziskav neodgovorov ter raziskav s področja razkoraka v znanju. Drugič, ker je najprimernejši kazalnik, saj je pri vprašanju o izobrazbi navadno manj manjkajočih odgovorov v primerjavi z višino dohodka in so bolj zanesljivi od samouvrstitve glede na družbeni položaj. Preveč različnih ljudi se namreč samoumešča v srednji razred (Malnar, 1996: 98). Poleg tega je Toš na primeru raziskave Slovensko javno mnenje ugotavljal, da imajo spremenljivke stopnja izobrazbe, višina dohodka na družinskega člana in somouvrstitev v družbeni razred podoben vpliv na izražanje mnenja (Toš, 2005: 19). Podobno je Kropivnik opazil visoko povezanost med spremenljivkama stopnja izobrazbe in objektivnim družbenim slojem (operacionaliziran s policem) (Kropivnik, 1998: 132). Na to, da je stopnja izobrazbe lahko dober kazalec družbenoekonomskega položaja, je opozoril že Svetlik (Svetlik, 1986: 41). Pri tem se izobrazba kot indikator družbenoekonomskega položaja uporablja tudi v novejših raziskavah (na primer Lavrič in drugi, 2011)¹⁸.

Večina raziskav razkoraka v znanju je anketirance na podlagi izobrazbe razdelila v dve skupini: višješolska izobrazba ali več ter srednješolska izobrazba ali manj (Donohue in drugi, 1975; Miyo, 1983; Moore, 1987; Griffin, 1990; Yows in drugi, 1991; Grabe in drugi, 2008; Viswanath in drugi, 2006; Zumbach, 2010). Izvirna hipoteza razkoraka v znanju primerja skupino z najvišjim družbenoekonomskim položajem s skupino z najnižjim družbenoekonomskim položajem. Tudi druge raziskave pogosto primerjajo le skrajni družbenoekonomski skupini. Toda pogosto se je izkazalo, da je največji

17 Do večje povezanosti znanja in stopnje izobrazbe kot znanja in drugih družbenoekonomskih kazalcev seveda pride tudi zato, ker stopnja izobrazbe ni le pokazatelj družbenoekonomskega položaja, temveč tudi mera kognitivne sposobnosti in mera pridobljenega znanja v času šolanja.

18 Poleg že omenjenih dveh razlogov za izbiro spremenljivke stopnje izobrazbe kot indikatorja družbenoekonomskega položaja povejmo še, da smo bili na tej točki omejeni tudi z razpoložljivimi podatki, ki jih imamo na voljo.

razkorak v znanju med najnižjo in srednjo družbenoekonomsko skupino, stopnja znanja najvišje družbenoekonomske skupine pa je enaka ali celo nižja od srednje družbenoekonomske skupine (Hwang in Jeong, 2009: 528). Tako so nekatere raziskave v svoji analizi uporabile tri skupine: višješolska izobrazba ali več, srednješolska izobrazba, manj kot srednješolska izobrazba (Gaziano, 1984: 561; Horstmann, 1991; Weenig in Midden, 1997; Gaziano in Horowitz, 2001). To pa seveda ne pomeni, da niso bili anketiranci razdeljeni tudi v več kategorij na podlagi izobrazbe, na primer 4, 5 ali celo 6 kategorij (Genova in Greenberg, 1979; Wanta in Elliott, 1995; Slater in drugi, 2009). Mi bomo v analizi ohranili razdelitev na štiri družbenoekonomske razrede na podlagi stopnje izobrazbe (osnovna šola, poklicna šola, srednja šola, višja šola ali več), kot se rabi tudi v raziskavi Politbarometer, in izobrazbenih skupin ne bomo združevali. S tem dosežemo tudi enakomerno distribucijo odgovorov glede na stopnjo izobrazbe.

Poleg odvisne in neodvisne spremenljivke bomo v naši analizi uporabili tudi neodvisni spremenljivki **spol** in **starost**. Spol in starost sta standardno zajeta v vse analitične modele podobnih raziskav (raziskav razkoraka v znanju). Opazovanju učinka teh dveh dodatnih neodvisnih spremenljivk se zato tudi v tej analizi ne smemo odreči. Kot dodatne neodvisne spremenljivke, predvsem pri raziskavah razkoraka v političnem znanju, so bile uporabljene spol, starost, etnična pripadnost, interes za kampanjo in povezanost s politično stranko (Kwak, 1999; Eveland in Scheufele, 2000; Liu in Eveland, 2005; Holbrook, 2006; Kim, 2008; Lee, 2009; Zumbach, 2010; Fraile, 2011). Mi bomo v analizi kot enakovredni neodvisni spremenljivki poleg družbenoekonomskega položaja uporabili spol in starost, ker se zdita rabi teh dveh spremenljivk najbolj smiselni. Starost in spol nista nosilca kognitivnih sposobnosti ali znanja, a lahko, kot so pokazale nekatere raziskave (Rapoport, 1981; Rapoport, 1982; Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990), razkorak v izražanju mnenja pri teh skupinah pomembno opozarja na njihov družbenoekonomski položaj in izključenost, potisnjenost iz javne sfere. Z vpeljavo spremenljivk spol in starost v analizo lahko razkorak v izražanju mnenja na anketna mnenjska vprašanja in neenakosti, ki se pri tem pokažejo, razumemo tudi intersekcionalno (Hrženjak in Jalušič, 2011: 33), kot hkratno součinkovanje kategorij izobrazbe, spola in starostne skupine.

Prejšnje raziskave kažejo, da se je pri rabi spremenljivk starosti in spola izkazalo, da ni razkoraka v znanju zgolj med

družbenoekonomskimi skupinami, temveč tudi med generacijskimi skupinami in med spoloma (na primer Liu in Eveland, 2005). Znanje se je tako večalo s starostjo, a le, dokler je človek še delovno aktiven, nekje do 55. leta, potem pa se učinek obrne in znanje je začelo upadati (Fraile in Schuman, 2010: 11; Fraile, 2011: 174), oziroma se je povečevalo s starostjo (Delli Carpini in Keeter, 1996: 176). To, da starejši razpolagajo z večjim številom informacij, je pokazala raziskava avtorjev Rhine, Bennett in Flickinger (Rhine in drugi, 2001: 600). Kot politično najbolj informirana se tako v odnosu do starosti kaže srednja, delovno aktivna populacija, ki je v javno življenje tudi najbolj vključena. Po drugi strani pa raziskave neodgovorov kažejo na to, da se starejši manj opredeljujejo (Rapoport, 1981; Ferligoj in drugi, 1989). Starost ima dva različna vpliva na politično znanje. Po eni stani kaže na to, koliko časa je bil posameznik izpostavljen političnim informacijam, po drugi strani pa na različne priložnosti, ki jih je imela posamezna kohorta. Starejše generacije so imele tako manjše možnosti za izobraževanje (Delli Carpini in Keeter, 1996: 200), še posebej to velja za ženske. S starostjo se tako večja tudi razkorak med spoloma (Fraile, 2014a).

Politično znanje je bilo tudi neodvisno od izobrazbe, višje pri moških kot ženskah (Delli Carpini in Keeter, 1991; Delli Carpini in Keeter, 1996; Verba in drugi, 1997; Mondak in Anderson, 2004; Liu in Eveland, 2005; Banwart, 2007; Fraile in Schuman, 2010; Dolan, 2011; Fraile, 2011; Fraile, 2014a: 9; Fraile, 2014b), tudi med otroki (Ferrin in drugi, 2012). Vpliv spola na politično znanje je kljub pomembnim spremembam in emancipaciji žensk v obdobju od leta 1947 do 1989 ostal enak (Delli Carpini in Keeter, 1991: 606). Dejansko velik del raziskav kaže na razkorak v političnem znanju med spoloma (Mondak in Anderson, 2004: 493). Nekateri avtorji (Mondak in Anderson, 2004; Liu in Eveland, 2005; Fraile, 2011; Fraile, 2014a; Fraile, 2014b) ugotavljajo, da moški kažejo večje politično znanje od žensk in ga tudi bolj izražajo. Christine Mary Banwart v svoji raziskavi opozarja, da prisotnost spola in znanja pri preučevanju političnih kandidatov in vprašanj kampanje med volitvami ustvarja razlike, ki jim lahko rečemo razkorak v znanju med spoloma. Razkorak v znanju po spolu tako predpostavlja, da so moški bolje obveščeni, informirani in jih politična vprašanja bolj zanimajo kakor ženske (Banwart, 2007: 1152). Razlika med spoloma pa je navadno večja pri skupinah z nižjim družbenoekonomskim položajem in izobrazbo (Fraile, 2014a). Podobno neodgovore oziroma odgovore

“Ne vem” bolj podajajo ženske in starejši (Ferber, 1966; Gergen in Beck, 1966; Glenn, 1969; Rapoport, 1981; Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990; Krosnick in Milburn, 1990; Atkeson, 2003; Atkeson in Rapoport, 2003; Novak, 2009; Fraile, 2014a: 9; Fraile, 2014b). Ko posamezniki niso prepričani o pravilnem odgovoru, je bolj verjetno, da bodo moški ugibali, ženske pa ponudile neodgovor (Mondak in Anderson, 2004, 497; Ferrin in drugi, 2015). Zato ni presenetljivo, da so se nekatere raziskave predvsem v zadnjem času bolj ali manj osredotočile na razkorak v političnem znanju prav med spoloma (Delli Carpini in Keeter, 1996; Mondak in Anderson, 2004; Banwart, 2007; Dolan, 2011; Ferrin in drugi, 2012; Fraile, 2014b; Ferrin in drugi, 2015). Pri tem se večja izbira neodgovora na politična vprašanja in nižje politično znanje pri ženskah pojasnjuje s politično socializacijo in političnim učenjem (Rapoport, 1981; Rapoport, 1985; Delli Carpini in Keeter, 1996; Mondak in Anderson, 2004; Ferrin in drugi, 2012), družbenoekonomsko neenakim položajem žensk (Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990; Ferrin in drugi, 2012; Fraile, 2014b), izrinjenostjo iz javne sfere (Ferligoj in drugi, 1990) ter cinizmom, občutkom nemoči in prepričanjem, da oblast in politični voditelji ne delujejo v smeri najboljšega interesa za ljudi (Banwart, 2007). Razkorak v znanju med spoloma je tako rezultat različnih vplivov političnega in družbenega življenja (Dolan, 2011).

Že skoraj tradicionalno večja naklonjenost žensk in starejših izbiri neodgovora, ki se je potrdila že v več raziskavah (Rapoport, 1981; Ferligoj in drugi, 1989; Banwart, 2007), nas glede na metodološke značilnosti naše analize, opazovanje neodgovora na politična vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami, sili k temu, da v analizo uvedemo tudi spol in starost. Vpeljava spola in starostne skupine kot dodatnih neodvisnih spremenljivk v naši analizi je tako smiselna. To sicer ne nakazuje na to, da naj bi bile ženske in starejša populacija manj inteligentne ali kognitivno sposobne, kaže pa na to, da imajo moški več političnih informacij (Banwart, 2007) in se do političnih vprašanj bolj opredeljujejo, tako ko gre za mnenjska vprašanja kakor tudi pri vprašanjih, povezanih s političnim znanjem (Almond, 1960; Francis in Bush, 1975; Rapoport, 1979; Rapoport, 1981; Rapoport, 1982; Rapoport, 1985; Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990; Krosnick in Milburn, 1990; Mondak in Anderson, 2004; Dolan, 2011; Fraile, 2014a: 9; Fraile, 2014b). Čeprav je tu treba poudariti, da razkorak med spoloma v političnem znanju in izražanju ni vedno enak, temveč je odvisen tudi od tematike, ki jo

naslavlja. Pri političnih tematikah, ki so se dotikale družine, izobraževanja in lokalne tematike, se razkorak v znanju med spoloma ni pokazal (Delli Carpini in Keeter, 1996). Podobno so razlike v političnem znanju med moškimi in ženskami izginile, ko so bila predmet analize vprašanja, ki bolj zadevajo ženske (npr. vprašanja, povezana z zastopanostjo žensk v nacionalni vladi) (Dolan, 2011), ženske pa so se v primerjavi z moškimi bolj opredeljevale na vprašanja o družini in vzgoji (Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990).

5 RAZKORAK V IZRAŽANJU MNENJA

Razkorak v izražanju mnenja v obdobju kampanje in mirnem obdobju

V prvem delu analize bomo skušali odgovoriti na našo prvo zastavljeno podhipotezo: anketiranci se do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj bolj opredeljujejo v obdobju volitev kot v obdobju vladanja. Za namen preverjanje te hipoteze smo v Sliki 5.3 za vseh šest obdobjih predstavili povprečno vrednost indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v obdobju pred volitvami in v obdobju po njih. Preden primerjamo povprečne vrednosti indeksa v posameznem obdobju, si oglejmo še distribucijo vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja za vsako obdobje. Delli Carpini in Keeter (1994: 33–34; 1996: 151–153) sta za distribucijo vrednosti indeksa političnega znanja oblikovala grafično porazdelitev odgovorov in predvidela več različnih oblik modela (glej Slika 5.1). Prvi je tako imenovani “vodstveni model” (*managerial model*), ki je piramidne oblike. Model ponazarja, da ima le majhno število ljudi popolno znanje (ozek vrh), večina ljudi pa je politično nevedna (široko dno). Drugi model sta poimenovala “pragmatični model” (*pragmatic model*) – ta je diamantne oblike, kjer je malo ljudi popolnoma vednih (ozek vrh), prav tako je le malo nevednih (ozko dno), večina je na sredini in ima povprečno znanje. Če bi razporeditev odgovorov iz pragmatičnega modela prelili v graf, bi dobili normalno distribucijo. Tretji je “model močne demokracije” (*strong democracy*). Ta ima obliko narobe obrnjene piramide in predstavlja družbo, v kateri je večina državljanov dobro informiranih (širok vrh) in le peščica slabo informiranih oziroma neinformiranih (ozko dno). Na sliki 5.1 prikazujemo vse tri hipotetične

modele: vodstveni, pragmatični model in model močne demokracije. Analiza podatkov političnega znanja na populaciji Američanov je sicer razkrila, da je bila distribucija političnega znanja bolj enakomerna, skoraj kvadratne oblike in tako najbližje pragmatičnemu modelu (Delli Carpini in Keeter, 1994; Delli Carpini in Keeter, 1996).

Slika 5.1: Vodstveni in pragmatični model ter model močne demokracije¹⁹

	VODSTVENI MODEL	PRAGMATIČNI MODEL	MODEL MOČNE DEMOKRACIJE
visoko znanje	*	**	*****
	**	***	*****
	***	****	*****
	****	*****	*****
	*****	*****	*****
	*****	*****	*****
	*****	*****	*****
	*****	*****	*****
	*****	*****	*****
nizko znanje	*****	*****	*****
	*****	*****	*****

Vir: Delli Carpini in Keeter (1994: 34); Delli Carpini in Keeter (1996: 152).

Enak način, na katerega sta razporejenost indeksa političnega znanja ponazorila Delli Carpini in Keeter, smo uporabili tudi mi za ponazoritev razporejenosti odgovorov indeksa opredeljenosti na anketna vprašanja (glej Slika 5.2). Sklepe, ki jih oblikujemo na podlagi te distribucije, moramo sicer obravnavati previdno (Delli Carpini in Keeter, 1996: 68), a je tak prikaz odgovorov kljub temu uporaben. Že na prvi pogled opazimo, da je oblika distribucije odgovorov indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja najbližje obliki narobe obrnjene piramide. Dno je ozko in ponazarja le majhen delež anketirancev, ki se niso opredelili na nobeno vprašanje, vrh pa je širok in predstavlja velik delež anketirancev, ki so se opredelili na večino ali skoraj vsa anketna vprašanja. Odgovori so tako zelo asimetrično razporejeni. Takšno obliko modela sta za politično znanje Delli Carpini in Keeter (1996) poimenovala močna demokracija in tudi z vidika opredeljevanja se to poimenovanje zdi smiselno. Za stabilen in delujoč sistem demokracije je namreč nujno zaupanje državljanov v demokratične institucije in participacija državljanov, ki zagotavlja reprezentativno demokracijo (Imbrasaite, 2011: 44). Visoko opredeljevanje je tako za demokratične politične sisteme pozitivno. Vendar

¹⁹ Vsaka zvezdica (*) predstavlja 1 % populacije.

je opredeljevanje na anketna vprašanja ena najmanj zahtevnih oblik participacije, zato tudi ni presenetljivo, da se tako visok delež anketirancev opredeljuje na mnenjska vprašanja. To je tudi v skladu z raziskavami, ki kažejo na to, da se je na politična mnenjska vprašanja lažje opredeljevati, kot pa izražati politično znanje (Almond in Verba, 1965: 59–61).

Slika 5.2: Distribucija odgovorov indeksa opredeljenosti na anketna vprašanja²⁰

vsi odgovori	***** ***** ***** *** * * * ** *	***** ***** ***** *** *** ** * ** **
noben odgovor	1. opazovano obdobje, obdobje pred volitvami	1. opazovano obdobje, obdobje volitev
vsi odgovori	***** ***** ***** **** * * * ** *	***** ***** ***** **** *** * * ** *
noben odgovor	2. opazovano obdobje, obdobje pred volitvami	2. opazovano obdobje, obdobje volitev
vsi odgovori	***** ***** ***** **** * * * ** *	***** ***** ***** **** ** * * * *
noben odgovor	3. opazovano obdobje, obdobje pred volitvami	3. opazovano obdobje, obdobje volitev
vsi odgovori	***** ***** ***** **** *** * * * *	***** ***** ***** ***** *** * *
noben odgovor	4. opazovano obdobje, obdobje pred volitvami	4. opazovano obdobje, obdobje volitev

²⁰ Vsaka zvezdica (*) predstavlja 1 % anketirancev, deleži so torej zaokroženi na celoten odstotek.

vs odgovori	***** ***** ***** ** *	***** ***** ***** ** * *
noben odgovor	*	*
	5. opazovano obdobje, obdobje pred volitvami	5. opazovano obdobje, obdobje volitev
vs odgovori	***** ***** ***** ** * *	***** ***** ***** ** * *
noben odgovor	*	*
	6. opazovano obdobje, obdobje pred volitvami	6. opazovano obdobje, obdobje volitev

Le majhen delež anketirancev je ostal neopredeljen na vsa vprašanja, oziroma se je opredelil na manj kot polovico vprašanj. Večina anketirancev je bila opredeljenih na vsa vprašanja oziroma na vsa razen enega. V vsakem obdobju je tako več kot dve tretjini anketirancev opredeljenih na vsa vprašanja oziroma skoraj vsa vprašanja. V našem raziskovalnem vprašanju pa nas dejansko zanima primerjava deleža opredeljenih anketirancev v obdobju volitev in v obdobju pred volitvami. Zato si bomo v grafu (Slika 5.3) ogledali še primerjavo povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v posameznih obdobjih. Vrednosti v Sliki 5.3 in preglednici 5.2 nam razkrivajo, da je povprečna vrednost sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja precej velika. Spomnimo se, da je najmanjša vrednost sestavljenega indeksa nič, najvišja vrednost pa osem. Povprečna vrednost sestavljenega indeksa opredeljenosti na vseh enotah, ne glede na obdobje, pa je kar 7,02. V povprečju so se anketiranci torej opredelili na vsa vprašanja razen enega. Tak rezultat je bil seveda pričakovan že na podlagi frekvenčne razporeditve odgovorov. Tudi povprečne vrednosti v posameznih opazovanih obdobjih so precej blizu vrednosti sedem. Najnižja povprečna vrednost je v drugem obdobju volitev²¹. Najvišja stopnja opredeljenosti, z najvišjo povprečno vrednostjo sestavljenega indeksa opredeljenost, pa je v četrtem obdobju volitev²².

21 Gre za volitve, ki so potekale po šestmesečni desni vladi Andreja Bajuka, predsednika stranke Nove Slovenije, ki je nastopila po razpadu tretje vlade Janeza Drnovška spomladi leta 2000 (Haček, 2013: 14). Na volitvah leta 2000 je spet zmagala stranka Liberalna demokracija Slovenije (LDS), premier pa je znova postal Janez Drnovšek.

22 Četrto obdobje volitev je potekalo leta 2008, ko je na parlamentarnih volitvah

Da bi preverili, ali so povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na opazovano obdobje različne med seboj, smo opravili analizo variance. Test nam je razkril, da so povprečne vrednosti statistično značilno različne med seboj (F statistika = 43,005; $Eta = 0,149$; signifikanca = 0,000). Zdi se, da posamezno obdobje vpliva na stopnjo opredeljenosti. Odprto pa ostaja vprašanje, kaj v posameznem obdobju vpliva na večjo ali manjšo stopnjo opredeljenosti pri anketirancih. Z dopolnilnim testom smo si zato najprej ogledali, katera obdobja so med seboj različna v stopnji opredeljenosti anketirancev. Rezultati so prikazani v Preglednici 5.1²³.

Preglednica 5.1: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med opazovanimi obdobji (Bonferronijev test)

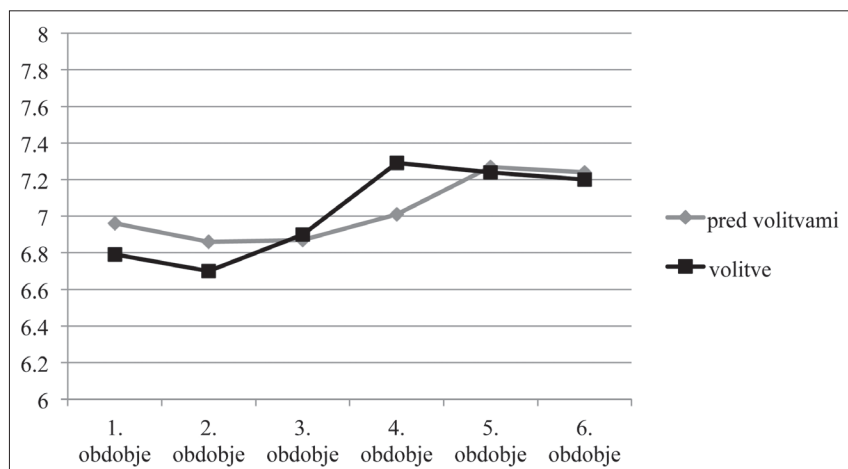
časovne točke	1. obdobje volitev	2. obdobje volitev	3. obdobje volitev	4. obdobje volitev	5. obdobje volitev	6. obdobje volitev
1. obdobje pred volitvami	0,166*	0,255*	0,054	-0,332*	-0,286*	-0,241*
2. obdobje pred volitvami	0,073	0,162*	-0,040	-0,425*	-0,379*	-0,334*
3. obdobje pred volitvami	0,085	0,174*	-0,027	-0,413*	-0,367*	-0,322*
4. obdobje pred volitvami	0,217*	0,306*	0,105	-0,281*	-0,235*	-0,190
5. obdobje pred volitvami	0,480*	0,570*	0,368*	-0,018	0,028	0,73
6. obdobje pred volitvami	0,453*	0,542*	0,340*	-0,45	0,001	0,046

Povprečna vrednost indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja je statistično značilno različna v precejšnjem številu obdobjih. Izražanje na mnenjska anketna vprašanja se med obdobji razlikuje. Predvsem opazimo, da se opredeljenost v prvem obdobju volitev ne razlikuje od stopnje opredeljenosti v drugem in tretjem opazovanem obdobju. Za vsa prva tri obdobja je značilna nižja stopnja opredeljenosti v primerjavi s četrtem obdobjem volitev ter petim in šestim opazovanim obdobjem (pred volitvami in v času volitev). Teh pet opazovanih točk se med seboj prav tako ne razlikuje po stopnji opredeljenosti. Že iz preglednice 5.1 in 5.2 ter Slike 5.3 se tako kaže različna stopnja izražanja mnenja na anketna vprašanja med nekaterimi pari opazovanih časovnih točk in dvig opredeljenosti skozi čas.

zmagala stranka Socialnih demokratov, mandat za sestavo vlade pa je dobil Boris Pahor (Državna volilna komisija, 2013).

23 Obdobja, ko je razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja statistično značilna, so označena z zvezdico (*). Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

Slika 5.3: Povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v opazovanih obdobjih

Preglednica 5.2: Vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v opazovanih obdobjih

opredeljenost na politična mnenjska vprašanja v %	povprečna vrednost	standardi odklon	število enot
1. obdobje pred volitvami	6,96	1,533	1977
1. obdobje volitev	6,79	1,671	1958
2. obdobje pred volitvami	6,86	1,486	1908
2. obdobje volitev	6,70	1,576	1862
3. obdobje pred volitvami	6,87	1,559	1741
3. obdobje volitev	6,90	1,360	1867
4. obdobje pred volitvami	7,01	1,320	1653
4. obdobje volitev	7,29	0,997	1747
5. obdobje pred volitvami	7,27	1,084	1815
5. obdobje volitev	7,24	1,034	1934
6. obdobje pred volitvami	7,24	0,971	1765
6. obdobje volitev	7,20	1,091	758
skupaj	7,02	1,361	20.985

Tako za obdobje pred volitvami, še bolj pa za obdobje volitev opazimo, da je opredeljenost višja v četrtem, petem in šestem obdobju ter nižja v prvem, drugem in tretjem obdobju. Zdi se, da so slovenski

volivci od drugih parlamentarnih volitev pa do prvih predčasnih volitev leta 2011 napredovali v opredeljevanju. Peto in šesto obdobje sta tudi čas velikega nezaupanja v politične akterje in institucije ter čas nizkega zadovoljstva z demokracijo (Haček, 2013). Povečanje opredeljenosti na politična vprašanja v istem obdobju lahko razumemo tudi kot zvečanje politične aktivacije. Kljub nezaupanju in nezadovoljstvu imamo opraviti z večjo aktivacijo in manjšo apatičnostjo, to pa lahko potencialno vodi v družbene in politične spremembe.

Čeprav se kažejo opazne razlike v opredeljenosti med posameznimi obdobji, nas še bolj zanima primerjava opredeljenosti v času pred volitvami in v času volitev v istem obdobju. V preglednici 5.1 smo zato osenčili polja, ki primerjajo čas pred volitvami s časom volitev v istem opazovanem obdobju. Statistično značilne razlike v stopnji opredeljenosti med časom pred volitvami in časom volitev se kažejo v prvem, drugem in četrtem obdobju volitev. Za tretje obdobje volitev, četudi opazimo nekoliko višjo opredeljenost v času volitev kot v času pred volitvami, so te razlike premajhne, da bi lahko govorili o njih. Podobno ne moremo govoriti o razlikah v opredeljenosti za peto in šesto obdobje, kjer je opredeljenost na vzorcu nekoliko večja v času pred volitvami kot v času volitev. V prvem in drugem obdobju je opredeljenost višja v času pred volitvami kot v času volitev²⁴. Naša predpostavka o višji opredeljenosti v času volitev, ko kampanja proizvede več informacij in političnih sporočil ter aktivira politično ozračje, se je tako potrdila le za četrto obdobje. Četrto obdobje je tako edino obdobje, ko so bili anketiranci bolj opredeljeni do političnih mnenjskih vprašanj v času volitev kot v času pred volitvami. Da bi lažje razumeli, zakaj se je predvidena višja stopnja opredeljenosti v času volitev potrdila le za četrto obdobje, si moramo prej ogledati spremembe v stopnji opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj ter spol in starost. V nadaljevanju bomo tako preverili še drugi del naše hipoteze, in sicer spremembo opredeljenosti v času pred volitvami in v času volitev glede na stopnjo izobrazbe. K naši

24 Medtem ko so se raziskave v tujini posvetile gibanju opredeljenosti (na primer Ferber, 1956; Bogart, 1967; Francis and Lawrence, 1975; Rapoport, 1981; Rapopor, 1982; Atkeson in Rapoport, 2003) in vplivu volilne kampanje na stopnjo političnega znanja (na primer Moore, 1987; Lemert, 1993; Holbrook, 1999; Holbrook, 2002; Holbrook, 2006; Nadeau in drugi, 2008), pa raziskav vpliva volilne kampanje na stopnjo opredeljenosti v daljšem obdobju skozi več volilnih kampanj nismo zasledili. Slovenskih rezultatov, da opredeljenost ni sistematično višja v času volitev, tako ne moremo primerjati s podobnimi raziskavami iz tujine.

prvi ugotovitvi pa se bomo sproti vračali ob podatkih o stopnji opredeljenosti glede na družbenoekonomske in druge spremenljivke ter v sami razpravi.

Razkorak v izražanju mnenja glede na družbenoekonomski položaj

Poglavje pred nami predstavlja osrednji del naše analize. Naša hipoteza namreč predpostavlja razkorak v izražanju mnenja med družbenoekonomskimi skupinami, obenem pa tudi povečanje razkoraka v izražanju mnenja med skupinami v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Najprej si bomo ogledali, ali so statistično značilne razlike v stopnji opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med posameznimi družbenoekonomskimi skupinami. Kot indikator družbenoekonomskega položaja bomo po zgledu raziskav razkoraka v znanju uporabili stopnjo izobrazbe (Tichenor in drugi, 1970). Pričakujemo večjo stopnjo opredeljenosti pri skupini z višjim družbenoekonomskim položajem, operacionalizirano z višjo stopnjo izobrazbe v primerjavi s skupino z nižjim družbenoekonomskim položajem, operacionalizirano z nižjo stopnjo izobrazbe. Do podobnih ugotovitev so prišle tudi nekatere druge podobne raziskave (Almond, 1960; Campbell in drugi, 1960; Gergen in Beck, 1966; Glenn, 1969; Francis and Busch, 1975; Converse, 1976; Faulkenberry in Mason, 1978; Bishop in drugi, 1980; Judd in drugi, 1981; Reese in Miller, 1981; Sigelman, 1981; Smith, 1982; Krosnick in Milburn, 1990; Schuman in Presser, 1996; Novak, 2013).

Preglednica 5.3: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za celoten vzorec

stopnja izobrazbe:	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja ali visoka šola	skupaj
povprečna vrednost	6,68	7,11	7,25	7,35	7,06
število enot	6296	5449	6138	2897	20781
standardni odklon	1,592	1,161	1,030	0,955	1,276

Analizo bomo začeli s primerjavo povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti skupaj za vsa obdobja na 20781 enotah. Analiza variance povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za skupno bazo podatkov je potrdila statistično

značilno razliko ($F = 292,953$, signifikanca = 0,000, Eta = 0,201). Podatki v preglednici 5.3 po pričakovanih kažejo na najvišjo opredeljenost pri tistih anketirancih, ki imajo končano višjo ali visoko šolo oziroma več. Skupina z najvišjo stopnjo izobrazbe je bila poleg najvišje povprečne vrednosti opredeljenosti tudi najbolj poenotena (najnižja stopnja standardnega odklona). Najnižja povprečna vrednost indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja je pri skupini z najnižjim družbenoekonomskim položajem. Ta skupina je bila tudi najmanj enotna v stopnji opredeljevanj. Pozoren bralec bo opazil, da je povprečna vrednost opredeljenosti nekoliko višja, kot smo poročali v prejšnjem poglavju, obenem pa je izračunana na manjšem številu enot. Do razlike je prišlo zaradi manjkajočih vrednosti pri vprašanju stopnja izobrazbe. En odstotek anketirancev oziroma 204 anketirancev v skupni bazi ni opredelilo stopnje svoje izobrazbe. Glede na to, da se je povprečna vrednost opredeljenosti na celotnem vzorcu nekoliko zvečala s tem, ko nismo upoštevali anketirancev, ki se niso opredelili do vprašanja izobrazbe, lahko predpostavimo, da smo zdaj v analizi izgubili tiste anketirance, ki so se manj opredeljevali, oz. anketirance, ki so predčasno zaključili z odgovarjanjem na anketo.

Preglednica 5.4: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami (Bonferronijev test)²⁵

stopnja izobrazbe	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja ali visoka šola
osnovna šola		-0,424*	-0,568*	-0,666*
poklicna šola	0,424*		-0,144*	-0,242*
srednja šola	0,568*	0,144*		-0,098*
višja ali visoka šola	0,666*	0,242*	0,098*	

Stopnja opredeljenosti je statistično značilno različna med vsemi pari družbenoekonomskih skupin (glej preglednico 5.4 in preglednica 5.5)²⁶. Največja razlika je med skupino, ki je končala osnovno šolo

²⁵ V preglednici 5.4 so z zvezdico (*) označene družbenoekonomske skupine, ki se med seboj statistično značilno razlikujejo po stopnji opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja. Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

²⁶ Tu velja opozoriti, da imamo opravka z zelo velikim vzorcem, ki obsega 20781 enot. Velikost vzorca pa vpliva na statistično značilnost, zato moramo poleg podatka o statistični značilnosti upoštevati tudi informacijo o razliki v povprečnih vrednostih med skupinama.

ali manj, in skupino, ki je končala višjo ali visoko šolo oziroma več. Tisti, ki so manj izobraženi, so se v povprečju opredelili na manj kot eno vprašanje manj. Na splošno gledano ta razlika ni velika, je pa statistično sistematično potrjena. Glede na izrazito asimetrično razporeditev sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja, pa ta razlika ni zanemarljiva. Najmanjša razlika je po drugi strani med tistimi, ki so končali srednjo šolo, in tistimi, ki so končali višjo ali visoko šolo oziroma več. Največji premik v opredeljenosti se zgodi s končano poklicno šolo. Z naslednjimi stopnjami izobrazbe pa ne pride več do tako velikega napredka v stopnji opredeljenosti.

Preglednica 5.5: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami (Bonferronijev test)²⁷

	stopnja izobrazbe	razlika v povprečni vrednosti	standardna napaka	signifikanca
osnovna šola	poklicna šola	-0,424*	0,023	0,000
	srednja šola	-0,568*	0,022	0,000
	višja ali visoka šola	-0,666*	0,028	0,000
poklicna šola	osnovna šola	0,424*	0,023	0,000
	srednja šola	-0,144*	0,023	0,000
	višja ali visoka šola	-0,242*	0,029	0,000
srednja šola	osnovna šola	0,568*	0,022	0,000
	poklicna šola	0,144*	0,023	0,000
	višja ali visoka šola	-0,098*	0,028	0,003
višja ali visoka šola	osnovna šola	0,666*	0,028	0,000
	poklicna šola	0,242*	0,029	0,000
	srednja	0,098*	0,028	0,003

²⁷ V preglednici 5.5 so z zvezdico (*) označene družbenoekonomske skupine, ki se med seboj statistično značilno razlikujejo po stopnji opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja. Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

Prvo opazovano obdobje

Čeprav se kažejo razlike v stopnji opredeljenosti med različnimi družbenoekonomskimi skupinami na celotnem vzorcu, pa moramo pogledati, kako se te razlike kažejo tudi v posameznih obdobjih. V prejšnjem poglavju smo namreč že pokazali na to, da se stopnja opredeljenosti v različnih opazovanih obdobjih razlikuje.

Preglednica 5.6: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za prvo obdobje pred volitvami

stopnja izobrazbe:	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja ali visoka šola	skupaj
povprečna vrednost	6,76	7,10	7,32	7,37	7,08
število enot	654	517	537	216	1925
standardni odklon	1,514	1,253	0,993	1,041	1,288

Preglednica 5.7: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v prvem obdobju pred volitvami (Bonferronijev test)²⁸

	stopnja izobrazbe	razlika v povprečni vrednosti	standardna napaka	signifikanca
osnovna šola	poklicna šola	-0,344*	0,074	0,000
	srednja šola	-0,568*	0,074	0,000
	višja ali visoka šola	-0,616*	0,099	0,000
poklicna šola	osnovna šola	0,344*	0,074	0,000
	srednja šola	-0,224*	0,078	0,025
	višja ali visoka šola	-0,271*	0,102	0,049
srednja šola	osnovna šola	0,568*	0,074	0,000
	poklicna šola	0,224*	0,078	0,025
	višja ali visoka šola	-0,048	0,102	1,000
višja ali visoka šola	osnovna šola	0,616*	0,099	0,000
	poklicna šola	0,271*	0,102	0,049
	srednja	0,048	0,102	1,000

²⁸ Povprečne vrednosti v Preglednici 5.7, označene z zvezdico (*), so statistično značilno različne. Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

Za prvo obdobje pred volitvami smo uporabili meritve, opravljene v začetku leta 1996, januarja in februarja (Toš in skupina, 2001a). Najnižjo povprečno vrednost sestavljenega indeksa opredeljenosti (Preglednica 5.6) ima družbenoekonomska skupina z najnižjim položajem. V primerjavi z njimi skupina s končano poklicno šolo že bolj izraža mnenje. Med skupino, ki je končala srednjo šolo, in skupino z visoko ali višjo šolo in več pa razlike niso tako velike²⁹. Statistično značilna razlika v povprečni vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja je med skoraj vsemi pari družbenoekonomskih skupin (Preglednica 5.7) (a je ta razlika le manjša). Skupina s končano srednjo šolo in skupina s končano višjo ali visoko šolo predstavlja edini par v prvem obdobju pred volitvami, pri katerem povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti nista statistično značilno različni med seboj. Že v preglednici 5.6 smo opazili, da med tema dvema skupinama ni velikih razlik v stopnji izražanja mnenja, zato ta ugotovitev tudi ni presenetljiva. Kot je bilo mogoče razbrati že iz tabele (Preglednica 5.6), se največja razlika (vendar še vedno majhna) tako kot na celotnem vzorcu kaže med družbenoekonomsko skupino z najnižjim položajem (končano osnovno šolo ali manj) in skupino z najvišjim družbenoekonomskim položajem (končana višja ali visoka šola ali več). Podobno kot pri celotnem vzorcu se tudi v prvem obdobju pred volitvami kaže največji napredek v opredeljenosti med skupino, ki ima končano osnovno šolo ali manj, in skupino, ki ima končano vsaj poklicno šolo.

V preglednici 5.8 so prikazane še povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja glede na družbenoekonomski položaj v prvem obdobju volitev³⁰. Volitve so potekale 10. 11. 1996 (Državna volilna komisija, 2013). Analizo v tej časovni točki smo uporabili na meritvah oktobra in novembra 1996 (Toš in skupina, 2001a).

29 Test analize variance je razkril, da so statistično značilne razlike med družbenoekonomskimi skupinami v stopnji opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja za prvo obdobje pred volitvami ($F = 24,874$, signifikanca = 0,000, Eta = 0,193).

30 Analiza variance je razkrila, da je statistično značilna razlika med povprečnimi vrednostmi indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj ($F = 33,317$; signifikanca = 0,000, Eta = 0,223).

Preglednica 5.8: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za prvo obdobje volitev

stopnja izobrazbe:	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja ali visoka šola	skupaj
povprečna vrednost	6,43	7,01	7,14	7,30	6,88
število enot	647	515	536	215	1913
standardni odklon	1,910	1,321	1,106	1,049	1,510

Brez večjih presenečenj je tudi v prvem obdobju volitev opazna najnižja povprečna vrednost sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja ravno za najnižjo družbenoekonomsko skupino. Že bolj opredeljena je skupina s končano poklicno šolo. Pri skupini z najvišjim družbenoekonomskim položajem opazimo, da so anketiranci odgovarjali bolj podobno kot druge skupine. Najvišji standardni odklon pa opazimo pri skupini s končano osnovno šolo ali manj³¹. Razlike v povprečni vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti med skupino s končano poklicno šolo, končano srednjo šolo in končano višjo ali visoko šolo oziroma več so le manjše. Statistično značilne, a majhne razlike med povprečnimi vrednostmi indeksa opredeljenosti lahko opazimo med skupino s končano osnovno šolo ali manj in preostalimi tremi skupinami glede na stopnjo izobrazbe (Preglednica 5.9). Spet se je izkazalo, da je največji napredek v izražanju mnenja ravno med končano osnovno šolo ali manj in končano poklicno šolo. Posamezniki, ki so končali vsaj poklicno šolo, se tako v povprečju opredelijo za pol vprašanja več kot skupina z najnižjim družbenoekonomskim položajem.

Primerjava povprečnih vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti nam je že razkrila, da je bila v prvem obdobju opredeljenost višja v času pred volitvami kot v času volitev. Čeprav naša hipoteza predpostavlja višjo stopnjo opredeljenosti v času volitev, pa hkrati predpostavljamo, da se poveča tudi razlika v stopnji izražanja mnenja glede na družbenoekonomski položaj. Opazimo lahko, da je pri vseh družbenoekonomskih skupinah opredeljenost na politična mnenjska vprašanja višja v času pred volitvami kot v času volitev. Največje zmanjšanje v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti

31 Glede na izrazito asimetrično porazdeljenost vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja je sicer pričakovati največji standardni odklon ravno pri skupini z najnižjo povprečno vrednostjo indeksa opredeljenosti.

iz časa pred volitvami v čas volitev opazimo pri skupini s končano osnovno šolo ali manj. Največja razlika v stopnji opredeljenosti je bila tako v času pred volitvami kot v času volitev med skupino s končano osnovno šolo ali manj in skupino s končano višjo ali visoko šolo oziroma več. Izračunali smo tudi povprečno vrednost razlik v povprečnih vrednostih vseh družbenoekonomskih skupin³². Povprečen razkorak v izražanju mnenja med družbenoekonomskimi skupinami pred volitvami je bil tako 0,345, v času volitev pa 0,461. Za prvo obdobje volitev tako lahko rečemo, da se je razlika v stopnji opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami povečala v primerjavi s časom pred volitvami.

Preglednica 5.9: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v prvem obdobju volitev (Bonferronijev test)³³

	stopnja izobrazbe	razlika v povprečni vrednosti	standardna napaka	signifikanca
osnovna šola	poklicna šola	-0,581*	0,087	0,000
	srednja šola	-0,716*	0,086	0,000
	višja ali visoka šola	-0,878*	0,116	0,000
poklicna šola	osnovna šola	0,581*	0,087	0,000
	srednja šola	-0,134	0,091	0,842
	višja ali visoka šola	-0,296	0,120	0,080
srednja šola	osnovna šola	0,716*	0,086	0,000
	poklicna šola	0,134	0,091	0,842
	višja ali visoka šola	-0,162	0,119	1,000
višja ali visoka šola	osnovna šola	0,878*	0,116	0,000
	poklicna šola	0,296	0,120	0,080
	srednja šola	0,162	0,119	1,000

³² To vrednost smo izračunali ročno na način, da smo razkorake v stopnji opredeljenosti med vsemi pari stopnje izobrazbe v posamezni časovni točki sešteli in delili s številom vseh parov (6).

³³ Pare družbenoekonomskih skupin, ki imajo statistično značilno različno stopnjo izražanja mnenja, smo v Preglednici 5.9 označili z zvezdico (*). Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

Drugo opazovano obdobje

Pri prikazu stopnje opredeljenosti v drugem, tretjem, četrtem in petem obdobju bomo sledili enaki metodologiji kot v prvem obdobju.

Za prvo opazovano obdobje, ko smo opazovali obdobje parlamentarnih volitev jeseni 1996 in ga primerjali z obdobjem pred volitvami v začetku leta 1996, smo opazili, da je bila opredeljenost na politična mnenjska vprašanja v nasprotju z našimi pričakovanji večja v času pred volitvami kot v času volitev. Obenem je bil opazen večji razkorak v opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami v času volitev kot v času pred volitvami. Drugo opazovano obdobje se osredotoča na parlamentarne volitve jeseni 2000. Še prej pa si bomo opredeljenost ogledali na obdobju pred volitvami jeseni 1999. Za analizo smo uporabili javnomnenjske meritve iz septembra in oktobra 1999 (Toš in skupina, 2001a).

Preglednica 5.10: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za drugo obdobje pred volitvami

stopnja izobrazbe:	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja ali visoka šola	skupaj
povprečna vrednost	6,41	7,08	7,12	7,32	6,89
število enot	639	511	529	212	1891
standardni odklon	1,861	0,974	1,180	0,975	1,429

Najnižjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti opazimo za skupino s končano osnovno šolo ali manj, ki je tudi najbolj različna v opredeljevanju. Bolj sta se opredelili skupina s končano poklicno šolo in skupina s končano srednjo šolo, med katerima ni večjih razlik. Najvišjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti zopet opazimo pri skupini s končano višjo ali visoko šolo in več, ki se je poleg skupine s končano poklicno šolo najbolj enotno opredeljevala. Statistično značilno različne povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti so med skupino s končano osnovno šolo in preostalimi tremi stopnjami izobrazbe (Preglednica 5.11). Največja razlika v stopnji opredeljenosti je spet med družbenoekonomsko skupino z najnižjim položajem in skupino z družbenoekonomsko najvišjim položajem, a je tudi ta razlika le manjša. V povprečju se je skupina s končano vsaj višjo šolo opredelila skoraj na eno vprašanje več kakor skupina, ki ima končano največ osnovno šolo. Največji napredek v izražanju mnenja je spet opazen pri končani poklicni šoli.

Preglednica 5.11: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbeno-ekonomskimi skupinami v drugem obdobju pred volitvami (Bonferronijev test)³⁴

	stopnja izobrazbe	razlika v povprečni vrednosti	standardna napaka	signifikanca
osnovna šola	poklicna šola	-0,662*	0,082	0,000
	srednja šola	-0,708*	0,082	0,000
	višja ali visoka šola	-0,905*	0,110	0,000
poklicna šola	osnovna šola	0,662*	0,082	0,000
	srednja šola	-0,046	0,086	1,000
	višja ali visoka šola	-0,243	0,113	0,195
srednja šola	osnovna šola	0,708*	0,082	0,000
	poklicna šola	0,046	0,086	1,000
	višja ali visoka šola	-0,196	0,113	0,492
višja ali visoka šola	osnovna šola	0,905*	0,110	0,000
	poklicna šola	0,243	0,113	0,195
	srednja	0,196	0,113	0,492

Za drugo obdobje volitev, ko so volitve potekale 15. 10. 2000, smo uporabili meritve iz septembra (Toš in skupina, 2000) in decembra 2000 (Toš in skupina, 2001b).

Preglednica 5.12: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za drugo obdobje volitev

stopnja izobrazbe:	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja ali visoka šola	skupaj
povprečna vrednost	6,40	6,82	6,89	7,19	6,74
število enot	622	497	515	206	1839
standardni odklon	1,696	1,492	1,362	1,146	1,519

Skupina s končano osnovno šolo ali manj se tudi v drugem obdobju volitev opredeljuje na najmanjše število anketnih vprašanj. Več se opredeljujeta že skupina s končano poklicno šolo in skupina s končano srednjo šolo. Toda za obe skupini je povprečna vrednost indeksa opredeljevanja še vedno nižja od 7. Na več kot sedem vprašanj se v povprečju opredeljuje le skupina z najvišjim družbenoekonomskim

³⁴ Pare družbenoekonomskih skupin, ki imajo statistično značilno različno stopnjo izražanja mnenja, smo v Preglednici 5.11 označili z zvezdico (*). Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

položajem. Stopnja izražanja mnenja je statistično značilno različna med skupino s končano osnovno šolo ali manj in drugimi stopnjami izobrazbe ter med skupino s končano poklicno šolo in skupino s končano višjo ali vioko šolo ali več (Preglednica 5.13). Te skupine se razlikujejo v opredeljevanju tudi na populaciji, čeprav le v manjši meri. Največja razlika v opredeljevanju je spet med skupino z družbeno-ekonomsko najnižjim položajem in skupino z družbenoekonomsko najvišjim položajem. Do največjega napredka pri opredeljevanju spet pride s končano poklicno šolo.

Preglednica 5.13: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbeno-ekonomskimi skupinami v drugem obdobju volitev (Bonferronijev test)³⁵

	stopnja izobrazbe	razlika v povprečni vrednosti	standardna napaka	signifikanca
osnovna šola	poklicna šola	-0,428*	0,090	0,000
	srednja šola	-0,491*	0,089	0,000
	višja ali visoka šola	-0,790*	0,120	0,000
poklicna šola	osnovna šola	0,428*	0,090	0,000
	srednja šola	-0,063	0,094	1,000
	višja ali visoka šola	-0,362*	0,124	0,022
srednja šola	osnovna šola	0,491*	0,089	0,000
	poklicna šola	0,063	0,094	1,000
	višja ali visoka šola	-0,299	0,123	0,093
višja ali visoka šola	osnovna šola	0,790*	0,120	0,000
	poklicna šola	0,362*	0,124	0,022
	srednja	0,299	0,123	0,093

Stopnja opredeljenosti v drugem obdobju je višja v času pred volitvami kot v času volitev. Pri skupini z družbenoekonomsko najnižjim položajem dejansko ni bilo razlik v opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Pri družbenoekonomski skupini z najvišjim položajem pa je prišlo le do manjšega zmanjšanja v povprečni vrednosti opredeljenosti. Opredeljenost se je bolj zmanjšala v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami za skupino s končano poklicno in skupino s končano srednjo šolo. Glede na stabilno povprečno vrednost indeksa opredeljenosti za skupino z najnižjim

35 Pare družbenoekonomskih skupin, ki imajo statistično značilno različno stopnjo izražanja mnenja, smo v Preglednici 5.13 označili z zvezdico (*). Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

družbenoekonomskim položajem in zmanjšanje povprečne vrednosti opredeljenosti za druge družbenoekonomske skupine v času volitev se je v drugem obdobju volitev razkorak v opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja glede na družbenoekonomski položaj gotovo zmanjšal.

Največja razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v času pred volitvami je bila 0,905, v času volitev pa le še 0,790. Zmanjšanje razkoraka v povprečnih vrednostih indeksa opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami v času volitev se kaže tudi v primerjavi povprečnih vrednostih razlik v izražanju mnenja. Povprečna vrednost razlik v stopnji izražanja mnenja med družbenoekonomskimi skupinami v času pred volitvami je bila 0,460. Spomnimo se, da je bila približno enaka povprečna vrednost razlik v izražanju mnenja tudi v prvem obdobju volitev. V drugem obdobju volitev pa je bila povprečna vrednost razlik v izražanju mnenja med družbenoekonomskimi skupinami 0,406. Razkorak v opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami se je v drugem obdobju zmanjšal v času volitev, in sicer zaradi nižje opredeljenosti pri skupinah s končano poklicno šolo, srednjo šolo ter višjo ali visoko šolo in manj. Razkorak v opredeljevanju se je tako zmanjšal med skupino z najnižjim družbenoekonomskim položajem in preostalimi skupinami ter povečal med skupinami z vsaj končano poklicno šolo.

Tretje opazovano obdobje

Tretje opazovano obdobje je osredotočeno na parlamentarne volitve leta 2004 in čas pred volitvami leta 2003. Za obdobje pred volitvami smo uporabili meritve iz septembra (Toš in skupina, 2008a) in oktobra 2003 (Toš in skupina, 2008b).

Najnižja povprečna vrednost sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja je tako kot že v prvem in drugem obdobju pri skupini z najnižjim družbenoekonomskim položajem. Z naslednjimi stopnjami izobrazbe pa se večja tudi stopnja opredeljenosti. Najenotneje so se opredeljevali anketiranci s končano višjo ali visoko šolo, najrazličneje pa anketiranci z osnovnošolsko izobrazbo. Razlike, čeprav majhne, v stopnji izražanja mnenja so tudi na populaciji med skupino s končano osnovno šolo ali manj in drugimi stopnjami izobrazbe ter med skupino s končano poklicno šolo in končano višjo ali visoko šolo oziroma več (glej Preglednica 5.15). Največja razlika v stopnji opredeljenosti med skupino s končano osnovno šolo

in skupino s končano višjo ali visoko šolo oziroma več je 0,812. Podobno kot v prvem in drugem obdobju pride tudi v tretjem obdobju do največjega napredka v stopnji opredeljenosti s končano poklicno šolo.

Preglednica 5.14: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za tretje obdobje pred volitvami

stopnja izobrazbe:	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja ali visoka šola	skupaj
povprečna vrednost	6,57	7,00	7,23	7,38	6,96
število enot	579	463	480	192	1714
standardni odklon	1,771	1,235	1,035	0,813	1,391

Preglednica 5.15: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v tretjem obdobju pred volitvami (Bonferronijev test³⁶)

	stopnja izobrazbe	razlika v povprečni vrednosti	standardna napaka	signifikanca
osnovna šola	poklicna šola	-0,428*	0,085	0,000
	srednja šola	-0,658*	0,084	0,000
	višja ali visoka šola	-0,812*	0,113	0,000
poklicna šola	osnovna šola	0,428*	0,085	0,000
	srednja šola	-0,230	0,089	0,057
	višja ali visoka šola	-0,384*	0,117	0,006
srednja šola	osnovna šola	0,658*	0,084	0,000
	poklicna šola	0,230	0,089	0,057
	višja ali visoka šola	-0,155	0,116	1,000
višja ali visoka šola	osnovna šola	0,812*	0,113	0,000
	poklicna šola	0,384*	0,117	0,006
	srednja	0,155	0,116	1,000

Tretje obdobje volitev se osredotoča na volitve, ki so potekale 3. 10. 2004. Analizo smo opravili na meritvah avgusta (Toš in skupina, 2008c) in oktobra 2004 (Toš in skupina, 2008d).

³⁶ Pare družbenoekonomskih skupin, ki imajo statistično značilno različno stopnjo izražanja mnenja, smo v Preglednici 5.15 označili z zvezdico (*). Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

Preglednica 5.16: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za tretje obdobje volitev

stopnja izobrazbe:	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja ali visoka šola	skupaj
povprečna vrednost	6,42	7,00	7,23	7,31	6,91
število enot	630	504	522	209	1865
standardni odklon	1,621	1,222	1,068	0,927	1,355

Preglednica 5.17: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v tretjem obdobju volitev (Bonferronijev test)³⁷

	stopnja izobrazbe	razlika v povprečni vrednosti	standardna napaka	signifikanca
osnovna šola	poklicna šola	-0,580*	0,078	0,000
	srednja šola	-0,806*	0,077	0,000
	višja ali visoka šola	-0,889*	0,104	0,000
poklicna šola	osnovna šola	0,580*	0,078	0,000
	srednja šola	-0,225*	0,082	0,035
	višja ali visoka šola	-0,308*	0,108	0,025
srednja šola	osnovna šola	0,806*	0,077	0,000
	poklicna šola	0,225*	0,082	0,035
	višja ali visoka šola	-0,083	0,107	1,000
višja ali visoka šola	osnovna šola	0,889*	0,104	0,000
	poklicna šola	0,308*	0,108	0,025
	srednja	0,083	0,107	1,000

Družbenoekonomska skupina z najnižjim položajem ima najnižjo povprečno vrednost sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja tudi v tretjem obdobju volitev. Stopnja opredeljenosti pa se večja z vsako stopnjo izobrazbe in je najvišja pri skupini z družbenoekonomsko najvišjim položajem. Statistično značilna razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja je med skupino s končano osnovno šolo ali manj in drugimi stopnjami izobrazbe ter med skupino s končano poklicno šolo in drugimi stopnjami izobrazbe (glej Preglednica

³⁷ Pare družbenoekonomskih skupin, ki imajo statistično značilno različno stopnjo izražanja mnenja, smo v Preglednici 5.17 označili z zvezdico (*). Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

5.17). Med skupino s končano srednjo šolo in skupino s končano višjo ali visoko šolo oziroma več je razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti premajhna, da bi lahko sklepali o razliki med tema dvema skupinama tudi na populaciji. V tretjem obdobju volitev se tako kažejo statistično značilne razlike (čeprav majhne) med več pari izobrazbenih skupin, kot smo jih opazili v prvem obdobju volitev in v drugem obdobju. Največja razlika pa je tudi tokrat med skupino z družbenoekonomsko najnižjim položajem in skupino z družbenoekonomsko najvišjim položajem. Do največjega napredka pri opredeljevanju pride tudi v tretjem obdobju volitev s končano poklicno šolo.

V tretjem obdobju ni prišlo do večjih razlik v povprečni vrednosti opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj v času pred volitvami in v času volitev. Povprečna vrednost indeksa opredeljenosti za skupino s končano poklicno šolo in za skupino s končano srednjo šolo ter skupino s končano višjo ali visoko šolo je ostala popolnoma enaka oziroma skoraj enaka. Pri teh skupinah tako sploh ne moremo govoriti o spremembah v opredeljenosti med obema časovnima točkama. Razlika je nekoliko večja le za skupino s končano osnovno šolo ali manj. Pa tudi tu ne moremo govoriti o veliki razliki. Ker nas v naši analizi ne zanima zgolj povečanje opredeljenosti v obdobju volitev (oziroma zmanjšanje opredeljenosti), temveč tudi razkorak v opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami, si oglejmo tudi za tretje obdobje, kaj se je zgodilo z razkorakom v opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Največji razkorak v opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami pred volitvami je bil 0,812, največji razkorak v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti v času volitev pa 0,889. Nekoliko večja je bila tudi povprečna vrednost razlik v stopnji izražanja mnenja med družbenoekonomskimi skupinami v času volitev, saj je bila 0,482, v času pred volitvami pa 0,445. Čeprav je razlika majhna, lahko govorimo o povečanju razkoraka v opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Razkorak v stopnji izražanja mnenja je ostal enak le med skupino s končano poklicno šolo in skupino s končano srednjo šolo, zmanjšal pa se je le med skupino s končano poklicno šolo in skupino s končano višjo ali visoko šolo in več ter med skupino s končano srednjo šolo in skupino s končano višjo ali visoko šolo in več. Med drugimi družbenoekonomskimi skupinami se je razkorak v opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v času volitev povečal v primerjavi s časom pred volitvami.

Četrto opazovano obdobje

Četrto opazovano obdobje je osredotočeno na parlamentarne volitve leta 2008. Ker so bile jeseni leta 2007 še predsedniške volitve in jeseni leta 2006 še lokalne volitve, smo kot čas pred volitvami vzeli podatke, zbrane jeseni 2005. Jeseni leta 2005 je bilo tako edino obdobje pred volitvami leta 2008, ki je potekalo pred volitvami in obenem ni zajelo drugih volilnih kampanj. Uporabili smo meritve iz septembra (Toš in skupina, 2009a) in oktobra 2005 (Toš in skupina, 2009b).

Najmanj se je opredeljevala skupina z družbenoekonomsko najnižjim položajem (Preglednica 5.18). Stopnja opredeljenosti se nato z izobrazbo veča. Najvišjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti lahko spet opazimo pri skupini s končano višjo ali visoko šolo in več. V četrtem obdobju pred volitvami so vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti različne na populaciji med skupino s končano osnovno šolo ali manj in drugimi izobrazbenimi skupinami ter med skupino s končano poklicno šolo in skupino s končano višjo ali visoko šolo oziroma več (glej Preglednica 5.19). Največja razlika med skupinami, čeprav še vedno majhna, je med skupino z najnižjim družbenoekonomskim položajem in skupino z najvišjim družbenoekonomskim položajem. Največji napredek v opredeljenosti z dvigom izobrazbe za eno stopnjo je spet opazen med skupino z osnovno šolo in skupino s končano poklicno šolo.

Preglednica 5.18: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za četrto obdobje pred volitvami

stopnja izobrazbe:	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja ali visoka šola	skupaj
povprečna vrednost	6,70	7,00	7,21	7,34	7,02
število enot	488	450	472	240	1649
standardni odklon	1,508	1,316	1,118	0,934	1,297

Preglednica 5.19: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v četrtem obdobju pred volitvami (Bonferronijev test)³⁸

	stopnja izobrazbe	razlika v povprečni vrednosti	standardna napaka	signifikanca
osnovna šola	poklicna šola	-0,299*	0,083	0,002
	srednja šola	-0,509*	0,082	0,000
	višja ali visoka šola	-0,645*	0,101	0,000
poklicna šola	osnovna šola	0,299*	0,083	0,002
	srednja šola	-0,210	0,084	0,077
	višja ali visoka šola	-0,346*	0,102	0,004
srednja šola	osnovna šola	0,509*	0,082	0,000
	poklicna šola	0,210	0,084	0,077
	višja ali visoka šola	-0,136	0,101	1,000
višja ali visoka šola	osnovna šola	0,645*	0,101	0,000
	poklicna šola	0,346*	0,102	0,004
	srednja	0,136	0,101	1,000

Volitve v četrtem opazovanem obdobju so potekale 21. septembra 2008. Uporabili smo meritve iz junija (Toš in skupina, 2009c) in decembra 2008 (Toš in skupina, 2009d).

Preglednica 5.20: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za četrto obdobje volitev

stopnja izobrazbe:	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja ali visoka šola	skupaj
povprečna vrednost	7,01	7,35	7,42	7,46	7,29
število enot	487	469	514	274	1744
standardni odklon	1,177	0,983	0,760	0,861	0,982

Najnižjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti tudi v četrtem obdobju volitev opazimo pri skupini s končano osnovno šolo ali manj (Preglednica 5.20). Prvič pa je povprečna vrednost indeksa opredeljenosti za skupino z najnižjim družbenoekonomskim položajem več kot sedem. To pomeni, da so se anketiranci s končano osnovno šolo ali manj v povprečju opredelili na sedem vprašanj od

³⁸ Pare družbenoekonomskih skupin, ki imajo statistično značilno različno stopnjo izražanja mnenja, smo v Preglednici 5.19 označili z zvezdico (*). Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

osmih. V prvem, drugem in tretjem obdobju ter četrtem obdobju pred volitvami so bile povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti po vrsti: 6,76; 6,43; 6,41; 6,40; 6,57; 6,42 in 6,70. Sedem je bila v zgodnejših obdobjih povprečna vrednost, ki jo je običajno dosegala skupina s končano poklicno šolo (na primer tretje obdobje pred volitvami, tretje obdobje volitev in četrto obdobje pred volitvami). Če upoštevamo še spoznanje, da je največji napredek v izražanju mnenja za obe časovni točki (pred volitvami in v času volitev) za vsa tri predhodna obdobja nastopil ravno s prehodom med osnovnošolsko izobrazbo in končano poklicno šolo, vidimo, da je v četrtem obdobju volitev skupina z najnižjim družbenoekonomskim položajem opazno napredovala v stopnji izražanja mnenja. Najvišja vrednost standardnega odklona je tudi v tej časovni točki najvišja pri skupini z najnižjim družbenoekonomskim položajem. Spet pa je ta vrednost nižja kot v drugih obdobjih, katere vrednosti smo si že ogledali³⁹. Višje povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti so opazne tudi pri drugih družbenoekonomskih skupinah. Najvišja povprečna vrednost indeksa opredeljenosti pa je spet opazna pri skupini z najvišjim družbenoekonomskim položajem. Kot je moč razbrati iz Preglednica 5.21, so statistično značilno različne stopnje izražanja mnenja v četrtem obdobju volitev samo med skupino s končano osnovno šolo ali manj in drugimi izobrazbenimi skupinami. Največja razlika, a še vedno majhna, je spet med skupino s končano osnovno šolo ali manj in skupino s končano višjo ali visoko šolo oziroma več, največji napredek v stopnji opredeljevanja pa je nastopil s končano poklicno šolo.

Povprečja sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja glede na družbenoekonomski položaj so nam že razkrila, da je bila opredeljenost v četrtem obdobju volitev precej višja v primerjavi z drugimi predhodnimi obdobji. Največja razlika v opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami je opazna pri skupini s končano poklicno izobrazbo, pa tudi pri skupini s končano osnovno šolo ali manj. Že manjši je bil napredek v opredeljevanju pri skupini s končano srednjo šolo in opazno manjši pri skupini s končano višjo ali visoko šolo ali manj. V naši hipotezi smo najprej predpostavili povečanje opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. To se je prvič potrdilo v četrtem obdobju. Hkrati pa smo predpostavili,

39 Razlog za manjši standardni odklon tudi pri skupini s končano osnovno šolo v četrtem obdobju volitev v primerjavi s predhodnimi obdobji najverjetneje lahko pripišemo višji povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti in izrazito asimetrični distribuciji odgovorov.

da bodo v času volitev, ko je na voljo več informacij, povezanih s političnimi tematikami, bolj napredovale skupine z višjim družbenoekonomskim položajem. Vendar so v četrtem obdobju volitev v opredeljevanju bolj napredovale skupine z nižjim družbenoekonomskim položajem.

Preglednica 5.21: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v četrtem obdobju volitev (Bonferronijev test)⁴⁰

	stopnja izobrazbe	razlika v povprečni vrednosti	standardna napaka	signifikanca
osnovna šola	poklicna šola	-0,338*	0,063	0,000
	srednja šola	-0,417*	0,061	0,000
	višja ali visoka šola	-0,451*	0,073	0,000
poklicna šola	osnovna šola	0,338*	0,063	0,000
	srednja šola	-0,079	0,062	1,000
	višja ali visoka šola	-0,114	0,074	0,735
srednja šola	osnovna šola	0,417*	0,061	0,000
	poklicna šola	0,079	0,062	1,000
	višja ali visoka šola	-0,034	0,072	1,000
višja ali visoka šola	osnovna šola	0,451*	0,073	0,000
	poklicna šola	0,114	0,074	0,735
	srednja	0,034	0,072	1,000

Razkorak v opredeljevanju med posameznimi družbenoekonomskimi skupinami se je v času volitev zmanjšal v primerjavi s časom pred volitvami. Razkorak v opredeljevanju v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami se je povečal samo med skupino s končano osnovno šolo in skupino s končano poklicno šolo. Zmanjšanje razkoraka v opredeljevanju med družbenoekonomskimi skupinami v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami potrjuje tudi nižja največja razdalja v stopnji izražanja mnenja med družbenoekonomskimi skupinami, ki je bila v času pred volitvami 0,645, v času volitev pa 0,451. Nižja je tudi povprečna vrednost razlik v stopnji izražanja mnenja med družbenoekonomskimi skupinami. Ta je bila v času pred volitvami 0,358 in je višja le od povprečne vrednosti razlik v stopnji izražanja mnenja med družbenoekonomskimi skupinami v prvem obdobju pred volitvami (ko je bila 0,345). Še nižja pa je ta vrednost v času volitev v četrtem obdobju, 0,239.

40 Pare družbenoekonomskih skupin, ki imajo statistično značilno različno stopnjo izražanja mnenja, smo v Preglednici 5.21 označili z zvezdico (*). Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

Peto opazovano obdobje

Peto opazovano obdobje je osredotočeno na prve predčasne parlamentarne volitve v Sloveniji, ki so potekale jeseni leta 2011. To opazovano obdobje je zaznamovala predvsem večja odmevnost in večja aktiviranost političnega ozračja (Kurdija in skupina, 2011; Novak, 2014). Poleg predčasnih volitev in politične krize pa tudi finančna in gospodarska kriza ter upad zadovoljstva z demokracijo in zaupanja v politične institucije (Haček, 2013). Za obdobje pred volitvami smo izbrali meritve iz jeseni 2009. Leta 2010 so namreč v Sloveniji potekale še lokalne volitve in smo zato ocenili, da podatki iz leta 2010 ne bi bili primeren odsev anketnega vedenja v času zakonodajnega obdobja. Spomladi 2009 pa so sicer potekale volitve v evropski parlament. Glede na to, da so te volitve potekale pol leta pred časovno točko, ki smo jo izbrali za čas pred volitvami, in da je za volitve v evropski parlament značilna zelo nizka udeležba (Kropivnik, 2010), domnevam, da te volitve niso imele velikega vpliva na izražanje mnenja anketirancev. Podatki, zbrani jeseni 2009, so tako še vedno ustrezni podatki za od slikavo izražanja mnenja v času pred volitvami. Uporabili smo meritve iz novembra 2009 (Toš in skupina, 2011a) in januarja 2010 (Toš in skupina, 2011b).

Preglednica 5.22: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za peto obdobje pred volitvami

stopnja izobrazbe:	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja ali visoka šola	skupaj
povprečna vrednost	6,93	7,30	7,48	7,52	7,29
število enot	483	474	564	284	1805
standardni odklon	1,410	0,923	0,747	0,777	1,038

Povprečna vrednost indeksa opredeljenosti je tudi v petem opazovanem obdobju najnižja pri skupini z najnižjim družbenoekonomskim položajem in se večja z vsako naslednjo stopnjo izobrazbe. Povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti so dokaj visoke in podobne vrednostim iz četrtega obdobja volitev, višje pa so v primerjavi s povprečnimi vrednostmi indeksa opredeljenosti v prvem, drugem in tretjem obdobju. Povprečna vrednost indeksa opredeljenosti za skupino s končano višjo ali visoko šolo in več je tako kar 7,52. Razlike v stopnji izražanja mnenja na politična mnenjska vprašanja se kažejo tudi na populaciji med skupino s končano osnovno šolo ali manj in

drugimi izobrazbenimi skupinami ter med skupino s končano poklicno šolo in preostalimi izobrazbenimi skupinami (glej Preglednica 5.23). Statistično značilnih razlik v povprečnih vrednostih indeksa opredeljenosti tako ni samo med skupino s končano srednjo šolo in skupino s končano višjo ali visoko šolo oziroma več. Čeprav so te razlike statistično značilne pa so še vedno majhne. Podobno kot v prvem obdobju pred volitvami in v tretjem obdobju volitev tudi v tej časovni točki opazimo razlike med več izobrazbenimi skupinami v stopnji opredeljenosti. Največjo razliko opazimo, tako kot v vseh časovnih točkah, ki smo jih že analizirali, med skupino s končano osnovno šolo ali manj in skupino s končano višjo ali visoko šolo oziroma več. Največji napredek v opredeljenosti ob dvigu izobrazbe za eno stopnja pa je spet med osnovnošolsko in poklicno izobrazbo.

Preglednica 5.23: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v petem obdobju pred volitvami (Bonferronijev test)⁴¹

	stopnja izobrazbe	razlika v povprečni vrednosti	standardna napaka	signifikanca
osnovna šola	poklicna šola	-0,368*	0,065	0,000
	srednja šola	-0,549*	0,063	0,000
	višja ali visoka šola	0,594*	0,076	0,000
poklicna šola	osnovna šola	0,368*	0,065	0,000
	srednja šola	-0,182*	0,063	0,024
	višja ali visoka šola	-0,226*	0,076	0,018
srednja šola	osnovna šola	0,549*	0,063	0,000
	poklicna šola	0,182*	0,063	0,024
	višja ali visoka šola	-0,045	0,074	1,000
višja ali visoka šola	osnovna šola	0,594*	0,076	0,000
	poklicna šola	0,226*	0,076	0,018
	srednja šola	0,045	0,074	1,000

V petem opazovanem obdobju so volitve potekale 4. 12. 2011. Uporabili smo meritve iz oktobra 2011 (Kurdija in Toš, 2012) in januarja 2012 (Kurdija in skupina, 2013).

⁴¹ Pare družbenoekonomskih skupin, ki imajo statistično značilno različno stopnjo izražanja mnenja, smo v Preglednici 5.23 označili z zvezdico (*). Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

Preglednica 5.24: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za peto obdobje volitev

stopnja izobrazbe:	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja ali visoka šola	skupaj
povprečna vrednost	6,96	7,32	7,38	7,32	7,25
število enot	469	499	619	338	1925
standardni odklon	1,280	0,904	0,851	0,933	1,011

Tako kot ob vseh opazovanih časovnih točkah doslej lahko tudi za peto obdobje volitev opazimo, da je najnižja stopnja izražanja mnenja na politična mnenjska vprašanja opazna pri skupini z najnižjim družbenoekonomskim položajem. Se pa peto obdobje volitev od drugih opazovanih časovnih točk razlikuje po tem, da je najvišja povprečna vrednost indeksa opredeljenosti opazna pri skupini s končano srednjo šolo, in ne pri skupini z najvišjim družbenoekonomskim položajem. Pri drugih opazovanih obdobjih je bila najvišja povprečna vrednost indeksa opredeljenosti vedno pri skupini s končano višjo ali visoko šolo in več. Hkrati pa so povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti za skupino s končano poklicno šolo, skupino s končano srednjo šolo in skupino s končano višjo ali visoko šolo in več zelo blizu. Razlike v stopnji izražanja mnenja na anketna vprašanja so tudi na populaciji med skupinami s končano osnovno šolo in preostalimi izobrazbenimi skupinami (glej Preglednica 5.25). Razlika v stopnji opredeljenosti se tako pokaže zgolj med skupino s končano osnovno šolo ali manj in drugimi anketiranci, a so tudi te razlike majhne. Največja razlika v stopnji izražanja mnenja je tokrat med skupino z najnižjim družbenoekonomskim položajem in skupino s končano srednjo šolo. Največji napredek v stopnji opredeljenosti z dvigom izobrazbe za eno stopnjo pa tudi v petem obdobju volitev, tako kot v vseh opazovanih točkah, nastopi s končano poklicno šolo.

Preglednica 5.25: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbeno-ekonomskimi skupinami v petem obdobju volitev (Bonferronijev test)⁴²

	stopnja izobrazbe	razlika v povprečni vrednosti	standardna napaka	signifikanca
osnovna šola	poklicna šola	-0,360*	0,064	0,000
	srednja šola	-0,415*	0,061	0,000
	višja ali visoka šola	-0,363*	0,071	0,000
poklicna šola	osnovna šola	0,360*	0,064	0,000
	srednja šola	-0,055	0,060	1,000
	višja ali visoka šola	-0,004	0,070	1,000
srednja šola	osnovna šola	0,415*	0,061	0,000
	poklicna šola	0,055	0,060	1,000
	višja ali visoka šola	0,051	0,068	1,000
višja ali visoka šola	osnovna šola	0,363*	0,071	0,000
	poklicna šola	0,004	0,070	1,000
	srednja šola	-0,051	0,068	1,000

Povprečna vrednost indeksa opredeljenosti v petem obdobju je bila ne glede na družbenoekonomski položaj v času pred volitvami 7,27, v času volitev pa 7,24. Razlike v povprečnih vrednostih so zelo majhne, zato za peto obdobje ne moremo govoriti o povišanju ali zmanjšanju opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Največja razlika v povprečnih vrednostih sestavljenega indeksa opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami v času pred volitvami je bila 0,594, v času volitev pa 0,363. V času volitev je nižja tudi povprečna vrednost razlik v stopnji izražanja mnenja med skupinami. Ta je bila v času pred volitvami 0,327, v času volitev pa 0,208. Gre za najnižjo povprečno vrednost razlik v stopnji izražanja mnenja med družbenoekonomskimi skupinami med vsemi opazovanimi časovnimi točkami. Druga najnižja taka vrednost je bila v četrtem obdobju v času volitev, ko je bila 0,239. V petem obdobju volitev se je razkorak v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti zmanjšal med vsemi družbenoekonomskimi skupinami. Za malenkost se je povečal le med skupino s končano srednjo šolo in skupino s končano višjo ali visoko šolo in več. Toda v obeh časovnih točkah

⁴² Pare družbenoekonomskih skupin, ki imajo statistično značilno različno stopnjo izražanja mnenja, smo v Preglednici 5.25 označili z zvezdico (*). Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

(tako v času volitev kot v času pred njimi) je šlo le za manjšo razliko.

Več sprememb pa se je zgodilo pri posamezni družbenoekonomski skupini. Za skupino s končano osnovno šolo ali manj in skupino s končano poklicno šolo lahko rečemo, da v tem obdobju ni prišlo do nobenih razlik. Iz podatkov v preglednici 5.22 in preglednici 5.24 lahko razberemo, da je za ti dve skupini povprečna vrednost indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja upadla le minimalno v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Razlika je nekoliko večja, če si ogledamo skupino s končano srednjo šolo in skupino s končano višjo ali visoko šolo in več. Predvsem za skupino s končano višjo ali visoko šolo je povprečna stopnja opredeljenosti v času volitev upadla v primerjavi s povprečno stopnjo opredeljenosti pred volitvami. Podobno se je zgodilo tudi za skupino s končano srednjo šolo, a se je povprečna vrednost indeksa opredeljenosti za to skupino v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami zmanjšala manj.

Šesto opazovano obdobje

Šesto opazovano obdobje poteka okrog drugih predčasnih volitev v Sloveniji, ki so bile organizirane 13. julija 2013. Tudi za te volitve je značilen kratek časovni rok priprav nanje. Prvega junija 2013 je predsednik RS sprejel odlok o razpustitvi Državnega zbora RS in o razpisu drugih predčasnih volitev (Državna volilna komisija, 2015). Istega leta so 25. maja potekale tudi volitve v Evropski parlament. Spomladi 2014 sta bila tako javnost in politično dogajanje še usmerjena v priprave na volitve v Evropski parlament. Pozneje pa je druge predčasne volitve zaznamovalo ustanavljanje novih strank z novimi obrazy, ki so prepričljivo zmagali na volitvah (Fink Hafner in drugi, 2015). Za šesto obdobje pred volitvami smo uporabili meritve iz januarja (Kurdija in Toš, 2013a) in junija 2013 (Kurdija in Toš, 2013b).

V šestem obdobju pred volitvami opazimo zelo visoko povprečno vrednost indeksa opredeljenosti ter majhne razlike med družbenoekonomskimi skupinami. Prav tako ni več skupina z najnižjim družbenoekonomskim položajem tista, ki bi v povprečju izkazovala najnižjo vrednost indeksa opredeljenosti. Razlike med družbenoekonomskimi skupinami so v resnici manjše. Opaziti je le razliko med skupino z največ osnovnošolsko izobrazbo in skupino s končano poklicno šolo, ki izražata nekoliko manjšo opredeljenost v primerjavi s skupinama s končano srednjo šolo oziroma višjo ali visoko šolo. Razlik na populaciji skoraj ni. Statistično značilna razlika je le med skupino s končano poklicno šolo, pri kateri smo opazili najnižjo povprečno

vrednost indeksa opredeljenosti, ter skupino s končano višjo ali visoko šolo, kjer lahko opazimo najvišjo vrednost indeksa opredeljenosti.

Preglednica 5.26: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za šesto obdobje pred volitvami

stopnja izobrazbe:	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja ali visoka šola	skupaj
povprečna vrednost	7,20	7,16	7,30	7,35	7,26
število enot	422	398	584	354	1758
standardni odklon	0,971	0,905	0,952	0,882	0,934

Preglednica 5.27: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v šestem obdobju pred volitvami (Bonferronijev test)⁴³

	stopnja izobrazbe	razlika v povprečni vrednosti	standardna napaka	signifikanca
osnovna šola	poklicna šola	0,038	0,065	1,000
	srednja šola	-0,099	0,060	0,584
	višja ali visoka šola	-0,150	0,067	0,153
poklicna šola	osnovna šola	-0,038	0,065	1,000
	srednja šola	-0,137	0,061	0,146
	višja ali visoka šola	-0,188*	0,068	0,035
srednja šola	osnovna šola	0,099	0,060	0,584
	poklicna šola	0,137	0,061	0,146
	višja ali visoka šola	-0,051	0,063	1,000
višja ali visoka šola	osnovna šola	0,150	0,067	0,153
	poklicna šola	0,188*	0,068	0,035
	srednja šola	0,051	0,063	1,000

Zadnje obdobje, ki ga opazujemo, je šesto obdobje volitev. Ker se je leta 2014 raziskava Politbarometer izvajala le enkrat, smo v tem obdobju analizo opravili le na eni bazi podatkov in ne na dvojni. Uporabili smo meritev iz junija 2014 (Kurdija in Toš, 2014). Ker pa je bila meritev opravljena v času, ko se je že formirala zmagovalna

⁴³ Pare družbenoekonomskih skupin, ki imajo statistično značilno različno stopnjo izražanja mnenja, smo v Preglednici 5.27 označili z zvezdico (*). Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

stranka na volitvah⁴⁴, menimo, da ta meritev dobro odseva stanje javnega mnenja v času volitev⁴⁵.

Preglednica 5.28: Povprečne vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj za šesto obdobje volitev

stopnja izobrazbe:	osnovna šola	poklicna šola	srednja šola	višja ali visoka šola	skupaj
povprečna vrednost	7,07	7,33	7,24	7,21	7,21
število enot	175	154	267	159	754
standardni odklon	1,273	0,765	0,879	1,202	1,037

Preglednica 5.29: Razlika v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami v šestem obdobju volitev (Bonferronijev test)⁴⁶

	stopnja izobrazbe	razlika v povprečni vrednosti	standardna napaka	signifikanca
osnovna šola	poklicna šola	-,0263	0,114	0,131
	srednja šola	-,0171	0,101	0,535
	višja ali visoka šola	-,0135	0,114	1,000
poklicna šola	osnovna šola	0,263	0,114	0,131
	srednja šola	0,092	0,105	1,000
	višja ali visoka šola	0,128	0,117	1,000
srednja šola	osnovna šola	0,171	0,101	0,535
	poklicna šola	-,0092	0,105	1,000
	višja ali visoka šola	0,036	0,104	1,000
višja ali visoka šola	osnovna šola	0,135	0,114	1,000
	poklicna šola	-,0128	0,117	1,000
	srednja šola	-,0036	0,104	1,000

⁴⁴ Na predčasnih volitvah v Državni zbor leta 2014 je prepričljivo zmagala Stranka modernega centra (v času volitev poimenovana Stranka Mira Cerarja), ki je pridobila kar 36 mandatov (Državna volilna komisija, 2015).

⁴⁵ Največ anketirancev je v uporabljeni javnomnenjski meritvi na vprašanje, koga bi najverjetneje volili na bližajočih se volitvah, odgovorilo z izbiro Stranke Mira Cerarja (21 %) (Kurdija in Toš, 2014).

⁴⁶ Pare družbenoekonomskih skupin, ki imajo statistično značilno različno stopnjo izražanja mnenja, smo v Preglednici 5.29 označili z zvezdico (*). Kot statistično značilne vrednosti so vrednosti s signifikanco, manjšo od 0,05.

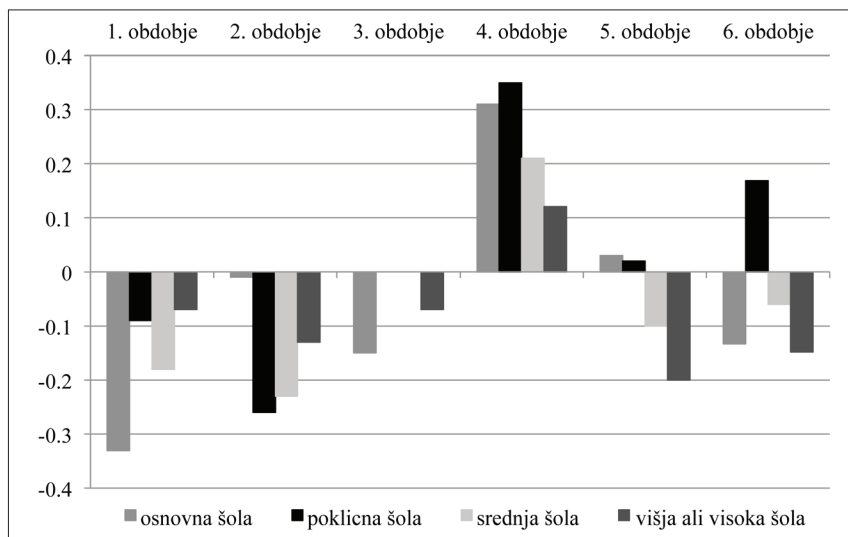
Tudi v zadnjem opazovanem obdobju lahko tako kot za peto obdobje in četrto obdobje volitev opazimo visoke povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti. Najmanj opredeljena je skupina s končano osnovno šolo ali manj. Opazimo pa lahko največjo opredeljenost pri skupini s končano poklicno šolo. To je tudi edina skupina, ki je bolj opredeljena v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Razlike v opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami v času volitev so majhne in statistično neznčilne, zato ne moremo govoriti o razlikah med njimi.

Največja razlika v povprečnih vrednostih sestavljenega indeksa opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami v času pred volitvami je 0,188, v času volitev je ta razlika nekoliko večja, 0,263. Izredno nizka je tudi povprečna vrednost razlik v stopnji izražanja mnenja med skupinami. V času pred volitvami je 0,111, v času volitev pa 0,138. To so še nižje povprečne vrednosti razlik med družbenoekonomskimi skupinami kot v petem obdobju. Rezultat v resnici sploh ni presenetljiv, saj nam je že test analize variance razkril, da med družbenoekonomskimi skupinami skoraj ni razlik v stopnji opredeljenosti. Tudi v šestem obdobju se je razkorak v opredeljevanju med družbenoekonomskimi skupinami v času volitev zmanjšal v primerjavi s časom pred volitvami, a so razlike res zelo majhne.

Sprememba razkoraka v opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami

Spremembo razkoraka v opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami smo si že ogledali za vsako opazovano obdobje posebej. Zdaj pa si oglejmo še, do kakšne spremembe v opredeljenosti je v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami prišlo pri posamezni družbenoekonomski skupini in kako se je spreminjal razkorak v stopnji opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami med družbenoekonomsko skupino z najvišjim in skupino z najnižjim položajem (glej Slika 5.4)⁴⁷.

Slika 5.4: Razlika v povprečnih vrednostih indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v posameznih obdobjih glede na družbenoekonomski položaj

⁴⁷ Negativna vrednost razkoraka v povprečnih vrednostih opredeljenosti kaže na manjšo stopnjo opredeljenosti oziroma na manjšo stopnjo izražanja mnenja v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Čim večja je ta vrednost in tem daljši je stolpič v stolpičnem grafu, tem bolj neopredeljeni so bili anketiranci v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Pozitivna vrednost razkoraka v povprečnih vrednostih indeksa opredeljenosti pa kaže na večjo opredeljenost v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Čim višji je stolpič pozitivnih vrednosti v stolpičnem grafu, tem bolj so anketiranci napredovali v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami.

V naši hipotezi smo predpostavili, da se bo razkorak v opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med družbenoekonomskimi skupinami povečeval v času volitev. Večjo opredeljenost v času volitev kot v času pred volitvami opazimo samo v četrtem obdobju⁴⁸. Za to časovno točko lahko rečemo, da so v opredeljenosti bolj napredovale skupine z nižjim družbenoekonomskim položajem. Razlika v stopnji izražanja mnenja med skupino z višjim in nižjim družbenoekonomskim položajem se je zmanjšala.

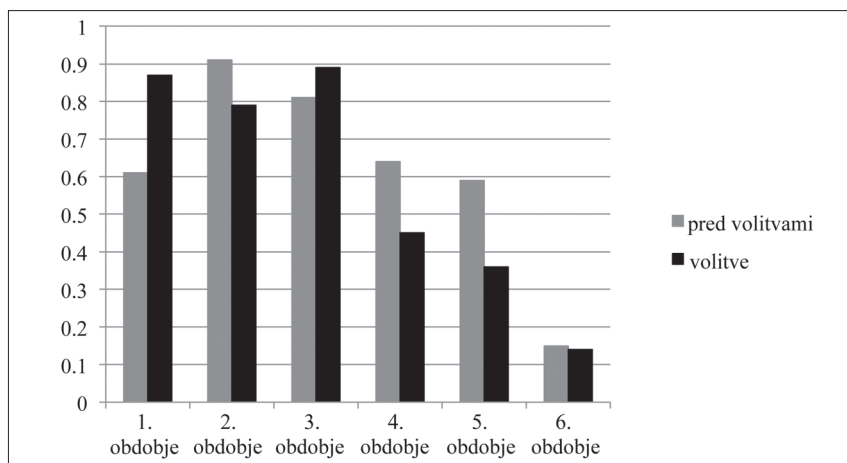
V večini opazovanih obdobj pa je bila opredeljenost nižja v času volitev kot v času pred volitvami. Povečan razkorak med družbenoekonomskimi skupinami opazimo za prvo in tretje obdobje. Predvsem v prvem obdobju se je opredeljenost za skupino s končano osnovno šolo ali manj bolj zmanjšala v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami, kot pa je to opazno za skupino s končano višjo ali visoko šolo in več. Podobno se je zgodilo tudi v tretjem obdobju, le da tu lahko opazimo, da se opredeljenost skupine s končano poklicno šolo in skupino s končano srednjo šolo ni spremenila v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Drugačno je stanje v drugem obdobju, ko je opredeljenost v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami precej manjša za skupino z najvišjim družbenoekonomskim položajem, za skupino z najnižjim družbenoekonomskim položajem pa je komajda opazna. Razkorak med družbenoekonomskimi skupinami se je v tem primeru zmanjšal. Enako opazimo tudi za peto obdobje, ko je skupina z družbenoekonomsko najnižjim položajem svojo opredeljenost v času volitev celo povečala v primerjavi s časom pred volitvami. Družbenoekonomska skupina z najvišjim položajem pa se je v času volitev opredeljevala manj kot v času pred volitvami. V šestem opazovanem obdobju je skupina s končano poklicno šolo edina napredovala v opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Preostale tri družbenoekonomske skupine so se v času volitev manj opredeljevale kot v času volitev. To velja predvsem za skupino s končano višjo ali visoko šolo in skupino z najnižjim družbenoekonomskim položajem. Za vseh šest obdobj pa lahko opazimo, da so razlike v opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami v globalnem pomenu le manjše. Razlika v opredeljenosti

48 Povečanje razkoraka bi bilo iz grafa razvidno v primerih, ko bi bil ob večji opredeljenosti v času volitev razkorak med povprečno vrednostjo indeksa opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami večji za družbenoekonomske skupine z višjim položajem (višji stolpec) in manjši za družbenoekonomske skupine z nižjim položajem (nižji stolpec).

ni niti za eno vprašanje, saj je razkorak vselej manj kot 0,4 razlike v povprečnih vrednostih sestavljenega indeksa opredeljenosti na anketna vprašanja med časom volitev in časom pred volitvami. Razlika v opredeljenosti je tako v povprečju manjša kot za pol vprašanja.

Ker se je skoraj v vseh časovnih točkah⁴⁹ opredeljenost povečevala s stopnjo izobrazbe, bomo primerjali še razkorak v opredeljenosti med skupino s končano osnovno šolo ali manj in skupino s končano višjo ali visoko šolo in več⁵⁰.

Slika 5.5: Razkorak v opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med skupino z družbenoekonomsko najnižjim položajem in skupino z družbenoekonomsko najvišjim položajem

⁴⁹ Izjema je peto obdobje volitev, ko je imela najvišjo opredeljenost skupina s končano srednjo šolo. Toda ta vrednost opredeljenosti je bila le malenkost večja od povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti za skupino s končano višjo ali visoko šolo in več. Zato bomo tudi za peto obdobje volitev razkorak izračunali enako kot za preostala štiri obdobja. Izjemo predstavlja tudi šesto obdobje. V šestem obdobju pred volitvami je bila najnižja opredeljenost pri skupini s končano poklicno šolo. V šestem obdobju volitev pa je pokazala najvišjo stopnjo opredeljenosti tudi skupina s končano poklicno šolo. Ker so v šestem obdobju razlike med družbenoekonomskimi skupinami zelo majhne in opazne predvsem na vzorcu, bomo tudi za šesto obdobje uporabili enako metodologijo.

⁵⁰ Tudi pri preverjanju razkoraka v znanju je v rabi primerjava znanja med najnižjo in najvišjo družbenoekonomsko skupino (Gaziano, 2010). Poleg tega je naša analiza v prejšnjem poglavju razkrila, da se glavna razlika v stopnji opredeljenosti dejansko pojavlja med skupino z najnižjo stopnjo izobrazbe in skupino z najvišjo stopnjo izobrazbe.

Ko je razkorak v opredeljevanju med skupino z družbenoekonomsko najnižjim položajem in skupino z družbenoekonomsko najvišjim položajem največji, predstavlja povprečno razliko v opredeljevanju skoraj za eno vprašanje. Razkorak v opredeljevanju med družbenoekonomskima skupinama se je tudi razlikoval v posameznem obdobju v času volitev in v času pred volitvami. Ta razlika je bila opaznejša v prvem, četrtem in petem obdobju. V prvem obdobju lahko prav tako kot v tretjem obdobju opazimo večji razkorak v času volitev, v četrtem in petem obdobju, ko je bila opredeljenost večja kot v zgodnejših obdobjih, pa je bil opaznejši večji razkorak v času pred volitvami. Na podlagi petih opazovanih obdobji tako lahko opazimo, da je bil razkorak v opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami v več primerih večji v času pred volitvami, v času volitev pa se je zmanjšal. V prvem opazovanem obdobju je bil sicer razkorak večji v času volitev, in to predvsem zaradi večjega zmanjšanja opredeljenosti v času volitev pri skupini s končano osnovno šolo ali manj, opredeljenost pri skupini z najvišjim družbenoekonomskim položajem pa se je zmanjšala le za malenkost. V drugem in petem opazovanem obdobju se je razkorak zmanjšal v času volitev predvsem zaradi manjše opredeljenosti v času volitev skupine z višjo ali visoko šolo ali več, v četrtem obdobju volitev pa se je razkorak zmanjšal, ker je skupina z najvišjim družbenoekonomskim položajem v stopnji opredeljevanja manj napredovala v primerjavi s skupino z nižjim družbenoekonomskim položajem. V šestem obdobju je razkorak med najnižjo in najvišjo družbenoekonomsko skupino zelo majhen, hkrati pa lahko opazimo skoraj enak razkorak v času pred volitvami kot v času volitev. Kot smo opazili že v prejšnjem poglavju, so le majhne razlike v povprečni vrednosti indeksa opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami v šestem obdobju, pa tudi stopnja opredeljenosti v času pred volitvami in času volitev je v tem obdobju enaka.

Razkorak v izražanju mnenja glede na izobrazbo, spol in starost

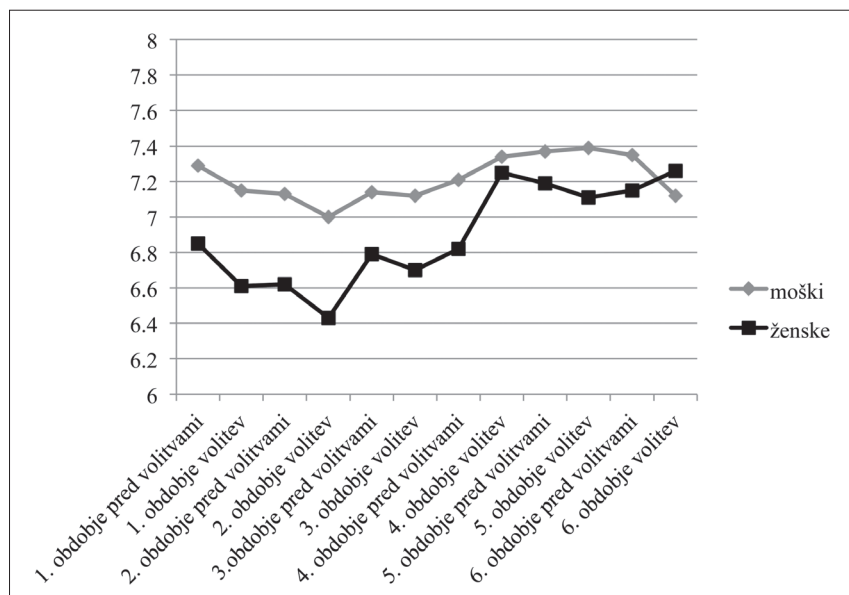
Razkorak v izražanju mnenja glede na spol

Številne raziskave kažejo na razkorak med spoloma v številu neodgovorov na politična in aktualna mnenjska vprašanja (Ferber, 1966; Gergen in Beck, 1966; Glenn, 1969; Rapoport, 1981; Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990; Krosnick in Milburn, 1990; Atkeson, 2003; Atkeson in Rapoport, 2003; Novak, 2009; Fraile, 2014a: 9; Fraile, 2014b). Poleg neenakosti v številu neodgovorov na anketna vprašanja med spoloma številne raziskave opozarjajo tudi na razkorak v znanju glede na spol, pri čemer moški izražajo višjo stopnjo političnega znanja kot ženske (Delli Carpini in Keeter, 1991; Delli Carpini in Keeter, 1996; Verba in drugi, 1997, Mondak in Anderson, 2004; Liu in Eveland, 2005; Banwart, 2007; Fraile in Schuman, 2010; Dolan, 2011; Fraile, 2011; Fraile, 2014a; Fraile, 2014b, Ferrin in drugi, 2015). Nas pa bo v tem poglavju zanimalo predvsem, kaj se dogaja z razkorakom v opredeljevanju med spoloma, ko imamo priložnost primerjati čas volitev s časom pred volitvami. Poleg tega, da nas bo zanimalo, do kakšnih razlik prihaja v stopnji izražanja na politična mnenjska vprašanja glede na spol, si bomo ogledali tudi, kaj se s to neenakostjo v izražanju mnenja zgodi v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami (glej Sliko 5.6).

Opredeljenost na politična mnenjska vprašanja za moške je skoraj v vseh opazovanih obdobjih višja kot za ženske (glej Sliko 5.6). To smo tudi pričakovali, predvsem na podlagi preteklih raziskav (Rapoport, 1981; Rapoport, 1982; Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990; Novak, 2009). Hkrati pa moramo opozoriti, da ta razlika ni tako zelo velika. Moški se v povprečju opredeljujejo na manj kot eno vprašanje več v primerjavi z ženskami. To seveda ni zanemarljivo, sploh glede na to, da lahko višje opredeljevanje moških opazimo skoraj v vseh opazovanih točkah. Podobno tudi raziskave političnega znanja med spoloma kažejo na majhne, a trajno prisotne razlike (Dolan, 2011: 102). Obenem lahko opazimo različno velik razkorak med spoloma v posameznih časovnih točkah. Največji razkorak je opazen v drugem obdobju volitev, v četrtem obdobju volitev pa je skoraj neopazen. Tudi v petem opazovanem obdobju je tako v času pred volitvami kot v času volitev razkorak manjši. Šesto obdobje volitev je izjema. To je edino obdobje, ko je povprečna vrednost

indeksa opredeljenosti višja za ženske kot za moške. Zdi se, da se je z večjo opredeljenostjo anketirancev skozi čas zmanjšal tudi razkorak v opredeljenosti glede na spol.

Slika 5.6: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v posameznih obdobjih glede na spol

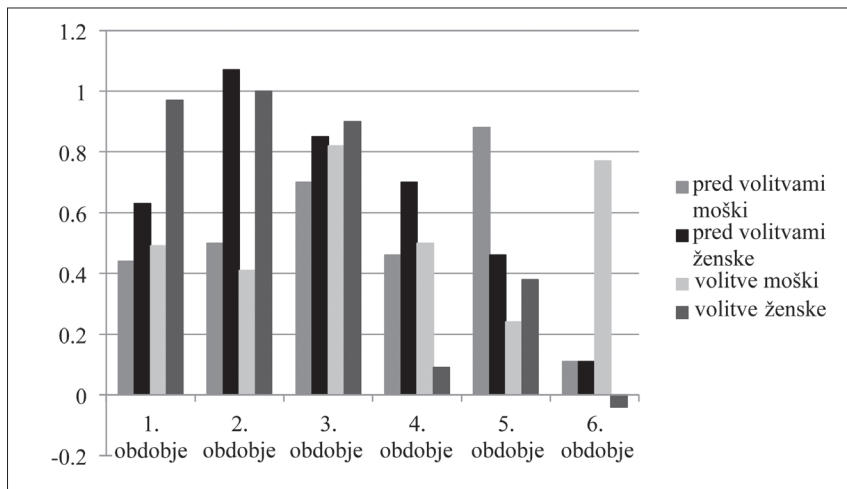

Tako moški kot ženske so bili v večini opazovanih obdobjih bolj opredeljeni v času pred volitvami kot v času volitev, to smo opazili že pri primerjavi povprečij na celotnem vzorcu in glede na družbeno-ekonomske skupine. Izjema je četrto obdobje in pa peto obdobje, a le za moške, ter šesto obdobje za ženske. Obenem lahko opazimo, da je sprememba opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami navadno večja za ženske kot za moške. Izjema je šesto obdobje, ko je sprememba opredeljenosti večja za moške. V prvem, drugem in tretjem obdobju se tako povprečna vrednost sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja za ženske zmanjša bolj kot za moške v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Enako se v četrtem obdobju povprečna vrednost indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja precej bolj poveča za

ženske kot za moške v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. To vodi v skorajšnje izenačenje povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v četrtem obdobju volitev za oba spola (Slika 5.6). V petem obdobju opazimo, da se je povprečna vrednost indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja bolj zmanjšala za ženske kot povečala za moške v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. V šestem, zadnjem opazovanem obdobju se je za moške v času volitev bolj zmanjšala stopnja opredeljenosti, kot se je dvignila stopnja opredeljenosti za ženske.

Ker spol v naši analizi opredeljenosti predstavlja dodatno spremenljivko, si bomo ogledali še, kaj se dogaja z razkorakom v opredeljenosti med družbenoekonomsko najvišjim položajem v primerjavi z opredeljenostjo za skupino z družbenoekonomsko najnižjim položajem v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami glede na spol (glej Slika 5.7). Razkorak med obema družbenoekonomskima skupinama je navadno višji pri ženskah kot pri moških. To velja za prvo, drugo in tretje obdobje, ko sta oba razkoraka pri ženskah (v času pred volitvami in v času volitev) višja od obeh razkorakov pri moških. V četrtem obdobju je razkorak med družbenoekonomskima skupinama za ženske v času volitev zelo majhen, praktično ne moremo govoriti o razkoraku, v času pred volitvami pa je razkorak pri ženskah višji kot razkorak pri moških. V petem obdobju je največji razkorak med družbenoekonomskima skupinama za moške v času pred volitvami. Če v petem obdobju opazujemo samo čas volitev, je spet višji razkorak pri ženskah. V šestem obdobju je razkorak v času pred volitvami med moškimi in ženskami skoraj enak. V času volitev pa je razkorak pri moških večji. Pri ženskah pa je razkorak med skupino z najvišjim družbenoekonomskim položajem in skupino z najnižjim družbenoekonomskim položajem, čeprav tako majhen, da ga skorajda ni, negativen. Do negativnega razkoraka pride, ker so bile v šestem obdobju volitev ženske s končano višjo ali visoko šolo slabše opredeljene kot druge družbenoekonomske skupine žensk. V šestem obdobju volitev pri ženskah lahko najvišjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti opazimo pri skupini s končano poklicno šolo (7,34), sledi skupina s končano srednjo šolo (7,25) ter skupina z osnovno šolo (7,24). Skupina žensk s končano višjo ali visoko šolo pa je tista, ki ima v šestem obdobju volitev najnižjo stopnjo opredeljenosti.

Slika 5.7: Razkorak v opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med skupino z družbenoekonomsko najvišjim položajem in skupino z družbenoekonomsko najnižjim položajem glede na spol

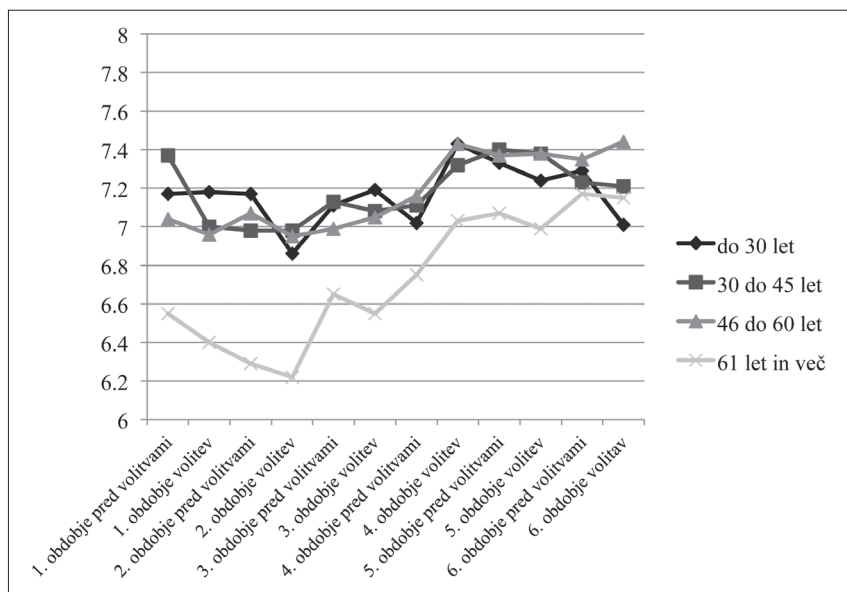

Razkorak v izražanju mnenja glede na starost

Vpliv starosti se kaže tako v doseženem znanju kot v stopnji izražanja mnenja. V raziskavah razkoraka v znanju se je kot skupina z višjim političnim znanjem pokazala delovno aktivna skupina (Fraile in Schuman, 2010: 11; Fraile, 2011: 174), oziroma se je znanje povečevalo s starostjo (Delli Carpini in Keeter, 1996: 176). Po drugi strani pa raziskave opredeljenosti kažejo na to, da neodgovore oziroma odgovore "Ne vem" pogosteje izbirajo starejši (Ferber, 1966; Gergen in Beck, 1966; Glenn, 1969; Rapoport, 1981; Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990; Novak, 2009). Na podlagi poprejšnjih raziskav tako lahko opazimo, da se znanje kumulativno nabira in z njim bolj razpolagajo starejši, obenem pa upada njihova pripravljenost na izražanje mnenja. Glede na rezultate raziskav političnega znanja vzrok za večjo opredeljenost starejše populacije najbrž ni v pomanjkanju objektivnega znanja, temveč v pomanjkanju subjektivnega znanja (Rapoport, 1981; Rapoport, 1982), oziroma v izrinjenosti iz javne sfere (Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990). Uporaba starosti kot dodatne neodvisne spremenljivke je zato vsekakor

smiselna. Ne samo, da ugotovimo, ali se stopnja izražanja mnenja razlikuje med starostnimi skupinami, temveč da opredelimo vpliv volitev na izražanje mnenja pri različnih starostnih skupinah.

Slika 5.8: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v posameznih obdobjih glede na starost

V skoraj vseh časovnih točkah se je najmanj opredeljevala najstarejša starostna skupina, stari 61 let in več (glej Slika 5.8). Najstarejši izražajo opazno manjšo opredeljenost v primerjavi z drugimi skupinami. Rezultati naše analize so tako podobni rezultatom raziskav neopredeljenosti. Tako kot v teh raziskavah so tudi v naši analizi odgovore "Ne vem" pogostejše izbrali starejši. Izjema je šesto obdobje volitev, ko je najnižjo stopnjo opredeljenosti izražala najmlajša skupina, stari do 30 let. Je pa skupina najstarejših tista, ki druga izkazuje najnižjo stopnjo opredeljenosti. Obenem je treba poudariti, da so v šestem obdobju razlike med starostnimi skupinami tako v času pred volitvami kot v času volitev le manjše. Tudi v drugih obdobjih so razlike med preostalimi starostnimi skupinami, razen najstarejše skupine, le manjše in le na vzorcu. Razkorak v opredeljenosti se tako

kaže med najstarejšo starostno skupino in preostalimi skupinami, ne pa med posameznimi starostnimi skupinami. V četrtem in petem obdobju se je opredeljenost najstarejše starostne skupine začela približevati opredeljenosti drugih starostnih skupin. V šestem opazovanem obdobju pa jih je celo dohitela. To kaže na potencialno zvečanje opredeljenosti za najstarejšo starostno skupino. V času se razkorak v izražanju mnenja med starostnimi skupinami zmanjšuje predvsem zaradi večje opredeljenosti skupine, stare 61 let in več.

Pri primerjavi opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja za vsako starostno skupino posebej v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami v enem opazovanem obdobju vse starostne skupine ne izkazujejo bodisi napredka v opredeljenosti bodisi manjše opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Izjema je četrto opazovano obdobje, za katero lahko opazimo, da so vse starostne skupine kazale na večjo opredeljenost v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Razkorak v opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami je za starostne skupine pogosto le minimalen. Opaznejši razkorak je opazen predvsem v četrtem obdobju, ko so vse starostne skupine precej napredovale v opredeljenosti, najopazneje najmlajša skupina do 30 let. Za starostne skupine tako lahko opazimo, da se je razkorak v izražanju mnenja v času zmanjšal, obdobje volitev pa ne vpliva pomembneje na stopnjo opredeljenosti glede na posamezno starostno skupino.

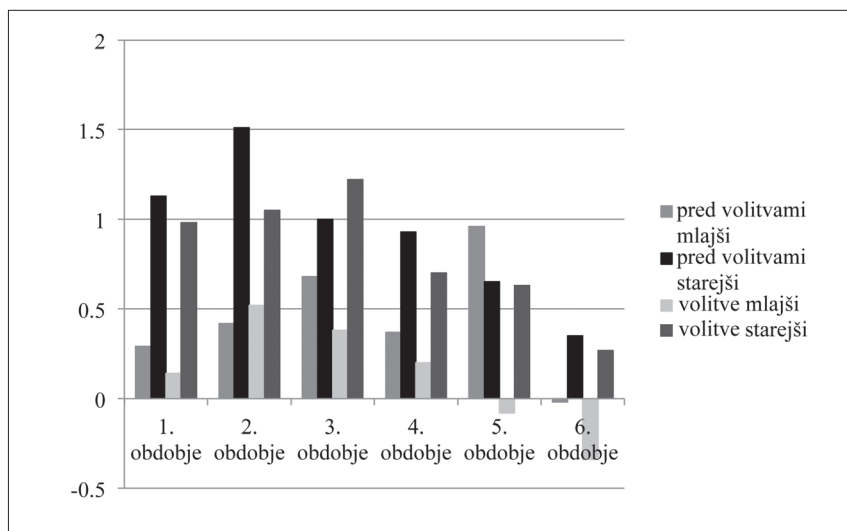
Razlike so tudi v razkoraku v opredeljenosti med najmlajšo in najstarejšo skupino v času volitev in v času pred volitvami. Razen za peto obdobje, ko sta razkoraka med obema skupinama skoraj enaka v času volitev in v času pred volitvami, opazimo razliko v razkorakih med časom volitev in časom pred volitvami med obema skupinama za predhodna štiri obdobja, čeprav ta razlika ni velika⁵¹. V drugem opazovanem obdobju je razkorak med obema starostnima skupinama manjši v času volitev, v preostalih treh obdobjih pa je razkorak v opredeljenosti med najmlajšo in najstarejšo starostno skupino večji v času volitev. Obenem opazimo tudi postopno upadanje razkoraka v opredeljenosti med obema starostnima skupinama skozi čas, saj so predvsem v četrtem in petem obdobju ti razkoraki manjši kot v prvih

51 Razlika med najstarejšo in najmlajšo skupino v času pred volitvami in času volitev je skoraj enaka tudi v šestem obdobju. Spomnimo pa se, da je v šestem obdobju najmlajša skupina tista, ki izraža najnižjo stopnjo opredeljenosti. Razlika med starostno skupino, ki je najbolj opredeljena, in najmanj opredeljeno pa je v šestem obdobju večja v času volitev kot v času pred volitvami.

treh obdobjih. Ta razkorak je najmanjši v petem obdobju volitev in v šestem obdobju, ko primerjamo najstarejšo in najmlajšo starostno skupino.

Razkoraki v opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami so za najstarejše v primerjavi z najmlajšimi (glej Sliko 5.9) višji tako v prvem, drugem, tretjem, četrtem obdobju volitev kot v petem obdobju volitev in šestem obdobju pred volitvami. V petem obdobju pred volitvami je med opazovanimi razkoraki med družbenoekonomskimi skupinami razkorak največji pri najmlajših. Enako je v šestem obdobju volitev, le da je pri najmlajših razkorak negativen. Pri mlajših je razkorak v opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami v večini opazovanih obdobj (razen v drugem in šestem obdobju) večji v času pred volitvami kot v času volitev. Za najmlajše se je razkorak v opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami v času volitev zmanjšal.

Slika 5.9: Razkorak v opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja med skupino z družbenoekonomsko najvišjim položajem in skupino z družbenoekonomsko najnižjim položajem glede na starostno skupino (primerjava glede na najmlajše in najstarejše)

Razkorak v izražanju mnenja glede na izobrazbo, spol in starost v posameznem opazovanem obdobju

Na stopnjo izražanja mnenja vplivata poleg družbenoekonomskega položaja tudi spol in starost anketirancev. Ker smo spol in starost v našo analizo vpeljali kot dodatni spremenljivki, ki nam omogočata neenakosti v izražanju mnenja razumeti tudi intersekcionalno (Hrzenjak in Jalušič, 2011: 33), nas bolj kot njun posamičen vpliv na izražanje mnenja zanima vpliv družbenoekonomskega položaja tudi glede na starost in spol. V nadaljevanju si bomo tako za vsako obdobje posebej ogledali stopnjo opredeljenosti glede na vse tri spremenljivke. Zanimalo nas bo, katere demografske skupine dosegajo najvišjo in katere najnižjo stopnjo opredeljenosti v posamezni časovni točki.

Prvo obdobje

Najvišjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti v prvem obdobju v času pred volitvami opazimo za skupino s končano višjo ali visoko šolo, moških, starih med 31 do 45 let (Preglednica 5.30). Skoraj vsi anketiranci v tej skupini so se opredelili na vseh osem vprašanj, zajetih v naš indeks. Največja stopnja izražanja mnenja pri tej skupini je skorajda pričakovana. Z analizo primerjave stopenj opredeljenosti glede na posamezne neodvisne dejavnike smo že pokazali, da se bolj opredeljujejo anketiranci z višjim družbenoekonomskim položajem, pa tudi moški in tisti, ki niso v najstarejši starostni skupini. Podobno lahko najvišjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti v času volitev opazimo za skupino s končano višjo ali visoko šolo in več, moških, starih do 30 let. Najvišja povprečna vrednost indeksa opredeljenosti v času volitev je nekoliko nižja kot v času volitev. A to se je že pokazalo v predhodni primerjavi povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti za celoten vzorec, ko je bila opredeljenost v prvem obdobju višja v času pred volitvami kot v času volitev. Po drugi strani lahko najnižjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v času pred volitvami opazimo za skupino s končano osnovno šolo ali manj, žensk, starih 61 let in več. Anketiranke v tej skupini so se v povprečju opredelile na šest vprašanj od osmih. Najnižja povprečna vrednost indeksa opredeljenosti v času volitev je prav tako pri skupini s končano osnovno šolo ali manj, žensk, starih 61 let in več.

Preglednica 5.30: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti in razkoraka med povprečnimi vrednostmi glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost v prvem obdobju

stopnja izobrazbe	spol	starost	opredeljenost pred volitvami	opredeljenost volitve	razkorak
osnovna šola	moški	do 30 let	7,11	7,28	0,17
		31 do 45 let	7,21	7,28	0,07
		46 do 60 let	7,12	6,74	-0,38
		61 let in več	6,78	6,58	-0,20
	ženske	do 30 let	6,92	7,10	0,18
		31 do 45 let	7,20	6,49	-0,71
		46 do 60 let	6,82	6,63	-0,19
		61 let in več	6,04	5,65	-0,39
poklicna šola	moški	do 30 let	7,16	6,91	-0,25
		31 do 45 let	7,52	7,03	-0,49
		46 do 60 let	7,15	7,43	0,28
		61 let in več	6,83	7,24	0,41
	ženske	do 30 let	6,86	7,43	0,57
		31 do 45 let	6,82	6,53	-0,29
		46 do 60 let	6,80	6,66	-0,14
		61 let in več	6,60	6,80	0,20
srednja šola	moški	do 30 let	7,43	7,33	-0,10
		31 do 45 let	7,58	7,33	-0,25
		46 do 60 let	7,34	7,30	-0,04
		61 let in več	7,25	7,10	-0,25
	ženske	do 30 let	7,16	6,99	-0,17
		31 do 45 let	7,42	7,04	-0,38
		46 do 60 let	7,27	7,10	-0,17
		61 let in več	6,78	6,82	0,04
višja ali visoka šola	moški	do 30 let	7,43	7,55	0,12
		31 do 45 let	7,70	7,48	-0,22
		46 do 60 let	7,27	7,47	0,20
		61 let in več	7,45	7,03	-0,42
	ženske	do 30 let	7,26	7,14	-0,12
		31 do 45 let	7,34	7,30	-0,04
		46 do 60 let	7,04	7,36	0,32
		61 let in več	7,12	6,66	-0,46

Povprečna vrednost indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja je bila v prvem obdobju za celoten vzorec pa tudi za posamezne družbenoekonomske skupine in za oba spola v prvem obdobju nižja v času volitev kot v času pred volitvami. Toda to ne velja za vse skupine, ko jih razdelimo glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost. Najbolj je stopnja opredeljenosti v času volitev upadla pri skupini žensk s končano osnovno šolo ali manj, starih od 31 do 45 let. Ta skupina se je v času pred volitvami v povprečju opredelila na več kot pol vprašanj več v primerjavi s časom volitev. Najbolj pa se je stopnja opredeljenosti povečala v času volitev za skupino žensk s končano poklicno šolo, mlajših od 31 let. Ta skupina se je v povprečju opredelila na več kot pol vprašanja več v času volitev kot v času pred volitvami.

Drugo obdobje

Najvišjo stopnjo opredeljenosti lahko tudi v drugem obdobju pred volitvami opazimo pri skupini moških z višjo ali visoko stopnjo izobrazbe, mlajših od 30 let (Preglednica 5.31). Presenetljivo drugo najvišjo vrednost indeksa opredeljenosti opazimo za skupino žensk, starejših od 61 let in s končano višjo ali visoko stopnjo izobrazbe. Čeprav so nam primerjave povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti glede na družbenoekonomski položaj potrdile, da je opredeljenost navadno višja za skupine s končano višjo ali visoko šolo in več, nas je kljub temu presenetila visoka povprečna vrednost indeksa opredeljenosti za to skupino. Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti glede na spol in glede na starost je pokazala, da so ženske in najstarejši tisti, ki bolj izbirajo odgovore "Ne vem". Toda upoštevati moramo, da je klub velikemu vzorcu v vsaki opazovani časovni točki, ko ta vzorec razdelimo na 32 skupin, v posameznih skupinah možno le manjše število enot. Predvsem starejše ženske z visoko izobrazbo so maloštevilne, zato bržkone ni presenetljivo, da skupina žensk, starejših od 60 let, s končano višjo ali visoko šolo v tej časovni točki šteje le 14 enot. Iz tega razloga povprečni vrednosti za to skupino ne smemo pripisati prevelikega pomena.

Preglednica 5.31: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti in razkoraka med povprečnimi vrednostmi glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost v drugem opazovanem obdobju

stopnja izobrazbe	spol	starost	opredeljenost pred volitvami	opredeljenost volitve	razkorak
osnovna šola	moški	do 30 let	7,37	6,76	-0,61
		31 do 45 let	7,05	7,09	0,04
		46 do 60 let	6,88	6,98	0,10
		61 let in več	6,13	6,64	0,51
	ženske	do 30 let	6,95	6,65	-0,30
		31 do 45 let	6,44	6,14	-0,30
		46 do 60 let	6,69	6,72	0,03
		61 let in več	5,59	5,69	0,10
poklicna šola	moški	do 30 let	7,34	6,98	-0,36
		31 do 45 let	7,05	7,26	0,21
		46 do 60 let	7,32	7,40	0,08
		61 let in več	7,04	6,55	-0,49
	ženske	do 30 let	6,57	6,69	0,12
		31 do 45 let	6,86	6,65	-0,21
		46 do 60 let	7,01	6,62	-0,39
		61 let in več	6,95	5,89	-1,06
srednja šola	moški	do 30 let	7,38	6,99	-0,39
		31 do 45 let	7,32	7,04	-0,28
		46 do 60 let	7,25	7,16	-0,09
		61 let in več	6,75	6,78	0,03
	ženske	do 30 let	6,92	6,71	-0,21
		31 do 45 let	6,97	6,92	-0,05
		46 do 60 let	7,21	6,85	-0,36
		61 let in več	6,83	6,61	-0,22
višja ali visoka šola	moški	do 30 let	7,64	7,43	-0,21
		31 do 45 let	7,25	7,32	0,07
		46 do 60 let	7,40	7,18	-0,22
		61 let in več	7,05	7,10	0,05
	ženske	do 30 let	7,47	7,12	-0,35
		31 do 45 let	7,21	7,24	0,03
		46 do 60 let	7,26	7,10	-0,16
		61 let in več	7,57	6,86	-0,71

Najnižjo povprečno vrednost sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja je tako v času pred volitvami kot v času volitev spet pri skupini žensk, starejših od 61 let, s končano osnovno šolo ali manj. Čeprav je napredek v opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami za to skupino le manjši, pa je vsekakor pomembno, da je napredovala prav skupina, ki je v opredeljevanju najbolj neenaka, se najmanj opredeljuje. Najvišjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti v času volitev pa lahko spet opazimo pri skupini moških, mlajših od 30 let, s končano višjo ali visoko šolo in več. Povprečna vrednost indeksa opredeljenosti v času volitev je za to skupino sicer nekoliko nižja kot v času pred volitvami.

Ker smo s prejšnjo analizo podatkov že ugotovili, da je povprečna vrednost indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v času volitev nižja kot v času pred volitvami, je pričakovano, da se podoben trend kaže tudi pri večini posameznih skupin. Za nekatere skupine pa lahko kljub temu opazimo višjo opredeljenost v času volitev kot v času pred volitvami v drugem opazovanem obdobju. Nekoliko bolj se je opredeljenost povečala za skupino moških, starejših od 60 let, s končano osnovno šolo ali manj. Po drugi strani se je opredeljenost v času volitev najbolj zmanjšala pri skupini žensk, starejših od 60 let, s končano poklicno šolo, in sicer za kar 1,06 povprečne vrednosti. To je dejansko zmanjšanje opredeljenosti za več kot eno vprašanje.

Tretje obdobje

V tretjem opazovanem obdobju je bila povprečna vrednost sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v času pred volitvami na celotnem vzorcu približno enake vrednosti kot v času volitev. Spomnimo se, da je bila povprečna vrednost za celoten vzorec v tretjem obdobju pred volitvami 6,87, v času volitev pa 6,90. Stopnja izražanja mnenja na celotnem vzorcu v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami se torej ni spremenila. To pa seveda ne pomeni, da ni prišlo do razlik med časom volitev in časom pred volitvami pri posameznih skupinah glede na opazovane demografske spremenljivke.

Preglednica 5.32: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti in razkoraka med povprečnimi vrednostmi glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost v tretjem opazovanem obdobju

stopnja izobrazbe	spol	starost	opredeljenost pred volitvami	opredeljenost volitve	razkorak
osnovna šola	moški	do 30 let	6,44	6,87	0,43
		31 do 45 let	7,25	6,44	-0,81
		46 do 60 let	6,72	6,74	0,02
		61 let in več	6,81	6,39	-0,42
	ženske	do 30 let	7,06	7,22	0,16
		31 do 45 let	6,83	7,02	0,19
		46 do 60 let	6,69	6,69	0,00
		61 let in več	6,09	6,03	-0,06
poklicna šola	moški	do 30 let	7,40	7,30	-0,10
		31 do 45 let	7,10	7,39	0,29
		46 do 60 let	7,00	7,20	0,20
		61 let in več	7,01	7,04	0,03
	ženske	do 30 let	6,41	6,98	0,57
		31 do 45 let	7,01	6,71	-0,30
		46 do 60 let	6,90	6,75	-0,15
		61 let in več	6,67	6,44	-0,23
srednja šola	moški	do 30 let	7,48	7,42	-0,06
		31 do 45 let	7,30	7,28	-0,02
		46 do 60 let	7,37	7,47	0,10
		61 let in več	7,21	7,09	-0,12
	ženske	do 30 let	7,09	7,09	0,00
		31 do 45 let	6,97	7,15	0,18
		46 do 60 let	7,22	7,16	-0,06
		61 let in več	7,06	7,06	0,00
višja ali visoka šola	moški	do 30 let	7,43	7,19	-0,24
		31 do 45 let	7,37	7,34	-0,03
		46 do 60 let	7,52	7,62	0,10
		61 let in več	7,48	7,36	-0,12
	ženske	do 30 let	7,33	7,48	0,15
		31 do 45 let	7,31	7,04	-0,27
		46 do 60 let	7,49	7,39	-0,10
		61 let in več	7,08	7,24	0,16

Najvišja povprečna vrednost indeksa opredeljenosti je bila v tretjem obdobju pri skupini moških, starih med 46 in 60 let, z višjo ali visoko izobrazbo in več (Preglednica 5.32). Spet se je za najbolj opredeljene pokazala skupina moških s končano višjo ali visoko stopnjo izobrazbe, ki niso v najstarejši starostni skupini. Stopnja izražanja mnenja za to skupino se je v času volitev rahlo povečala. Najnižjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti v času pred volitvami in v času volitev opazimo zopet pri skupini žensk, starejših od 60 let, z osnovno šolo ali manj. Povprečna vrednost za to skupino je v obeh časovnih točkah tretjega obdobja višja od vrednosti šest, ista skupina pa se je v drugem obdobju tako v času pred volitvami kot v času volitev v povprečju opredelila na manj kot šest vprašanj.

Povprečna vrednost indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja za celoten vzorec je bila v tretjem obdobju približno enake vrednosti v času volitev kot v času pred volitvami. To opazimo predvsem za skupine s končano srednjo šolo in skupine s končano višjo ali visoko šolo. Večje spremembe v opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami opazimo predvsem za štiri skupine. Opredeljenost se je v času volitev opazneje povečala pri moških, mlajših od 30 let, z osnovnošolsko izobrazbo (za 0,43), in pri ženskah, mlajših od 30 let, s poklicno šolo (za 0,57). Opazneje se je ta opredeljenost zmanjšala v času volitev pri skupini moških z osnovnošolsko izobrazbo, in sicer pri starih med 31 in 45 let (za -0,81) ter pri starejših od 61 let (za -0,42). Do največjih razlik v opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v času med volitvami v primerjavi s časom pred volitvami za tretje obdobje je tako prišlo predvsem pri skupinah moških s končano osnovno šolo ali manj.

Četrto obdobje

Četrto opazovano obdobje je še posebej zanimivo, ker je edino, ko se na celotnem vzorcu kaže višja povprečna vrednost indeksa opredeljenosti v času volitev kot v času pred volitvami. Spomnimo se, da so bila to naša pričakovanja v hipotezi za vsa obdobja. Glede na to, da se je pri preostalih opazovanih obdobjih pokazalo, da je opredeljenost večja v obdobju pred volitvami, in ne v obdobju volitev, domnevamo, da je razlog za višjo opredeljenost v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami v četrtem obdobju posledica višje opredeljenosti skozi čas.

Preglednica 5.33: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti in razkoraka med povprečnimi vrednostmi glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost v četrtem opazovanem obdobju

stopnja izobrazbe	spol	starost	opredeljenost pred volitvami	opredeljenost volitve	razkorak
osnovna šola	moški	do 30 let	7,03	7,65	0,62
		31 do 45 let	7,00	7,22	0,22
		46 do 60 let	7,02	7,06	0,04
		61 let in več	6,90	6,18	-0,72
	ženske	do 30 let	7,04	7,10	0,06
		31 do 45 let	6,85	7,14	0,29
		46 do 60 let	6,64	7,29	0,65
		61 let in več	6,24	6,85	0,61
poklicna šola	moški	do 30 let	6,88	7,40	0,52
		31 do 45 let	7,18	7,18	0,00
		46 do 60 let	7,39	7,63	0,24
		61 let in več	7,09	7,19	0,10
	ženske	do 30 let	6,66	7,02	0,36
		31 do 45 let	6,64	7,46	0,82
		46 do 60 let	7,06	7,33	0,27
		61 let in več	6,49	7,31	0,82
srednja šola	moški	do 30 let	7,31	7,49	0,18
		31 do 45 let	7,45	7,53	0,08
		46 do 60 let	7,39	7,39	0,00
		61 let in več	7,48	7,49	0,01
	ženske	do 30 let	6,78	7,44	0,66
		31 do 45 let	7,12	7,26	0,14
		46 do 60 let	7,31	7,52	0,21
		61 let in več	6,89	7,23	0,34
višja ali visoka šola	moški	do 30 let	7,41	7,61	0,20
		31 do 45 let	7,33	7,40	0,07
		46 do 60 let	7,52	7,57	0,05
		61 let in več	7,51	7,41	-0,10
	ženske	do 30 let	7,40	7,63	0,23
		31 do 45 let	7,18	7,28	0,10
		46 do 60 let	7,35	7,62	0,27
		61 let in več	7,15	7,43	0,28

V četrtem obdobju pred volitvami je najvišja povprečna vrednost indeksa opredeljenosti pri skupini moških, starih med 46 in 60 let, s končano višjo ali visoko šolo in več. Pri tem opozorimo, da je v

času pred volitvami pri skupini moških, starih nad 60 let, s končano višjo ali visoko šolo in več, povprečna vrednost indeksa opredeljenosti 7,51, torej je približno enako visoka kot za skupino z najvišjo povprečno vrednostjo indeksa opredeljenosti v četrtem obdobju pred volitvami. Najnižja povprečna vrednost indeksa opredeljenosti je spet pri skupini žensk, starejših od 60 let, s končano osnovno šolo ali manj. V četrtem obdobju volitev pa je najnižja povprečna vrednost indeksa opredeljenosti pri skupini moških, starejših od 60 let, s končano osnovno šolo ali manj. Precej nepričakovano je v četrtem obdobju volitev največja povprečna vrednost indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja pri skupini moških, mlajših od 30 let, s končano osnovno šolo ali manj. Najvišja povprečna vrednost za to skupino je tako nepričakovana, ker se je v analizi doslej pokazalo, da se manj opredeljujejo tisti z nižjim družbenoekonomskim položajem. Lahko pa opazimo podobno vrednost opredeljenosti tudi pri nekaterih skupinah žensk in pri nekaterih skupinah z nižjim družbenoekonomskim položajem, čeprav navadno odgovore "Ne vem" več izbirajo, kot smo že rekli, skupine z družbenoekonomsko nižjim položajem, starejši, pa tudi ženske.

Pri tako visoki opredeljenosti, kot jo lahko opazimo prvič v četrtem obdobju volitev, ko so najvišje povprečne vrednosti opredeljenosti že 7,65 na lestvici od 0 do 8, lahko postanemo pozorni na morebitni stekleni strop (Ettema in Kline, 1977). Stopnja opredeljenosti v četrtem obdobju v času volitev in v času pred volitvami je precej stabilna za skupine s končano višjo ali visoko šolo in več, pa tudi za skupine moških s končano srednjo šolo. Te skupine so tako že dosegle najvišjo možno opredeljenost, dohitevati pa so jih začele tudi nekatere skupine z nižjo stopnjo izobrazbe. Pri teh skupinah namreč opazimo večje razlike v opredeljenosti v času pred volitvami in v času volitev. Večina skupin je v četrtem obdobju v opredeljenosti napredovala v času volitev, skupine, ki dosegajo višje povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti v času pred volitvami, so tako v četrtem obdobju bolj izjema. V četrtem opazovanem obdobju pri več skupinah opazimo precejšen razkorak v stopnji izražanja mnenja v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Povprečna vrednost indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja se je v času volitev najbolj povečala za skupino žensk, starih od 31 do 45 let, s končano poklicno šolo, in za skupino žensk, starejših od 60 let, s končano poklicno šolo. Za obe skupini se je povprečna vrednost indeksa opredeljenosti povečala za več kot 0,8. To predstavlja povečanje opredeljenosti za skoraj eno

vprašanje. Za skupino moških, starejših od 60 let, s končano osnovno šolo ali manj, pa se je opredeljenost v času volitev pomanjšala za več kot 0,6 povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti.

Peto obdobje

Peto opazovano obdobje je zanimivo tudi zato, ker je to obdobje prvih predčasnih državnoborskih volitev v Sloveniji, ki jih je zaznamovalo tudi aktivirano politično ozračje (Kurdija in skupina, 2011; Novak, 2014).

V času pred volitvami je najvišjo vrednost indeksa opredeljenosti dosegala skupina moških, mlajših od 30 let, s končano višjo ali visoko šolo in več. Najnižjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti v času pred volitvami pa opazimo pri moških, mlajših od 30 let, s končano osnovno šolo ali manj. To je tudi edina skupina, ki ima povprečno vrednost indeksa opredeljenosti nižjo od šest v petem obdobju v času pred volitvami. Le še pri treh skupinah v petem obdobju pred volitvami opazimo povprečno opredeljenost manj kot na sedem vprašanj od osmih. Najnižjo stopnjo opredeljenosti v času volitev pa opazimo pri skupini žensk, mlajših od 30 let, z osnovno šolo ali manj. Presenetljivo je predvsem to, da najvišjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti v času volitev opazimo pri skupini moških, mlajših od 30 let, s končano osnovno šolo ali manj. To je tista skupina, ki je imela v času pred volitvami najnižjo stopnjo opredeljenosti. Povprečna vrednost indeksa opredeljenosti v času volitev pa je za to skupino kar 8. To pomeni, da so se vse enote (vsi moški, mlajši od 30 let, s končano osnovno šolo ali manj v vzorcu) opredelile na vseh osem vprašanj. Pri tem naj poudarimo, da četudi gre za isto skupino, ki se je v času pred volitvami najmanj opredelila, v času volitev pa se je opredelila na vsa vprašanja, to niso isti posamezniki. Primerjavo povprečij lahko na danih podatkih opravimo samo na generirani ravni.

V petem obdobju opazimo enako opredeljenost v času volitev in v času pred volitvami. Večjih razlik tudi ni med povprečnimi vrednostmi, ki jih zasedajo skupine s končano poklicno, srednjo ali višjo in visoko šolo ali več. Opazimo pa večjo opredeljenost moških v primerjavi z ženskami na vsaki stopnji izobrazbe. Obenem so pri vsaki stopnji izobrazbe za vsak spol povprečne vrednosti razporejene tako, da prikazujejo naraščanje povprečnih vrednosti v obdobju delovne aktivnosti ter upad povprečnih vrednosti na starost. Nekoliko bolj različne povprečne vrednosti so pri skupini s končano osnovno šolo ali manj. Razlike so tako med povprečnimi vrednostmi indeksa

opredeljenosti v času volitev in v času pred volitvami, med moškimi in ženskami, pa tudi med starostnimi skupinami. Dodatno lahko opazimo, da so povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti različne za skupino s končano osnovno šolo ali manj v primerjavi z drugimi družbenoekonomskimi skupinami.

Preglednica 5.34: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti in razkoraka med povprečnimi vrednostmi glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost v petem opazovanem obdobju

stopnja izobrazbe	spol	starost	opredeljenost pred volitvami	opredeljenost volitve	razkorak
osnovna šola	moški	do 30 let	5,91	8,00	2,09
		31 do 45 let	6,86	7,50	0,64
		46 do 60 let	7,32	7,07	-0,25
		61 let in več	6,43	6,77	0,34
	ženske	do 30 let	7,20	6,33	-0,87
		31 do 45 let	7,21	7,18	-0,03
		46 do 60 let	7,08	7,21	0,13
		61 let in več	6,88	6,73	-0,15
poklicna šola	moški	do 30 let	7,20	7,06	-0,14
		31 do 45 let	7,60	7,70	0,10
		46 do 60 let	7,28	7,48	0,20
		61 let in več	7,19	7,10	-0,09
	ženske	do 30 let	7,47	7,37	-0,10
		31 do 45 let	7,13	7,18	0,05
		46 do 60 let	7,28	7,26	-0,02
		61 let in več	7,02	7,18	0,16
srednja šola	moški	do 30 let	7,59	7,39	-0,20
		31 do 45 let	7,54	7,70	0,16
		46 do 60 let	7,63	7,51	-0,12
		61 let in več	7,47	7,44	-0,03
	ženske	do 30 let	7,31	7,23	-0,08
		31 do 45 let	7,27	7,14	-0,13
		46 do 60 let	7,54	7,41	-0,13
		61 let in več	7,47	7,26	-0,21
višja ali visoka šola	moški	do 30 let	7,85	7,04	-0,81
		31 do 45 let	7,55	7,33	-0,22
		46 do 60 let	7,59	7,51	-0,08
		61 let in več	7,52	7,41	-0,11
	ženske	do 30 let	7,30	7,12	-0,18
		31 do 45 let	7,45	7,22	-0,23
		46 do 60 let	7,57	7,47	-0,10
		61 let in več	7,36	7,33	-0,03

Za peto obdobje smo že na podlagi primerjave povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja za celoten vzorec ugotovili, da v času volitev ni bilo razlik v opredeljenosti v primerjavi s časom pred volitvami. Pri večini skupin je prišlo le do manjših razlik v stopnji izražanja mnenja, je pa nekaj tudi takih, kjer so te razlike precej velike, sploh v primerjavi z razkoraki v povprečnih vrednostih v predhodnih obdobjih. Tako se je opredeljenost v času volitev opazneje povečala za moške, stare med 31 in 45 let, z osnovnošolsko izobrazbo (za 0,64), in za moške, starejše od 60 let, z osnovnošolsko izobrazbo (za 0,34). Opredeljenost se je v času volitev opazneje zmanjšala pri skupini moških, mlajših od 30 let, s končano višjo ali visoko šolo in več (za -0,81), in pri skupini žensk, mlajših od 30 let, z osnovnošolsko izobrazbo (za -0,87). Največji razkorak v povprečnih vrednostih indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja pa opazimo pri skupini moških, mlajših od 30 let, s končano osnovno šolo ali manj (za 2,09). To pomeni, da so se moški, mlajši od 30 let, s končano osnovno šolo ali manj, v povprečju v petem obdobju v času volitev opredelili na dve vprašanji več kot v času pred volitvami. To je tudi največji razkorak v povprečnih vrednostih indeksa opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami, kar smo jih opazili v naši analizi. Zakaj je nastal razmeroma velik razkorak v opredeljevanju ravno pri tej skupini, je težko pojasniti. Raziskave neopredeljenosti so že pokazale, da so se moški in mlajši bolj pripravljeni opredeljevati (na primer Rapoport, 1981; Rapoport, 1982; Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990). Poleg tega nekatere analize kažejo tudi na to, da so moški v primerjavi z ženskami bolj pripravljeni ugibati, kot priznati neznanje (Mondak in Anderson, 2004: 497; Ferrin in drugi, 2015). Peto obdobje volitev, ki označuje čas prvih predčasnih volitev v državni zbor RS in čas aktiviranega političnega ozračja (Kurdija in skupina, 2011) je tako lahko dodatno spodbudilo k opredeljevanju skupino, ki je najbolj nagnjena k vzpostavljanju pozitivnega vtisa pri anketarju (Bishop v Uhan, 1998: 104). Rezultat tega vpliva pa je bilo največje povečanje opredeljenosti pri skupini moških s končano osnovno šolo ali manj.

Šesto obdobje

Šesto opazovano obdobje predstavlja obdobje drugih predčasnih volitev. Zaznamovano je predvsem z nastajanjem novih strank in kratkim obdobjem priprave na kampanjo. Nekaj mesecev pred predčasnimi volitvami je bila kampanja usmerjena predvsem na volitve

v Evropski parlament. Analiza za šesto obdobje volitev je zaradi pomanjkanja razpoložljivih podatkov narejena le na eni meritvi (pri preostalih časovnih točkah smo združili dve meritvi za analizo).

Preglednica 5.35: Primerjava povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti in razkoraka med povprečnimi vrednostmi glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost v šestem opazovanem obdobju

stopnja izobrazbe	spol	starost	opredeljenost pred volitvami	opredeljenost volitve	razkorak
osnovna šola	moški	do 30 let	7,51	7,50	-0,01
		31 do 45 let	7,25	-	-0
		46 do 60 let	7,57	7,00	-0,57
		61 let in več	7,1	5,66	-1,44
	ženske	do 30 let	7,33	6,00	-1,33
		31 do 45 let	7,32	-	-
		46 do 60 let	7,29	7,77	0,48
		61 let in več	7,01	7,18	0,17
poklicna šola	moški	do 30 let	6,76	8,00	1,24
		31 do 45 let	7,44	7,00	-0,44
		46 do 60 let	7,26	7,46	0,20
		61 let in več	7,18	7,26	0,08
	ženske	do 30 let	6,81	7,35	0,54
		31 do 45 let	7,02	-	-
		46 do 60 let	7,29	7,34	0,05
		61 let in več	7,05	7,33	0,28
srednja šola	moški	do 30 let	7,38	6,96	-0,42
		31 do 45 let	7,37	7,51	0,14
		46 do 60 let	7,35	7,37	0,02
		61 let in več	7,51	7,62	0,11
	ženske	do 30 let	7,38	7,34	-0,04
		31 do 45 let	6,87	7,01	0,14
		46 do 60 let	7,32	7,42	0,10
		61 let in več	7,26	7,37	0,11
višja ali visoka šola	moški	do 30 let	7,45	7,00	-0,45
		31 do 45 let	7,57	6,98	-0,59
		46 do 60 let	7,43	7,28	-0,15
		61 let in več	7,40	7,63	0,23
	ženske	do 30 let	7,30	5,85	-1,45
		31 do 45 let	7,10	7,54	0,44
		46 do 60 let	7,41	7,31	-0,10
		61 let in več	7,37	7,21	-0,16

Opazili bomo, da zaradi primerjave povprečja glede na družbenoekonomsko skupino, spol in starost (celoten vzorec je bil pri tem razdeljen na 32 skupin) nekatere celice ostanejo prazne.

V šestem obdobju volitev lahko najvišjo vrednost indeksa opredeljenosti opazimo pri skupini moških s končano višjo ali visoko šolo, starih med 31 in 45 let. Ta rezultat nas ne preseneča, saj se je že v drugih obdobjih in prejšnjih analizah pokazalo, da se najbolj opredeljujejo moški v aktivni dobi in z visokim družbenoekonomskim položajem. Enako stopnjo opredeljenosti v tej časovni točki pa dosega tudi skupina moških, starih med 46 in 60 let, z največ osnovnošolsko izobrazbo. Čeprav so skupine z nižjim družbenoekonomskim položajem v prvih obdobjih dosegale nižjo opredeljenost, pa se z dvigom opredeljenosti od četrtega obdobja volitev razlike v opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami zmanjšujejo. Najmanj opredeljeni so moški s končano poklicno izobrazbo, stari do 30 let.

V šestem obdobju volitev moramo biti pozorni pri interpretaciji povprečnih vrednosti glede na opazovane spremenljivke. Že v prejšnjih časovnih točkah so nekatere skupine vsebovale le po nekaj enot. V šestem obdobju volitev je zaradi uporabe enojne meritve pri analizi to še bolj opazno, saj so nekatere skupine ostale celo brez enot. Rezultate za to obdobje tako jemljemo z rahlim zadržkom. Opazimo lahko, da se je kot najbolj opredeljena pokazala skupina moških s končano poklicno šolo, starih do 30 let. To je skupina, ki je bila v času pred volitvami najmanj opredeljena. V obdobju volitev pa so vsi anketiranci, ki sodijo v to skupino, odgovorili na vsa vprašanja, zajeta v indeks opredeljenosti. Najmanj opredeljena je skupina moških z najnižjim družbenoekonomskim položajem in iz najstarejše starostne skupine. Na manj kot šest vprašanj se je opredelila tudi skupina žensk s končano višjo ali visoko šolo, starih do 30 let.

Na splošno opazimo približno enako stopnjo opredeljenosti v času pred volitvami in v času volitev. Razlike med povprečnimi vrednostmi opredeljenosti v času pred volitvami in času volitev so zelo majhne, razen nekaj skupin z najnižjo stopnjo izobrazbe, pa tudi s končano poklicno šolo, kjer je prišlo do večjih razlik v opredeljenosti v času pred volitvami in v času volitev. Tako se je skupina moških, starejši od 61 let, z najnižjim družbenoekonomskim položajem, ter skupina žensk, starih do 30 let, v času volitev opredelila za več kot eno vprašanje manj v primerjavi s časom volitev. Enako velja tudi za skupino žensk, starih do 30 let, z najvišjim družbenoekonomskim položajem. Skupina moških s končano poklicno šolo, starih do 30 let, pa se je

v času volitev opredelila za več kot eno vprašanje več v primerjavi s časom pred volitvami. Do večjih razlik pri nekaterih skupinah je lahko prišlo tudi zaradi majhnega števila enot v posamezni skupini. Opredeljenost se namreč na splošno ne razlikuje bistveno glede na družbenoekonomski položaj ali spol.

Najbolj in najmanj opredeljene skupine

Ob koncu pregleda rezultatov bomo opravili še pregled povprečnih vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost v posamezni opazovani točki. Za ta namen smo oblikovali preglednico 5.36. V njej smo zapisali, katere skupine (glede na doseženo stopnjo izobrazbe, spol in starostno skupino) so v posamezni časovni točki dosegle najvišjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti. Poleg skupine z najvišjo povprečno vrednostjo indeksa opredeljenosti nas je zanimala tudi skupina, ki je dosegla najnižjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti v posamezni časovni točki, ter razkorak v stopnji opredeljenosti med obema skupinama. Iz podatkov v preglednici lahko razberemo določene trende, na katere smo opozorili že skozi celotno analizo. V večini opazovanih časovnih točk so se najbolj opredeljevali tisti z najvišjim družbenoekonomskim položajem, moški, ki ne sodijo v najstarejšo starostno skupino. Tako je bilo v prvem, drugem in tretjem obdobju ter v četrtem, petem in šestem obdobju v času pred volitvami. Izjema sta tu četrto in peto obdobje volitev, ko sta se v obeh primerih kar najbolj opredelili skupini s končano osnovno šolo ali manj, moških, mlajših od 30 let, in šesto obdobje volitev, ko se je najbolj opredelila skupina s končano poklicno šolo, moških, mlajših od 30 let. Četrto, peto in šesto obdobje volitev nedvomno predstavljajo posebna obdobja. Četrto obdobje volitev je drugačno, ker glede na analizirane podatke opažamo splošen dviga opredeljenosti ravno med četrtnim obdobjem pred volitvami in četrtnim obdobjem volitev. Peto obdobje volitev ohranja visoko opredeljenost, obenem pa ga zaznamuje čas prvih predčasnih volitev v državni zbor RS. Enako tudi v šestem opazovanem obdobju opazimo razmeroma visoko opredeljenost. Obenem je to obdobje drugih predčasnih volitev. Ker sta zadnji dve opazovani obdobji osredotočeni na predčasne volitve, so opazovana obdobja tudi časovno vedno bližje. Če volitve v DZ potekajo vsaka štiri leta, pa so bila po rednih volitvah leta 2008 organizirane predčasne volitve še leta 2011 in 2014. Tako opazujemo vedno krajše obdobje, v katerem bi lahko prišlo do dolgoročnih

razlik. Z zvečanjem povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti od četrtega obdobja volitev naprej je tudi večja verjetnost, da smo pri raziskovanju naleteli na stekleni strop (Ettema in Kline, 1977), ko skupine z nižjim družbenoekonomskim položajem dohitijo skupine z višjim družbenoekonomskim položajem. Če primerjamo še skupine z najnižjimi povprečnimi vrednostmi indeksa opredeljenosti, opazimo, da so bile to v prvem, drugem, tretjem in pa četrtem obdobju samo v času pred volitvami skupina s končano osnovno šolo ali manj, žensk, starejših od 60 let. To je tudi skupina, za katero se je skozi analize kazalo, da bolj izbira odgovore "Ne vem".

Kot skupina z družbenoekonomsko najnižjim položajem se je tako pokazala skupina neizobraženih starejših žensk. Na to opozarjajo tudi nekatere druge avtorice (Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990; Hlebec in drugi, 2010). Izjema je četrto obdobje volitev, ko se je najmanj opredelila skupina s končano osnovno šolo ali manj, moških, starejših od 60 let. V petem obdobju se je v obdobju volitev najmanj opredelila skupina s končano osnovno šolo ali manj, žensk, mlajših od 30 let; v obdobju pred volitvami pa skupina s končano osnovno šolo ali manj, moških, mlajših od 30 let. V petem obdobju se je tako ista skupina (moški s končano osnovno šolo ali manj, stari do 30 let) v času pred volitvami najmanj opredelila, v času volitev pa najbolj. Za to skupino, čeprav jo lahko na podlagi razpoložljivih podatkov primerjamo zgolj na generirani ravni, opazimo precejšen napredek v opredeljevanju ravno v času prvih predčasnih državnoborskih volitev. Enako se je zgodilo v šestem obdobju, ko je v času pred volitvami najmanj opredeljena skupina moških s končano poklicno šolo, mlajših od 30 let. Ista skupina se je v času volitev opredelila na vsa vprašanja. V času volitev pa se je najmanj opredelila skupina moških s končano osnovno šolo ali manj, starejših od 61 let. S povprečno vrednostjo opredeljenosti v zadnjih treh obdobjih starejše, neizobražene ženske niso več najbolj ranljiva skupina v smislu opredeljevanja.

Za vsako opazovano časovno točko smo tudi izračunali razkorak v opredeljevanju med skupino, ki se je opredelila najbolj, in skupino, ki se je opredelila najmanj⁵². Kot lahko razberemo iz podatkov v preglednici 5.36, je največji in najmanjši razkorak opazen v šestem

52 Takšna primerjava je sicer nekoliko problematična, ker se ni v vseh časovnih točkah ista skupina kar najbolj opredelila, oziroma se ni v vseh časovnih točkah ista skupina najmanj opredelila. Nam pa je ta primerjava ponudila dodaten pogled na razkorak v opredeljevanju med družbenoekonomskimi skupinami, zato smo jo obdržali.

obdobju. Največji razkorak je v šestem obdobju volitev, kar 2,34. Najmanjši razkorak pa je v šestem obdobju pred volitvami, 0,81. Če si ogledamo še vsako obdobje posebej, opazimo, da je bil razkorak med skupino, ki se je najbolj opredeljevala, in skupino, ki se je najmanj opredeljevala, večji v času pred volitvami v drugem obdobju in pa v petem obdobju. Razkorak pa je bil večji v času volitev v prvem, tretjem, četrtem in šestem obdobju, torej v času, ko bi bil s stališča vplivanja na svojo prihodnost zaželen manjši razkorak v opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami. S tem smo sklenili pregled opredeljenosti in gibanja izražanja mnenja v času volitev in v času pred volitvami za vsa obdobja, tako glede na družbenoekonomski položaj kot z uvedbo dodatnih neodvisnih spremenljivk spol in starost.

Preglednica 5.36: Skupine glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost z najvišjo in najnižjo povprečno vrednostjo sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v posameznih opazovanih časovnih točkah z razkorakom med najvišjo in najnižjo povprečno vrednostjo indeksa

časovna točka	skupina z najvišjo opredeljenostjo			vrednost	skupina z najnižjo opredeljenostjo			vrednost	razkorak
	izobrazba	spol	starost		izobrazba	spol	starost		
1. obdobje pred volitvami	višja/ visoka	moški	31–45 let	7,70	osnovna	ženske	61 let in več	6,04	1,66
1. obdobje volitev	višja/ visoka	moški	do 30 let	7,55	osnovna	ženske	61 let in več	5,65	1,9
2. obdobje pred volitvami	višja/ visoka	moški	do 30 let	7,64	osnovna	ženske	61 let in več	5,59	2,05
2. obdobje volitev	višja/ visoka	moški	do 30 let	7,40	osnovna	ženske	61 let in več	5,69	1,71
3. obdobje pred volitvami	višja/ visoka	moški	46-60 let	7,52	osnovna	ženske	61 let in več	6,09	1,43
3. obdobje volitev	višja/ visoka	moški	46-60 let	7,62	osnovna	ženske	61 let in več	6,03	1,59
4. obdobje pred volitvami	višja/ visoka	moški	46-60 let	7,52	osnovna	ženske	61 let in več	6,24	1,28
4. obdobje volitev	osnovna	moški	do 30 let	7,65	osnovna	moški	61 let in več	6,18	1,47
5. obdobje pred volitvami	višja/ visoka	moški	do 30 let	7,85	osnovna	moški	do 30 let	5,91	1,94
5. obdobje volitev	osnovna	moški	do 30 let	8,00	osnovna	ženske	do 30 let	6,33	1,67
6. obdobje pred volitvami	osnovna višja/visoka	moški	46-60 let 31-45 let	7,57	poklicna	moški	do 30 let	6,76	0,81
6. obdobje volitev	poklicna	moški	do 30 let	8,00	osnovna	moški	61 let in več	5,66	2,34

6 RAZPRAVA

Za nami je obsežna analiza primerjave izražanja mnenja v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami glede na družbenoekonomski položaj in, dodatno, glede na spol in starost. V razpravi bomo poskušali opraviti pregled te obsežne analize, ki jo lahko povzamemo v treh točkah:

1. primerjava izražanja mnenja v anketnem položaju v času volitev, ko imamo na voljo več političnih informacij, in v času pred volitvami,
2. primerjava izražanja mnenja v anketnem položaju glede na družbenoekonomski položaj in primerjava razkoraka v stopnji izražanja mnenja med družbenoekonomskimi skupinami v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami ter
3. primerjava izražanja mnenja v anketnem položaju z upoštevanjem dodatnih spremenljivk glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost ter primerjava razkoraka v stopnji izražanja mnenja glede na družbenoekonomski položaj, spol in starost v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami.

Takšna razdelitev analize je bila smiselna glede na postavljeno hipotezo. Toda pridobljene rezultate je treba še sintetizirati in povzeti. Za namene razprave bomo na tem mestu hipotezo še enkrat ponovili: **s povečevanjem informacij v množičnih občilih v času politične kampanje posamezne družbene skupine prevzemajo te informacije različno hitro, to pa se empirično pokaže kot razkorak v deležih opredeljenih anketirancev pri političnih anketnih kazalcih.**

Za lažjo analizo podatkov smo pred empiričnim delom generalno hipotezo razdelili še na 3 podhipoteze, ki opredeljujejo vpliv

konkretnih dejavnikov. Za lažji povzetek rezultatov na tem mestu ponavljamo tudi te:

1. Anketiranci se do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj bolj opredeljujejo v obdobju volitev kot v obdobju vladanja.
2. Do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj se bolj opredeljujejo družbenoekonomske skupine z višjim položajem v primerjavi z družbenoekonomskimi skupinami z nižjim položajem.
3. V obdobju kampanje je razlika v izražanju mnenja na politična in aktualna mnenjska vprašanja med bolj izobraženimi in manj izobraženimi večja.

Analizo smo dopolnili z dvema dodatnima hipotezama, s katerima smo vanjo vpeljali neodvisni spremenljivki spol in starost:

1. Do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj se bolj opredeljujejo moški kot ženske.
2. Do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj se bolj opredeljuje mlajši kot starejši.

V prvi podhipotezi smo tako predpostavili, da se bo opredeljenost anketirancev povečala v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. Za obdobje volitev je namreč značilen čas kampanje, ki proizvaja nove informacije in sporočila, namenjena potencialnim volivcem (Holbrook, 2006). Številne raziskave so že potrdile, da se v obdobju volilne kampanje poveča informiranost in politično znanje volivcev (na primer Moore, 1987; Lemert, 1993; Kwak, 1999; Eveland in Scheufele, 2000; Holbrook, 2002; Liu in Eveland, 2005 ...). Glede na to, da je opredeljevanje na mnenjska vprašanja povezano tudi s političnim znanjem (Rapoport, 1981; Rapoport, 1982; Krosnick in Milburn, 1990: 50–51), smo domnevali, da bo imelo povečanje informacij in aktivirano politično ozračje v času kampanje pozitiven vpliv tudi na opredeljevanje anketirancev. Ne nazadnje se je to skozi čas pri posameznih vprašanjih, kot je na primer vprašanje strankarskih preferenc in vprašanje politične orientacije, že potrdilo (Novak, 2014). Kljub naši predpostavki se to v naši analizi ni potrdilo. Naša predpostavka, da se bo stopnja opredeljenosti (višja povprečna vrednost sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja) povečala v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami, se je namreč potrdila le za četrto obdobje. V tretjem obdobju je bila opredeljenost sicer prav tako nekoliko višja v času volitev, a je razlika premajhna, da bi lahko govorili o različni stopnji

opredeljenosti. Prav tako je bila razlika v stopnji opredeljenosti v času volitev in v času pred volitvami premajhna v petem in šestem opazovanem obdobju. Za prve in druge opazovane volitve pa je bila opredeljenost višja v času pred volitvami kot v času volitev. Glede na to, da se je naša predpostavka potrdila le v enem primeru, moramo predpostaviti tudi druge možne razlage za višjo opredeljenost v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami za četrto obdobje. Spomnimo se, da so bili podatki za čas pred volitvami za četrto obdobje zbrani leta 2005, volitve v četrtem obdobju pa so potekale leta 2008. Poleg tega smo opazili opazno višjo stopnjo opredeljenosti tudi v petem in šestem obdobju (tako v času volitev kot v času pred volitvami), opredeljenost v prvem, drugem in tretjem obdobju pa je bila nekoliko nižja. Na podlagi te ugotovitve smo že sklepali o trendu večjega opredeljevanja anketirancev skozi čas. Prelom v večjem opredeljevanju pa je očitno nastopil ravno med četrtem obdobjem pred volitvami in četrtem obdobjem volitev. Razlog za večje opredeljevanje anketirancev v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami za četrto obdobje je tako lahko tudi v večanju opredeljevanja v 23 letih samostojnosti in demokratičnega sistema.

Če je možna razlaga za višje opredeljevanje v času volitev za četrto obdobje na splošnem zvečanju opredeljenosti skozi čas, ostaja odprto vprašanje, kako pojasniti nižjo stopnjo opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami za preostala obdobja (predvsem prvo in drugo obdobje). Možno je, da se zaradi množice različnih, konfliktnih sporočil v obdobju kampanje (Holbrook, 2002) anketiranci težje odločajo in mnenjsko opredeljujejo. Vsaka politična stranka se želi predstaviti v najboljši luči, stranke pa kljub predpostavki o večji diferenciaciji v programih zaradi večstrankarskega sistema v obdobju volitev poudarjajo iste tematike (Kustec Lipicer in drugi, 2011; Zajc in drugi, 2012). Podobno je potrdila tudi analiza, ki jo je opravila Fraile, ko je primerjala raven političnega znanja med državami članicami Evropske unije (2013). Ko se število strankarskih kandidatov na volitvah precej poveča, je težko potegniti razliko med njimi. Presežek informacij v večstrankarskih sistemih tako volivcem preprečuje, da bi lahko razbrali informacije, ki jih potrebujejo v omejenem časovnem obdobju. Učinek informiranja pa postane negativen (Fraile, 2013: 122, 133). Po drugi strani je analiza volilnih programov slovenskih parlamentarnih strank skozi zgodovino demokratičnih parlamentarnih volitev v Sloveniji pokazala, da so si vsebinske prioritete strank podobne, značilna je visoka stopnja skladnosti in

uniformnosti tako volilnih vsebin kot stališč⁵³ (Zajc in drugi, 2012: 41). Predpostavljena diferencirana sporočila političnih strank v času kampanje (McCann in Lawson, 2006: 14; Fraile, 2013) niso dovolj diferencirana, da bi anketirancem omogočila lažjo odločitev pri izbiri odgovora na politična mnenjska vprašanja, oziroma so preveč diferencirana, da bi lahko volivci izluščili najbolj potrebne informacije (Fraile, 2013: 133). Obenem pa lahko sporočila v času kampanje proizvedejo tudi konfliktne informacije, s tem ko strankarski predstavniki različna stališča predstavljajo kot edino pravo izbiro. Kot je opredelil že Zaller (2003), anketiranci težje izberejo svoje stališče, ko so soočeni z množico konfliktnih informacij. Več informacij tako za anketiranca lahko pomeni težjo izbiro, in ne lažje.

Tu moramo torej zavrniti našo prvo podhipotezo, da se anketiranci do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj bolj opredeljujejo v obdobju volitev kot v obdobju vladanja.

V drugi podhipotezi smo predpostavili, da se bo višji družbenoekonomski položaj bolj opredeljeval do političnih mnenjskih vprašanj od nižjega družbenoekonomskega položaja. Ker smo za indikator družbenoekonomskega položaja opredelili stopnjo izobrazbe, smo to hipotezo preverili s primerjavo stopnje opredeljenosti glede na stopnjo izobrazbe. Raziskave razkoraka v znanju so potrdile, da z več znanja razpolagajo skupine z višjim družbenoekonomskim položajem (na primer Tichenor in drugi, 1970; Gandy in El Wailly, 1985; Moore, 1987; Delli Carpini in Keeter, 1991; Lemert, 1993; Delli Carpini in Keeter, 1996; Rhine in drugi, 2001; Holbrook, 2002). Prav tako so se tisti z višjim znanjem in višjo stopnjo izobrazbe tudi bolj opredeljevali na anketna vprašanja (Ferber, 1956; Almond, 1960; Campbell in drugi, 1960; Stillman in drugi, 1960; Francis in Busch, 1975; Converse, 1976; Faulkenberry in Mason, 1978; Bishop in drugi, 1980; Judd in drugi, 1981; Rapoport, 1981; Reese in Miller, 1981; Sigelman, 1981; Rapoport, 1982; Smith, 1982; Krosnick in Milburn, 1990; Delli Carpini in Keeter, 1996; Schuman in Presser,

53 Povprečni profili parlamentarnih strank so si bili čez čas izrazito podobni. V volilnih programih ni razlik glede "izpostavljanja vsebin s področij blaginje in kakovosti življenja, mednarodnih odnosov ter pravic in svoboščin" (Zajc in drugi, 2012: 82). Pri vseh programih je tako v povprečju največ pozornosti namenjene blaginji in kakovosti življenja, potem pa mednarodnim odnosom ter pravicam in svoboščinam. Največ razlik je bilo pri gospodarskih politikah, političnem sistemu, družbenih skupinah in, ne nazadnje, družbenih odnosih, a so bile tudi tu razlike "razmeroma majhne" (Zajc in drugi, 2012: 82).

1996; Novak, 2013). Enak trend se kaže tudi v naši analizi. Tako smo lahko za skoraj celoten vzorec (izjema je peto in šesto obdobje) opazili najvišjo povprečno vrednost indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja pri skupini z višjo ali visoko stopnjo izobrazbe in več, najnižjo povprečno vrednost pa pri skupini z osnovno šolo ali manj. Izjema je peto obdobje volitev, ki so ga zaznamovale prve predčasne volitve v državni zbor RS. Za to obdobje lahko sicer še vedno opazimo najnižjo stopnjo opredeljenosti pri skupini z najnižjo stopnjo izobrazbe oziroma z najnižjim družbenoekonomskim položajem. Najvišjo povprečno vrednost opredeljenosti pa smo opazili pri skupini s končano srednjo šolo. Vendar je bila povprečna vrednost indeksa opredeljenosti za to skupino le za malenkost višja od povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti za skupino s končano poklicno šolo in za skupino s končano višjo ali visoko šolo in več (obe skupini sta imeli isto povprečno vrednost indeksa opredeljenosti). Drugo izjemo pa predstavlja šesto obdobje, kjer so bile razlike med družbenoekonomskimi skupinami premajhne. V vseh drugih opazovanih časovnih točkah smo opazili statistično značilno različno stopnjo izražanja mnenja med skupino s končano osnovno šolo ali manj in drugimi družbenoekonomskimi skupinami (skupino s končano poklicno osnovno šolo, skupino s končano srednjo šolo in skupino s končano višjo ali visoko šolo in več). A ta razlika je bila le majhna. V nekaterih časovnih točkah smo opazili statistično značilno različno stopnjo opredeljevanja tudi med drugimi skupinami. Tu moramo poudariti, da se glavna razlika v stopnji opredeljevanja kaže med skupino z najnižjim družbenoekonomskim položajem in drugimi družbenoekonomskimi skupinami.

Drugo podhipotezo, da se do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj bolj opredeljujejo bolj izobraženi v primerjavi z manj izobraženimi, ne zavrnamo. Obenem pa opozarjamo, da se poglobitna razlika v opredeljevanju kaže med skupino z najnižjim družbenoekonomskim položajem in drugimi.

S tem, ko nismo zavrgli podhipoteze, da se bolj opredeljujejo skupine z višjim družbenoekonomskim položajem v primerjavi s skupinami z nižjim družbenoekonomskim položajem, smo hkrati predpostavili tudi, da je med tema dvema skupinama razkorak v opredeljevanju. Prvotna hipoteza razkoraka v znanju predpostavlja, da se v obdobju povečanja informacij in obveščanja razkorak v znanju med družbenoekonomskimi skupinami povečuje, ker

družbenoekonomske skupine z višjim položajem hitreje napredujejo v znanju. Nas je zanimalo, ali do podobnega primera pride tudi pri izražanju mnenja na anketna vprašanja. Razkorak v stopnji opredeljenosti med skupino z najvišjim in najnižjim položajem je bil večji v času volitev v prvem in tretjem obdobju, v drugih obdobjih pa je bil višji v času pred volitvami, v šestem obdobju pa je bil približno enak v času volitev in v času pred volitvami. Na zmanjšanje razkoraka v opredeljevanju v času volitev je v drugem in petem obdobju vplival upad opredeljenosti v času volitev pri skupini z najvišjim družbenoekonomskega položajem, v četrtem obdobju pa je bil dvig opredeljenosti za skupino z višjim družbenoekonomskega položajem manjši kot za skupino z najnižjim družbenoekonomskega položajem.

Nasprotujoče si informacije v času volitev so očitno bolj vplivale na skupino z družbenoekonomskega najvišjim položajem (vsaj v drugem, četrtem in petem obdobju). Kot sta poudarila že Krosnick in Milburn, so lahko bolj izobraženi posamezniki in tisti z več znanja manj pripravljeni podati preproste posplošljive odgovore na kompleksna politična vprašanja (Krosnick in Milburn, 1990: 64). Volivci, ki imajo razmeroma dobro znanje o političnem dogajanju, tako bolj verjetno oblikujejo mnenje v povezavi z različnimi tematikami, a manj verjetno podajo svoj pogled na tematike, za katere menijo, da o njih niso dovolj informirani, ali v primerih, ko menijo, da med dani odgovori ni primerne izbire (Delli Carpini in Keeter, 1996: 231). To bi bila tudi verjetna razlaga predvsem za peto obdobje volitev, ki predstavlja obdobje prvih predčasnih parlamentarnih volitev in zajema obdobje tako finančne kot politične krize. V petem opazovanem obdobju za skupino s končano osnovno šolo ali manj in skupino s srednjo šolo ali več sploh ni bilo razlik v stopnji opredeljenosti od časa pred volitvami do časa volitev, oziroma je bila povprečna vrednost opredeljenosti nesignifikantno večja (glej Preglednico 5.22 in 5.24). Za skupino s končano srednjo šolo in predvsem za skupino s končano višjo ali visoko šolo in več pa lahko rečemo, da je stopnja opredeljenosti v času volitev opazno upadla v primerjavi s časom pred volitvami. Podobno se je zgodilo tudi v drugem opazovanem obdobju, ko je skupini s končano višjo ali visoko šolo in več opredeljenost upadla v času volitev v primerjavi s skupino s končano osnovno šolo. V četrtem obdobju volitev je bil napredek v opredeljevanju v obdobju volitev večji za skupino s končano osnovno šolo ali manj kot za skupino s končano višjo ali visoko šolo in več. Obdobje kampanje je tako lahko ponudilo nove kompleksne informacije in dani odgovori

na anketna vprašanja so bili morda preveč splošni, da bi tisti z več znanja lahko svoje mnenje izrazili. Hkrati lahko opazimo tudi, da so se z višjo stopnjo opredeljevanja v četrtem in petem opazovanem obdobju tudi na splošno zmanjšali razkoraki v opredeljevanju (tako za čas volitev kot za čas pred volitvami), ki so nižji v primerjavi s prvim, drugim in tretjim opazovanim obdobjem. Še bolj se to kaže v šestem obdobju, ko razlik praktično ni. Kaže se trend zmanjševanja razkoraka v stopnji izražanja mnenja na anketna vprašanja skozi čas.

Tretjo podhipoteze, da je v obdobju kampanje razlika v opredeljevanju na politična in aktualna mnenjska vprašanja med bolj izobraženimi in manj izobraženimi večja kot v času pred volitvami, tako zavrnamo.

Analizo smo dopolnili z dvema dodatnima hipotezama, ki opredeljujejo naša pričakovanja do vpliva neodvisnih spremenljivk spola in starosti na stopnjo opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v času volitev in v času pred volitvami. V analizo razkoraka v opredeljevanju na politična mnenjska vprašanja smo kot prvo dodatno neodvisno spremenljivko vpeljali spol, da bi preverili, ali so neenakosti v opredeljevanju tudi med spoloma. Glede na to, da so že predhodnje raziskave opozorile na večjo izbiro odgovorov "Ne vem" pri ženskah (na primer Rapoport, 1981; Rapoport, 1982; Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990; Novak, 2009; Fraile, 2014b), nas večja neopredeljenost s strani žensk tudi v naši analizi ni presenetila. Povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja so bile za ženske skoraj vselej nižje od povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti za moške (glej Slika 5.5). Izjema je šesto obdobje volitev, ko je bila vrednost indeksa opredeljenosti višja pri ženskah kot pri moških. Če si ogledamo preostale časovne točke, je bil razkorak med spoloma najmanjši v četrtem obdobju volitev, ko so se povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti precej približale in je bila razlika med obema povprečnima vrednostma zgolj 0,09. V četrtem obdobju je bilo neenako opredeljevanje med spoloma⁵⁴ tako višje v času pred volitvami kot v času volitev, ko se je ta neenakost zmanjšala. Četrto obdobje je obenem tudi edino, ko lahko opazimo večjo neenakost v opredeljevanju med moškimi in ženskami v času

54 Z neenakostjo v opredeljevanju med spoloma mislimo na razkorak v opredeljevanju med spoloma. Za drugačno izrazoslovje v tem primeru smo se odločili predvsem zato, ker se je za razkorak v opredeljevanju na anketna vprašanja med spoloma že uveljavil izraz neenakost v opredeljevanju (Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990).

pred volitvami. Izjema je tudi šesto obdobje, kjer je neenakost prav tako manjša v času volitev, a so v slednjem primeru v bolj neenakem položaju moški. Za vsa druga opazovana obdobja pa opazimo večjo neenakost v opredeljevanju med spoloma ravno v obdobju volitev. Razlika v neenakosti pri opredeljevanju v času pred volitvami v primerjavi z neenakostjo pri opredeljevanju v času volitev je sicer razen v četrtem obdobju razmeroma majhna, a prisotna in s tega stališča ni zanemarljiva. Več informacij, za katere na tej točki lahko predpostavljamo, da gre tudi za konfliktne informacije, vpliva na še večjo razliko v opredeljevanju med moškimi in ženskami ravno v obdobju, ko je opredeljenost s stališča vplivanja na to, kdo bo oblikovalec politik, toliko pomembnejša. Opazili smo tudi sistematično večje razlike v stopnji opredeljenosti v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami za ženske kot za moške (glej Slika 5.6). V prvem, drugem, tretjem in petem obdobju se je tako stopnja opredeljenosti v času volitev bolj zmanjšala za ženske kot za moške. V četrtem obdobju volitev pa se je stopnja opredeljenosti bolj povečala za ženske kot za moške. Zdi se, da čas volitev bolj vpliva na opredeljenost žensk kot na opredeljenost moških, čeprav to večinoma pomeni upad v stopnji opredeljenosti. Ferligoj, Rener in Ule (1989; 1990) so že opozorile na možnost, da ženske bolj izbirajo odgovore "Ne vem" tudi v znak protesta zaradi večje potisnjenosti v zasebno sfero in slabšega dostopa v javno. Takšno stališče bi ženske lahko toliko bolj verjetno zavzele ravno v obdobju volitev, ko je vloga javne sfere toliko bolj poudarjena.

Pri analizi smo bili pozorni tudi na to, kaj se dogaja z razkorakom v stopnji opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami glede na spol. Razkorak med skupino z najvišjim in najnižjim družbenoekonomskim položajem je bil navadno višji pri ženskah kot pri moških (glej Slika 5.7); to se je pokazalo tako za prvo, drugo kot tretje obdobje. V četrtem obdobju volitev je bil izjema razkorak med družbenoekonomskimi skupinami v času volitev pri ženskah, ko praktično sploh ne moremo govoriti o razkoraku v stopnji opredeljenosti. V petem obdobju pred volitvami je izjema razkorak v stopnji opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami pri moških, ko lahko opazimo največji razkorak v stopnji opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami za moške. V šestem obdobju pred volitvami ni razlik v stopnji opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami pri moških in ženskah. V šestem obdobju volitev pa je bil razkorak bistveno večji pri moških kot pri ženskah. Z večjim razkorakom v stopnji izražanja mnenja med družbenoekonomskimi skupinami pri

ženskah kot pri moških se potrjuje teza Rapoporta (1981; 1982), da ženske potrebujejo višjo raven objektivnega znanja, da se dvigne tudi raven subjektivne kompetence, samozavesti za izražanje mnenja. Podobno kažejo tudi novejši podatki, ko so ženske s pridobitvijo novega znanja napredovale tudi v samozavesti pri izražanju tega znanja (Fraile, 2014b).

Vpeljava spola v analizo razkoraka v opredeljevanju nam je pokazala ne samo, da se ženske manj opredeljujejo na politična mnenjska vprašanja, s čimer **ne zavrnamo prve dodatne hipoteze, da se do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj bolj opredeljujejo moški kot ženske**. V več opazovanih točkah se je pokazalo tudi, da je razkorak med skupino z družbenoekonomsko najvišjim položajem in skupino z družbenoekonomsko najnižjim položajem večji pri ženskah kot pri moških.

Kot drugo dodatno neodvisno spremenljivko smo v analizo vpeljali tudi starostno skupino. Na podlagi predhodnih raziskav smo predpostavili, da se bodo mlajši opredeljevali bolj od starejših (Rapoport, 1981; Delli Carpini in Keeter, 1996: 176; Fraile in Schuman, 2010: 11; Fraile, 2011: 174). To se je pokazalo tudi v naši analizi in je razvidno iz Slike 5.8. Najstarejša starostna skupina se je v povprečju opredeljevala manj kot preostale skupine. Druge tri starostne skupine (do 30 let, od 31 do 45 let in od 45 do 60 let) pa so dosegale višje povprečne vrednosti indeksa opredeljenosti, pri čemer nobena od teh treh ni izstopala v opredeljenosti v vseh časovnih točkah. Pokazalo se je, da se je razkorak v opredeljenosti med starostnimi skupinami tako pokazal med najstarejšo skupino in drugimi starostnimi skupinami, ne pa med vsemi starostnimi skupinami. Izjema je le šesto obdobje volitev, ko se je stopnja opredeljenosti tudi pri najstarejši skupini dvignila toliko, da najstarejša skupina ni več najmanj opredeljena, med starostnimi skupinami pa ni bistvenih razlik. Raziskovalci političnega znanja so pokazali na kumulativno večanje znanja s starostjo (Delli Carpini in Keeter, 1996: 176), za primer opredeljenosti pri starejših pa lahko ugotovimo podobno kot za ženske, da bolj izstopajo iz javnega življenja, predvsem ko gre za politično participacijo v smislu opredeljevanja na aktualna politična vprašanja (Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990), oziroma kažejo nižjo stopnjo subjektivne kompetence (Rapoport, 1981; Rapoport, 1982). Razlike v stopnji opredeljenosti med najstarejšimi in najmlajšimi so bile navadno večje ravno v času volitev. Razkorak v stopnji opredeljenosti med najstarejšimi in najmlajšimi je bil večji v času volitev kar v treh opazovanih

obdobjih: v prvem, tretjem in četrtem obdobju, za peto in šesto obdobje pa je opazen skoraj enak razkorak v stopnji opredeljenosti med najstarejšimi in najmlajšimi pred volitvami in v času volitev (glej Sliko 5.8). Neenakost v opredeljevanju se je glede na stopnjo izobrazbe in starost seštevala (manj so bili opredeljeni tisti, ki so bili hkrati starejši in slabše izobraženi). Razkorak v stopnji opredeljenosti med skupino z najnižjim in skupino z najvišjim družbenoekonomskim položajem pa je bil navadno večji pri starejših kot pri mlajših (glej Sliko 5.9). Podobno kot pri ženskah tudi pri starejših opazimo večjo potrebo po večanju objektivnega znanja za dvig samozavesti pri izražanju svojega mnenja (Rapoport, 1981; Rapoport, 1982).

Na podlagi primerjave povprečnih vrednosti indeksa opredeljenosti tudi drugo dodatno hipotezo, s katero smo predpostavili, da se bodo do političnih in aktualnih mnenjskih vprašanj bolj opredeljevali mlajši kot starejši, ne zavrnemo. Znova pa izpostavljamo, da se razlika v stopnji opredeljevanja kaže le med najstarejšo starostno skupino in preostalimi tremi skupinami.

Stekleni strop

Koncept steklenega stropa sta na področje raziskovanja razkoraka v znanju vpeljala šele Ettema in Kline (1977), prvotni avtorji hipoteze Tichenor, Donohue in Olien pa niso predvideli obstoja steklenega stropa (Gaziano in Gaziano, 2009). Učinek steklenega stropa namreč predpostavlja razmere, ko informacijsko in komunikacijsko bogati ne morejo več pridobiti novih informacij. Pri tem informacijsko revni, navadno tisti z nižjim družbenoekonomskim položajem, nadoknadijo svoje znanje in dohitijo posameznike z družbenoekonomsko višjega položaja (Dervin, 2003: 22; Eveland in Scheufele, 2000: 225; Ettema in Kline, 1977; Viswanath in Finnegan, 1996: 190). Učinek steklenega stropa se je dodobra uveljavil v raziskavah razkoraka v znanju, pri čemer se avtorji raziskav razkoraka v znanju redno sprašujejo, ali je zmanjšanje razkoraka v znanju v njihovi analizi samo posledica steklenega stropa (na primer Salmon in drugi, 1996; Eveland in Scheufele, 2000; Rhine in drugi, 2001; Bonfadelli, 2002; Dervin, 2003; Le Heron in Sligo, 2005; Nadeau in drugi, 2008; Hindman, 2012), mi pa si zastavljamo vprašanje, ali lahko o steklenem stropu govorimo tudi pri opredeljevanju. Ettema in Kline predvidita več vrst steklenega stropa: artefaktni stekleni strop, ki je posledica merskega

instrumenta; uvedeni stekleni strop, ki je posledica omejenih informacij v sporočilu; resnični stekleni strop, ko informacijsko bogati v posameznem znanju pridobijo vse informacije, predpostavita pa tudi obstoj steklenega stropa občinstva, ko se informacijsko bogati zadovoljijo z informacijami, ki jih imajo na voljo, in ne iščejo več dodatnih informacij (Ettema in Kline, 1977: 197–199).

V primeru razkoraka v opredeljevanju bi tako lahko govorili predvsem o prisotnosti artefaktnega steklenega stropa. Indeks, s katerim merimo opredeljenost, lahko ni dovolj senzibilen, da bi meril razlike v opredeljenosti. Distribucija vrednosti sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja nam je namreč razkrila, da se anketiranci, ki privolijo v anketni intervju, veliko opredeljujejo na anketna vprašanja (glej Slika 5.2). Po drugi strani pa nekatere tuje raziskave kažejo na dobršen delež anketirancev, ki nimajo izoblikovanega mnenja do posameznih političnih tematik in so v tem smislu neopredeljeni (Campbell in drugi, 1960; Delli Carpini in Keeter, 1994). Zajetje večjega števila spremenljivk v sam sestavljeni indeks opredeljenosti bi lahko potencialno pomenilo tudi večjo diferenciacijo tako med anketiranci kot med časovnimi točkami (predvsem obdobje volitev v primerjavi z obdobjem pred volitvami). Težko je sicer napovedati, koliko spremenljivk bi morali zajeti v indeks, da bi pridobili večjo diferenciacijo. V analizi smo uporabili osem spremenljivk, težava z asimetrično distribucijo odgovorov pa se je pokazala tudi v primeru zajetja trinajst spremenljivk v sestavljeni indeks (Novak, 2013). Tako bi bilo treba razmisliti bolj v smeri uporabe težjih in lažjih vprašanj za opredeljevanje. Raziskave političnega znanja so namreč že opozorile na razliko med težjimi in lažjimi vprašanji (Kahlor in drugi, 2004: 9), pri čemer težja vprašanja v nasprotju z lažjimi pogosteje kažejo na razkorak v znanju med družbenoekonomskimi skupinami (Kleinnijenhuis, 1991). Prav tako so neodgovori pogostejši pri kognitivno zahtevnejših vprašanjih in vprašanjih z zahtevnejšo lestvico (Smith, 1982; Leigh in Martin, 1987).

Vprašanja, ki smo jih mi uvrstili v indeks opredeljenosti, so bila precej splošne narave. Veljalo bi preveriti, kako se stopnja opredeljenosti razlikuje glede na družbenoekonomski položaj, tudi ko vzamemo opredeljenost do, na primer, posameznih konkretnih politik ali ko dodamo v anketni vprašalnik tudi kognitivno zahtevnejša vprašanja. Naša analiza je sicer potrdila, da se opredeljenost razlikuje glede na družbenoekonomski položaj, pa tudi glede na spol in starostno skupino. Bolj pa nas zanima, kaj se dogaja z opredeljenostjo v času volitev

v primerjavi s časom pred volitvami. V naši analizi so se anketiranci sicer manj opredeljevali v času volitev, ko imajo na voljo več informacij. Ne vemo pa, ali se morda opredeljenost poveča do vprašanj, ki merijo odnos in na primer stališče do posameznih politik, in ne le vprašanj, ki merijo splošen odnos do trenutnega političnega ozračja, kot je ocena zaupanja v posamezne institucije ali zadovoljstvo z demokracijo. Prav tako bi bilo zanimivo videti, kako se anketiranci v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami opredeljujejo do težjih in bolj kompleksnih vprašanj. Nekatere raziskave kažejo tudi na to, da povečana informiranost vpliva na bolj intenzivno izražanje stališča (Kim in drugi, 2005). Namesto zgolj primerjave opredeljenih in neopredeljenih anketirancev bi morali morda primerjati anketirance tudi na podlagi intenzivnosti njihovih stališč.

Poleg artefaktnega steklenega stropa lahko tudi pri razkoraku v opredeljenosti govorimo o resničnem steklenem stropu, ko so najbolj opredeljeni praktično opredeljeni do vseh vprašanj. Toda tudi tu, enako kot pri resničnem steklenem stropu, moramo biti pozorni na to, da opredeljenosti do nekega področja ne opredelimo preozko, ko imamo zopet opraviti z artefaktnim steklenim stropom (Ettema in Kline, 1977: 199). Težje pa v primeru razkoraka v znanju govorimo o uvedenem steklenem stropu in pa steklenem stropu občinstva. Pri razkoraku v opredeljevanju namreč ne govorimo o seznanjenosti z informacijami, oziroma o sprejemu teh informacij, kar meri razkorak v znanju in, na to opozarjata slednja dva koncepta steklenega stropa, ko posameznik enostavno nima več dostopa do novih informacij in ko meni, da ima dovolj informacij. Opredeljenost se sicer povezuje s količino informacij, ki so posamezniku na voljo⁵⁵, ne meri pa pridobljenih informacij.

55 Kot je opredelil že Rapoport (Rapoport, 1981: 35; Rapoport, 1982: 87), anketiranci ne odgovorijo na anketno vprašanje iz dveh razlogov, zaradi pomanjkanja objektivne kompetence oziroma znanja in pomanjkanja subjektivne kompetence oziroma samozavesti, ki pa je odvisna od objektivne kompetence.

7 SKLEPNI DEL

Kako razumeti razkorak v opredeljevanju

Analiza javnomnenjskih podatkov v šestih obdobjih državnozborskih volitev ter vzporedno šestih obdobjih vladanja, zakonodajnih obdobjih, je prinesla zanimive rezultate. Če so se raziskovalci razkoraka v političnem znanju soočali z visokim deležem neznanja med državljani, kjer je imel graf distribucije odgovorov kazalnika političnega znanja obliko diamanta, z nizkim deležem tistih z dobrim političnim znanjem in nizkim deležem tistih z odsotnostjo političnega znanja ter prevladujočo večino s srednjim znanjem (Delli Carpini in Keeter, 1994; Delli Carpini in Keeter, 1996), smo se mi soočili z drugačnim stanjem. Naša distribucija indeksa opredeljenosti je pokazala, da se večina anketirancev opredeljuje do političnih mnenjskih vprašanj. Pripravljenost na izražanje mnenja je večja kot samo politično znanje (Almond in Verba, 1965: 59–61), prav tako opredeljevanje zahteva manjšo kognitivno sposobnost in samozavest (Rapoport, 1982: 88), obenem pa skuša anketiranec v anketnem položaju narediti dober vtis in se predstaviti kot kompetenten sogovornik z oddajo svojega glasu (Bishop v Uhan, 1998: 104). V želji, odgovoriti na anketno vprašanje in se hkrati izogniti odgovoru “Ne vem”, lahko anketiranci tudi izberejo srednjo modaliteto lestvice (Krosnick, 1991: 215–216; Van de Maat, 2014: 12), ki je pogosto izraz prikrite neopredeljenosti. Zato najbrž ni presenetljivo, da je imela distribucija opredeljenih odgovorov v našem primeru obliko narobe obrnjene piramide z visokim deležem povsem oziroma skoraj povsem opredeljenih anketirancev in zelo ozkim dnom s povsem ali skoraj povsem neopredeljenimi anketiranci (glej Slika 5.2). Anketiranci so tako večinoma pripravljeni

izraziti svoje stališče, oziroma se opredeliti. Pri sklepnem povzemanju rezultatov naše analize moramo tako imeti v mislih, da je razkorak v opredeljevanju med popolnoma in malo manj opredeljenimi, razkorak v znanju pa med popolnoma nevednimi in tistimi z znanjem.

Kljub temu da se stopnja opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja (razen četrtega opazovanega obdobja) ni zvečala v času volitev, pa se je stopnja opredeljenosti razlikovala med opazovanimi obdobji. Tako smo lahko v prvem, drugem in petem obdobju opazili višjo opredeljenost v času pred volitvami, obenem pa je bila opredeljenost višja v zadnjih treh opazovanih obdobjih, šestem, petem in četrtem, v primerjavi s prvimi tremi obdobji. V nasprotju z našimi pričakovanji se je tako v večini opazovanih obdobj povprečna vrednost indeksa opredeljenosti v obdobju volitev zmanjšala, povečala pa se je skozi čas. Že več kot dvajsetletno obdobje slovenske samostojnosti in demokracije pa tudi že dalj trajajoče spremljanje javnega mnenja je tako imelo vpliv na razumevanje javnomnenjskih vprašanj ter razumevanje politike na način zaupanja v institucije, zadovoljstva z demokracijo ter opredeljenosti na političnem kontinuumu levo-desno (Linzer, 2011), in to je omogočilo zvečanje opredeljenosti skozi čas. Predpostavljena povečana stopnja opredeljenosti v času volitev se je po drugi strani izkazala za napačno. Razloge za nižjo opredeljenost prav v obdobju aktiviranega političnega ozračja in povečane količine razpoložljivih informacij pripisujemo velikemu številu strankarskih kandidatov na volitvah in presežka informacij, zato je težko izluščiti potrebne informacije v sporočilu strank, učinek informacij pa postane negativen (Fraile, 2013), pa tudi enakim vsebinskim poudarkom strank v volilnih programih (Kustec Lipicer in drugi, 2011; Zajc in drugi, 2012) in, ne nazadnje, povečanemu številu konfliktnih informacij, zaradi katerih se volivci težje opredeljujejo (Zaller, 2003).

Razlike v stopnji opredeljenosti pa se niso kazale samo med opazovanimi časovnimi točkami, temveč tudi glede na družbenoekonomski položaj. Kot bolj opredeljena se je pokazala skupina z najvišjim družbenoekonomskim položajem, operacionalizirana s končano višjo ali visoko šolo ali več, kot manj opredeljena pa se je pokazala skupina z najnižjim družbenoekonomskim položajem, operacionalizirana s končano osnovno šolo ali manj. Pri tem pa je največji napredek v izražanju mnenja nastopil s končano poklicno šolo. Največja neenakost v izražanju mnenja je bila tako opazna med skupino s končano osnovno šolo ali manj ter drugimi družbenoekonomskimi skupinami. Razlika v stopnji opredeljenosti med izobrazbenimi skupinami je bila

v globalnem smislu majhna (razlika v opredeljenosti za eno vprašanje ali manj), a sistematično statistično značilna. K temu je gotovo prispevala izrazito asimetrična distribucija odgovorov sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja. Tu se nedvomno ponuja vprašanje, ali smo z merskim instrumentom zadeli v stekleni strop in bi morali za zaznano večjo razliko v stopnji opredeljevanja uporabiti ne samo večje število vprašanj, temveč tudi težja in lažja vprašanja in poleg splošnih tudi bolj specifična vprašanja, vezana na opredeljevanje do posameznih politik.

Poleg razkoraka v opredeljevanju med družbenoekonomskimi skupinami se je pokazal tudi razkorak v opredeljenosti glede na dodatni neodvisni spremenljivki spol in starost. Kot bolj opredeljeni so se tako pokazali moški v primerjavi z ženskami, kar kaže na razkorak v opredeljenosti glede na spol, s tem da je bil razkorak med spoloma večji v prvem in drugem obdobju kot v četrtem in petem. V šestem obdobju volitev pa se je razkorak celo obrnil. Z večanjem opredeljenosti skozi čas se zdi, da se je zmanjševala neenakost v opredeljenosti med spoloma. Čas volitev pa je bolj vplival na izražanje mnenja pri ženskah kot pri moških. V primerjavi s časom pred volitvami se je stopnja opredeljenosti v času volitev navadno zmanjšala bolj pri ženskah kot pri moških, razen v četrtem in šestem obdobju, ko se je stopnja izražanja mnenja bolj povečala spet pri ženskah v primerjavi z moškimi. Večje deleže neodgovorov na politična mnenjska vprašanja pri ženskah v primerjavi z moškimi avtorice Ferligoj, Renner in Ule (1989; 1990) pojasnjujejo s protestnim izstopom žensk iz javnega življenja, kar bi lahko pojasnilo tudi zmanjšanje stopnje opredeljenosti pri ženskah ravno v času volitev, ko javna sfera od volivcev zahteva opredeljevanje in participacijo, obenem pa je bolj zaznana odrinjenost žensk iz te sfere (Ferligoj in drugi, 1990). Manj se opredeljuje tudi najstarejša starostna skupina (skupina anketirancev, starih 61 let in več) v primerjavi z drugimi mlajšimi starostnimi skupinami. In tudi za to skupino je opazno zmanjšanje razkoraka v neopredeljenosti skozi čas. V četrtem, petem in šestem obdobju se je razkorak v izražanju mnenja med najstarejšo in drugimi starostnimi skupinami zmanjšal predvsem zaradi večje opredeljenosti skupine anketirancev, starih 61 let in več. Čeprav raziskave razkoraka v znanju kažejo na kumulativno večanje znanja pri starejših (Delli Carpini in Keeter, 1996), pa naša raziskava kaže na upadanje pripravljenosti starejših za opredeljevanje, kar bi lahko podobno kot za ženske kazalo na izstop starejših iz javne sfere (Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi,

1990). Tako pri ženskah kot pri starejših pa se je pokazala tudi večja potreba po zvečanju objektivnega znanja za dvig samozavedi pri opredeljevanju na politična mnenjska vprašanja. Razlike v stopnji opredeljenosti med skupino z družbenoekonomsko najvišjim položajem in skupino z družbenoekonomsko najnižjim položajem so bile namreč večje pri moških kot pri ženskah in pri najstarejši starostni skupini v primerjavi z najmanjšo.

Z analizo smo želeli opozoriti tudi na vpliv razkoraka v opredeljevanju na neenakost, ki se kaže kot posledica. Za najbolj neopredeljeno skupino se je izkazala ne samo skupina s končano osnovno šolo ali manj, temveč skupina žensk s končano osnovno šolo ali manj, starejših od 61 let. Ta skupina se kaže kot skupina z najnižjim družbenoekonomskim položajem. In to je hkrati tudi skupina, ki je glede na gerontološke raziskave tista, pri kateri je največje tveganje za soočenje z revščino (Hlebec in drugi, 2010). Še bolj zaskrbljujoče je, da ta skupina ni manj opredeljena zgolj v zakonodajnem obdobju, temveč tudi v času volitev, ko lahko posameznik z oddajo informiranega glasu po načelu demokracije vpliva na oblikovanje politik ter potencialno na družbene spremembe in izboljša svoj družbenoekonomski položaj (Delli Carpini in Keeter, 1996; Tichenor in drugi, 1970). Neenakost je bilo tako v analizi nujno razumeti intersekcionalno (Hrženjak in Jalušič, 2011: 33), saj se ni pokazala le kot neenakost v stopnji izobrazbe ali spola, temveč v interakciji stopnje izobrazbe, spola in starostne skupine. Hkrati pa za zadnja opazovana obdobja lahko ugotovimo, da se je opredeljenost toliko povečala, da med demografskimi skupinami skoraj ni bilo več razlik. Za najbolj opredeljeno skupino se je po drugi strani pokazala skupina moških s končano višjo ali visoko šolo ali več, ki ne pripada najstarejši starostni skupini.

Večinoma se je razkorak med družbenoekonomskimi skupinami v obdobju vladanja zmanjšal (v drugem, četrtem in petem obdobju)⁵⁶, in to predvsem zaradi manjše opredeljenosti skupin z višjim družbenoekonomskim položajem (drugo in peto opazovano obdobje), opredeljenost skupine z najnižjim družbenoekonomskim položajem pa se ni spremenila. V četrtem opazovanem obdobju se je razkorak zmanjšal, ker je skupina z najvišjim družbenoekonomskim položajem napredovala manj kot skupina z najnižjim družbenoekonomskim po-

56 V prvem opazovanem obdobju je bil razkorak v opredeljevanju med družbenoekonomskimi skupinami sicer višji v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. V tretjem obdobju pa je razkorak v opredeljevanju med družbenoekonomskimi skupinami manjši in je le malenkost višji v času volitev.

ložajem. V šestem obdobju praktično ni bilo razlike med družbeno-ekonomskima skupinama v času pred volitvami v primerjavi s časom volitev. Mi smo v naši hipotezi sicer predpostavili, da se bo razkorak v opredeljevanju med skupino z nižjim družbenoekonomskim položajem v primerjavi s skupino z višjim družbenoekonomskim položajem povečal v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami. In čeprav so ugotovitve v nasprotju z našimi pričakovanji, se kaže večji vpliv kampanje na skupine z višjim družbenoekonomskim položajem. Če primerjamo zgolj razkorak v opredeljenosti med najbolj in najmanj opredeljeno skupino glede na stopnjo izobrazbe, spol in starost, lahko v več primerih opazimo večji razkorak v času volitev. Še vedno je torej razkorak v opredeljevanju in ga je treba obravnavati.

Ceprav ob pregledu nezavrženih in zavrženih podhipotez ter dodatnih domnev kar nekaj hipotez nismo zavrgli, pa moramo zavrniti generalno hipotezo. Pri tem je treba ovrednotiti zavrnitev te hipoteze, kaj pridobljeni rezultati dejansko pomenijo. Nedvomno je zmanjšanje opredeljenosti v času volitev problematično. Lahko pa tudi pomeni, da si volivci vzamejo čas za razmislek, preden oddajo svoj glas. Vprašanja, ki merijo aktualno politično ozračje, postanejo preveč splošna za anketirance, da bi ustrezno izrazila njihovo stališče. Ker je bilo povečanje neopredeljenosti opazno predvsem pri bolj izobrazjenih, je ta razlaga smiselna predvsem zanje. Smo pa obenem opazili tudi zmanjšanje razkoraka v opredeljevanju med družbeno-ekonomskimi skupinami skozi čas. Razkorak med skupinami je tako nižji v šestem, petem in četrtem opazovanem obdobju v primerjavi s prvim, drugim in tretjim opazovanim obdobjem. Kljub zmanjšanju razkoraka med družbenoekonomskimi skupinami glede na stopnjo izobrazbe se razkorak med najbolj in najmanj opredeljeno skupino skozi čas ni bistveno zmanjšal. Pri tem je treba poudariti, da je bila v četrtem in petem obdobju volitev ter v šestem obdobju pred volitvami najbolj opredeljena skupina tista s končano osnovno šolo ali manj.

Omejitve analize

Nobena raziskava ni popolna, vsaka ima številne omejitve. Dobro je, da se teh omejitev zavedamo, ker nam dajejo priložnost za izboljšanje raziskovalnega dela tudi v prihodnosti. Omejitve temeljijo predvsem na omejenih razpoložljivih podatkih. Zavedati se moramo, da je ne glede na kakovost vzorčenja pri analizi opredeljenih anketirancev

v primerjavi z neopredeljenimi anketiranci problematično to, da je analiza opravljena zgolj na tistih, ki so privolili v anketo. Razlogi za nesodelovanje v anketi so lahko različni. Predpostavljamo pa, da nesodelovanje največkrat odklonijo ravno tisti, ki nimajo stališča, in tisti z bolj skrajnimi stališči (Kurdija in Štebe, 1997). Opredeljenost na populaciji bi bila tako najverjetneje nižja v primerjavi z visoko opredeljenostjo v naši analizi. In ko govorimo o visoki opredeljenosti anketirancev in pripravljenosti anketirancev na izražanje stališč, moramo hkrati imeti v mislih, da smo del populacije iz analize izpustili, pa tudi, da sama opredeljenost ne ponuja informacije, koliko truda in premisleka so v odgovor vložili anketiranci.

Zaradi asimetrične distribucije odvisne spremenljivke in visoke povprečne vrednosti sestavljenega indeksa na celotnem vzorcu (povprečna vrednost sestavljenega indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja je bila 6,99, kjer je bila maksimalna vrednost 8) bi v prihodnosti veljalo indeks opredeljenosti sestaviti iz večjega števila vprašanj. Tu moramo priznati, da smo indeks opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja želeli sestaviti iz 14 in celo več vprašanj. Ker smo si hkrati zadali tudi zelo ambiciozen cilj, da primerjamo vsa obdobja volitev v državni zbor od leta 1996 skupaj z obdobji pred volitvami, se je pozneje izkazalo, da vsaka meritev kljub vsemu ne razpolaga z nekaterimi vprašanji, kot so na primer ocena dela institucij (vlade, predsednika vlade, predsednika republike, državnega zbora, predsednika državnega zbora, parlamentarne opozicije). Po drugi strani analiza opredeljenosti, kjer je bil indeks opredeljenosti sestavljen iz trinajst javnomnenjskih političnih aktualnih vprašanj, enako kaže na problem asimetrične distribucije indeksa opredeljenosti (Novak, 2013). V prihodnje tako vsekakor ostaja potencial raziskovanja stopnje opredeljenosti, razkoraka v stopnji opredeljenosti in vpliva družbenoekonomskega položaja na indeks opredeljenosti s kazalnikom, ki bo obsegal več vprašanj ter manj in bolj kompleksna in kognitivno zahtevna vprašanja, pa tudi splošna in specifična vprašanja, četudi bo opazovan v krajšem časovnem okviru.

Celoten vzorec smo v analizi razdelili kar na 32 skupin, ker nas je zanimalo, kakšna bo povprečna vrednost indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja za vsako družbenoekonomsko skupino tudi glede na spol in starostno skupino. Pri tem smo vzorec zelo razdrobili in posamezne skupine so štejele le manjše število enot. Vsekakor bi bilo za našo analizo lažje, če bi razpolagali z večjim vzorcem, pri čemer pa moramo poudariti, da je bil naš vzorec že tako dvakrat

večji od običajnega (razen za šesto obdobje volitev), saj smo v posamezni časovni točki upoštevali podatke dveh merjenj.

Pri interpretaciji rezultatov pa moramo opozoriti tudi na morebiten vpliv anketnega vprašalnika. Čeprav smo v analizi težili k uporabi enakih vprašanj v vseh časovnih točkah, tega nismo mogli vedno zagotoviti. Vprašanja tako niso bila vedno popolnoma enaka, so si pa bila kar najbolj podobna. V primerih, ko je vprašanje merilo zaupanje v politično institucijo, obenem pa tudi poimensko navajalo nosilca te institucije, so se ti v različnih časovnih točkah razlikovali. Podobno v nekaterih časovnih točkah nosilec ni bil omenjen, v drugih pa je bil. Različen kontekst so lahko prispevala tudi različna aktualna vprašanja, ki so uvrščena v raziskavo Politbarometer glede na trenutno politično dogajanje.

S stališča operacionalizacije je najočitnejša omejitev naše analize nedvomno neodvisna spremenljivka družbenoekonomskega položaja. Čeprav se stopnja izobrazbe povezuje s poklicem in višino dohodka, hkrati pa kaže tudi na samo kognitivno sposobnost anketiranca in njegovo predhodno znanje, bi bila analiza nedvomno bolj prepričljiva, če bi lahko kazalnik družbenoekonomskega položaja oblikovali tudi na podlagi drugih spremenljivk (kot so višina dohodka, samo ocena družbenoekonomskega položaja ...). Na žalost drugih takih podatkov nismo imeli na razpolago, obenem pa se zavedamo pomanjkljivosti drugih spremenljivk, kot so višina dohodka, kjer običajno zaznamo višji delež manjkajočih vrednosti kot pri stopnji izobrazbe. Pri samooceni družbenoekonomskega položaja pa analize kažejo na to, da se preveč različnih ljudi uvršča v srednji razred (Malnar, 1996). Druga pomembna omejitev naše analize pa je vpeljava neodvisnih dejavnikov v analizo, ki bi kazali na anketirancev interes in motivacijo za politična vprašanja. Celotna veja raziskav razkoraka v znanju opozarja na vpliv interesa in motivacije na pridobljeno znanje (predvsem Ettema in Kline, 1977). Čeprav se zavedamo, da se interes pogosto povezuje tudi z znanjem, bi bilo kljub temu uporabno preveriti tudi vpliv interesa na opredeljevanje. Tudi tu so nas od takšne namere odvrgli podatki, ki smo jih imeli na razpolago. Raziskava Politbarometer periodično ne spremlja interesa anketirancev za politična vprašanja.

S prejšnjim odstavkom smo odprli še eno pomembno tematiko. Vsa naša pozornost pri tej analizi je bila namenjena spremembi razkoraka v opredeljenosti v času pred volitvami in v času volitev. Naša spoznanja pa bi bila pomembno obogatena, če bi lahko primerjali

tudi razkorak v zanimanju za politična vprašanja. Interes za politiko se je predvsem v raziskovanju razkoraka v znanju uporabljal kot neodvisna spremenljivka, ki pomembno pojasnjuje napredovanje v političnem znanju (utemeljitelja Ettema in Kline, 1977), manj pa so se te raziskave lotile sprememb v sami stopnji zanimanja za politična vprašanja v času volitev ter v času pred volitvami. Čeprav se je opredeljenost na politična mnenjska vprašanja v naši raziskavi praviloma zmanjšala, bi bilo zanimivo preveriti, kaj se je s politično aktivacijo in povečanjem medijskih sporočil o volilnih kandidatih in njihovih programih v času volitev zgodilo z zanimanjem za vprašanja tudi glede na družbenoekonomski položaj.

V analizi smo se sicer posvetili predvsem problematiki razkoraka med družbenoekonomskimi skupinami, a nam je uporaba dodatnih neodvisnih spremenljivk nedvomno pokazala, da je razkorak v opredeljevanju tudi med spoloma in se v obdobju aktiviranega političnega ozračja navadno celo povečuje. S stališča položaja žensk in neenakosti med spoloma je to zagotovo pomembna ugotovitev, ki kliče po nadaljnjem raziskovanju tudi na tem področju. Različni avtorji so že opozorili, da je neenakost v opredeljenosti med spoloma posledica procesa politične socializacije in političnega učenja (Rapoport, 1981; Rapoport, 1985; Delli Carpini in Keeter, 1996; Mondak in Anderson, 2004; Ferrin in drugi, 2012) ter neenakega položaja žensk in potisnjenosti žensk, predvsem zaradi dvojne obremenjenosti, v zasebno sfero (Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990; Ferrin in drugi, 2012). Vprašanje, ki ostaja brez odgovora, pa je, kaj se zgodi v obdobju politične aktiviranosti, ko bi od državljanov pričakovali višjo stopnjo opredeljenosti, zanimanje za politične tematike in participacijo, z neopredeljenostjo žensk, ki se v razmerju do moških kaže v še večji neenakosti. Poleg neenakosti v izražanju mnenja med spoloma bi veljalo podrobneje preučiti tudi razkorak v opredeljenosti med starostnimi skupinami.

Naša analiza je razkrila, da je bila povprečna vrednost sestavljene-ga indeksa opredeljenosti na politična mnenjska vprašanja v različnih obdobjih različna. Tako smo opazili trend večjega opredeljevanja v četrtem, petem in šestem opazovanem obdobju kakor v prvem, drugem in tretjem obdobju. Razlike pa so bile med vsemi obdobji. Tu bi veljalo razmisliti o morebitnih kontekstualnih dejavnikih in vplivu trenutnih dogodkov (ne le volitev) na stopnjo opredeljenosti. Nujno bi bilo torej poznati širše sistemsko kontekstualno ozadje posameznih volitev in opazovanih časovnih točk. Smiselno bi bilo vpeljati tudi

značilnosti kampanje posameznega obdobja, kot so tedaj aktualne družbene, ekonomske in politične razmere, dejavnik odmevnosti in lastnosti poteka predvolilnih kampanj in pomena konkretnega volilnega obdobja ter, ne nazadnje, oddaljenost opazovanih meritev od samega dneva volitev. Mogoče je, da je vpliv kampanje veliko bolj kratkotrajen in podatki, ki so bili zbrani najbližje času volitev, še vedno niso pod dovolj velikim vplivom volilne kampanje.

Zdi se, da smo s to analizo odprli več vprašanj, kot pa nam je uspelo najti odgovorov. To je bolj uspeh kot neuspeh. Področje razkoraka v opredeljenosti oziroma izražanju mnenja nam tako pušča številne možnosti za nadaljnje raziskovanje.

Izvirni prispevek monografije

Glavni namen monografije in s tem njen prispevek k znanosti je bil dopolniti raziskave razkoraka v znanju z raziskavami razkoraka v izražanju mnenja oziroma razkoraka v opredeljevanju. Razkorak v izražanju mnenja, kot smo že omenili, zajema razlike v tem, ali anketiranec na anketno vprašanje izbere vsebinski odgovor, oziroma se odgovoru izogne in izbere odgovor "Ne vem" ali na vprašanje ne odgovori. Obsežen pregled literature s področja razkoraka v znanju nam je razkril, da se je področje raziskovanja od ubeseditve hipoteze razkoraka v znanju (Tichenor in drugi, 1970) hitro razvijalo in je deležno vedno novih raziskav in analiz (Gaziano, 1983; Viswanath in drugi, 1991; Gaziano, 1995; Gaziano in Gaziano, 1996; Gaziano, 1997; Hwang in Jeong, 2009; Gaziano, 2010). Kljub vsemu pa se je področje raziskovanja širilo predvsem na različne vsebinske tematike, ki jih je preučevalo (od področja varovanja zdravja, lokalnih tematik, do političnega znanja ...); na raziskovanje okoliščin, v katerih se razkorak v znanju veča ali manjša; na področje teoretskega pojasnjevanja razkoraka v znanju ter vpliva različnih medijev na razkorak v znanju. Seveda so se ta področja med seboj v posameznem prispevku k znanosti tudi prepletala. Glede na to, da razkorak v znanju prispeva k razumevanju celotne družbe (Viswanath in Finnegan, 1996: 218), je hkrati področje raziskovanja ostalo precej omejeno in se je le delno širilo na področje raziskovanja razkoraka v prepričanju (Hindman, 2009; Hindman, 2012) in mnenjskega razkoraka (Schreiber, 1978; Tichenor in drugi, 1980), še manj pa na področje razkoraka v vedenju in razkoraka v vrednotah (Gaziano in Gaziano, 1996).

Tako menimo, da nam je uspelo s to analizo pomembno prispevati k znanosti, ko smo med seboj povezali dve področji raziskovanja, področje raziskovanja razkoraka v znanju in področje raziskovanja neodgovorov. Z povezovanjem obeh področij smo pokazali, da četudi opredeljevanje oziroma izražanje mnenja zahteva manj truda kakor izražanje znanja in lahko razlikujemo samo med popolnoma opredeljenimi in dobro opredeljenimi, so v opredeljevanju razlike tako v času kot glede na to, ali opazujemo zakonodajno obdobje ali volitve, pa tudi glede na družbenoekonomski položaj. Za politični sistem demokracije, ki naj bi temeljil na informiranem volivcu (Delli Carpini in Keeter, 1996), je pomembno, da se ta volivec tudi politično odloča, opredeljuje, predvsem pa, da ima izoblikovano trdno mnenje. V nasprotju z raziskavami, ki kažejo na povečano stopnjo znanja v času volilne kampanje (na primer Holbrook, 1999; Holbrook, 2002; Holbrook, 2006), se ta model ni potrdil za opredeljevanje v primeru Slovenije, kjer je bila stopnja opredeljenosti v času volilne kampanje manjša kot v času pred volitvami. S to ugotovitvijo smo odprli pomembno nišo nadaljnjega raziskovanja vpliva volilne kampanje na naš prostor. Raziskava je tudi pokazala, da pri opredeljevanju prihaja do razlik glede na družbenoekonomski položaj in glede na starost, spol in stopnjo izobrazbe. Neodgovori so se tako spet pokazali kot učinkovita mera družbenoekonomskega položaja (Ferligoj in drugi, 1989; Ferligoj in drugi, 1990). Pri tem pa se moramo zavedati, da so bile razlike v stopnji opredeljenosti med družbenoekonomskimi skupinami majhne.

Naša analiza se je od večine raziskav razkoraka v političnem znanju razlikovala tudi v tem, da smo raziskovanje razkoraka v izražanju mnenja opravili v odnosu do državnozborskih volitev, in ne predsedniških. Za večstrankarske sisteme velja predpostavka, da bo posamezna stranka ponudila več informacij z namenom, da se diferencira od konkurenčnih političnih kandidatov (McCann in Lawson, 2006: 14). Poleg tega je na vpliv političnega kontekstualnega dejavnika na razkorak v znanju opozorila tudi primerjava stopnje političnega znanja med članicami EU (Fraile, 2013a). Analize volilnih programov za Slovenijo sicer kažejo, da se med seboj ne razlikujejo bistveno (Kustec Lipicer in drugi, 2011; Zajc in drugi, 2012), to pa lahko dodatno pojasnjuje manjšo stopnjo opredeljevanja v času volilne kampanje v primerjavi s časom pred volitvami in bolj kaže na potencialno konfliktna sporočila v obdobju kampanje. Obenem se potrjuje ugotovitev Frailove (2013), da sistemi z

večjim številom strankarskih kandidatov na volitvah pomenijo že presežek informacij, ko volivcem v omejenem časovnem obdobju ne uspe pridobiti najpotrebnejših informacij, ne za dvig političnega znanja (Fraile, 2013: 133) in, kot kaže, tudi ne za dvig stopnje opredeljenosti.

Analizo razkoraka v opredeljevanju smo postavili tudi v demokratičen kontekst. Raziskave razkoraka v znanju so bile večinoma opravljene na primeru uveljavljenih demokracij. Eno od izjem predstavlja analiza, ki sta jo opravila McCann in Lawson (2006) na primeru držav v tranziciji (Mehiko, Rusijo in Brazilijo). Fraile (2013) je po drugi strani opozorila, da kontekstualni dejavniki posameznih držav, kot je med drugim tudi politični kontekst, pojasnjujejo stopnjo pridobljenega političnega znanja. Slovenija tako s svojo kratko demokratično tradicijo v raziskovanje opredeljenosti vnaša kontekst demokratizacije. Čeprav se opredeljenost anketirancev na politična mnenjska vprašanja ni pokazala v času volitev v primerjavi s časom pred volitvami, smo opazili povečanje opredeljenosti v četrtem, petem in šestem opazovanem obdobju v primerjavi s prvim, drugim in tretjim obdobjem. Zdi se, da so se z daljšo demokratično tradicijo tudi volivci pripravljene bolj opredeljevati. Podobno se je skozi daljše časovno obdobje povečala tudi opredeljenost na vprašanje orientacije oziroma politične preference levo-desno (Novak, 2014). Razumevanje politike v dihotomnem razmerju levo-desno se namreč vzpostavi šele z daljšim obdobjem demokracije (Linzer, 2011: 9).

Ne nazadnje nam preučevanje vpliva družbenoekonomskih kazalcev in drugih demografskih kazalcev na delež neodgovorov v različnih časovnih točkah in obdobjih ponuja dodatne dragocene informacije, ki nam omogočajo boljše razumevanje anketnega vedenja. Izvirni prispevek pričujoče monografije je tako gotovo tudi aplikacija spoznanj v izboljšanje anketnega raziskovanja, kakovost anketnih podatkov in prispevek k razumevanju in interpretaciji dobljenih javnomnenjskih podatkov. Glede na to, da so delni manjkajoči odgovori iz anketne analize pogosto izpuščeni, s čimer predpostavljamo, da so neodgovori naključno razporejeni, analiza sistematično opozarja na izgubljene informacije, do katerih pride ob takem ravnanju z manjkajočimi odgovori.

Monografija pomembno prispeva tudi k področju razumevanja in uporabe javnomnenjskih podatkov pri oblikovanju javnih politik. Če nameravajo odločevalci slediti javnomnenjskim podatkom pri oblikovanju politik, je pomembno, da se zavedajo, kdo so tisti, ki se

opredeljujejo. Sprejemanje mnenj na podlagi opredeljenih dodatno diskriminira neopredeljene in utrjuje ter ustvarja nove neenakosti (Delli Carpini in Keeter, 1994: 21; Althaus, 2003: 311).

Seznam virov in literature

- Almond, Gabriel A. (1960): *The American People and Foreign Policy*. New York: Frederick A. Praeger.
- Almond, Gabriel A. in Sydney Verba (1965): *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Boston, Toronto: Little, Brown and Company.
- Althaus, Scott L. (2003): *Collective Preferences in Democratic Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Atkeson, Lonna Rae (2003): Not All Cues are Created Equal: The Conditional Impact of Female Candidates on Political Engagement. *The Journal of Politics* 65 (4): 1040–1061.
- Atkeson, Lonna Rae in Robert B. Rapoport (2003): The More Things Change the More They Stay the Same: Examining Gender Differences in Political Attitude Expression, 1952–2000. *Public Opinion Quarterly* 67 (4): 495–521.
- Banwart, Christine Mary (2007): Gender and Young Voters in 2004: The Influence of Perceived Knowledge and Interest. *American Behavioral Scientist* 50 (9): 1152–1168.
- Bishop, George F., Robert W. Oldendick, Alfred J. Tuchfarber in Stephen Earl Bennett (1980): Pseudo-opinions on Public Affairs. *Public Opinion Quarterly* 44 (2): 198–209.
- Bogart, Leo (1967): No Opinion, Don't Know, and Maybe No Answer. *Public Opinion Quarterly* 31 (3): 331–345.
- Boh, Tomaž (2001): Samopredstavitve strank in medstrankarska soočenja kot orodje političnega prepričevanja. *Teorija in praksa* 38 (5): 832–847.

- Bonfadelli, Heinz (2002): The Internet and Knowledge Gap: A Theoretical and Empirical Investigation. *European Journal of Communication* 17 (1): 65–84.
- Campbell, Angus, Philip E. Converse, Warren E. Miller in Donald E. Stokes (1960): *The American Voter*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Canache, Damarys, Jeffery J. Mondak in Mitchell A. Seligson (2001): Meaning and Measurement in Cross-national Research on Satisfaction with Democracy. *Public Opinion Quarterly* 65 (4): 506–528.
- Center za raziskovanje javnega mnenja. Dostopno preko <http://www.cjm.si/>, 14. 1. 2014.
- Chew, Fiona in Sushma Palmer (1994): Interest, the Knowledge Gap, and Television Programming. *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 38 (3): 271–287.
- Citrin, Jack in Christopher Muste (1999): Trust in Government. V John P. Robinson, Phillip R. Shaver in Lawrence S. (ur.), *Wrightsmen Measures of Political Attitudes*, 465–532. San Diego: Academic Press.
- Clarke, Peter in Eric Fredin (1978): Newspapers, Television and Political Reasoning. *Public Opinion Quarterly* 42 (2): 143–160.
- Converse, Jean M. (1976): Predicting No Opinion in the Polls. *Public Opinion Quarterly* 40 (4): 515–530.
- Converse, Philip E. (1962): Information Flow and the Stability of Partisan Attitudes. *Public Opinion Quarterly* 26 (4): 578–599.
- Delli Carpini, Michael X. (2000): In Search of the Informed Citizen: What Americans Know About Politics and Why it Matters. *The Communication Review* 4 (1): 129–164.
- Delli Carpini, Michael X. in Scott Keeter (1991): Stability and Change in the U.S. Public's Knowledge of Politics. *Public Opinion Quarterly* 55 (4): 583–612.
- Delli Carpini, Michael X. in Scott Keeter (1993): Measuring Political Knowledge: Putting First Things First. *American Journal of Political Science* 37 (4): 1179–1206.
- Delli Carpini, Michael X. in Scott Keeter (1994): The Public's Knowledge of Politics. V J. David Kenamer (ur.), *Public Opinion, the Press, and Public Policy*, 19–40. Westport, CT: Praeger.

- Delli Carpini, Michael X. in Scott Keeter (1996): *What Americans Know about Politics and Why It Matters*. New Haven: Yale University Press.
- Dervin, Brenda (2003): *Communication Gaps and Inequities: Moving Towards a Reconceptualization*. V Brenda Dervin, L. Foreman Wernet in E. Lauterbach (ur.), *Sense-Making Methodology reader: Selected writings of Brenda Dervin*, 17–46. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Deželan, Tomaž in Maja Sever (2009): *Citizen Comprehension of the Left-right Ideological Continuum in Central and Eastern European post-communist countries*. *Akta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Pizni* 3: 15–35.
- Dolan, Kathleen (2011): *Do Women and Men Know Different Things? Measuring Gender Differences in Political knowledge*. *The Journal of Politics* 73 (1): 97–107.
- Donohue, George A., Phillip J. Tichenor in Clarice N. Olien (1975): *Mass Media and the Knowledge Gap: A Hypothesis Reconsidered*. *Communication Research* 2 (1): 3–23. Dostopno preko <http://www.docin.com/p-250283527.html>, 8. 2. 2013.
- Državna volilna komisija (2013): *Zgodovina volitev*. Dostopno preko <http://www.dvk-rs.si/>, 26. 8. 2013.
- Državna volilna komisija (2015): *Volitve v Evropski parlament – leto 2014*. Dostopno preko <http://www.dvk-rs.si/index.php/si/arhiv-evropski-parlament/volitve-v-evropski-parlament-2014>, 14. 11. 2015.
- Ettema, James S. in F.G. Kline (1977): *Deficits, Differences and Ceilings: Contingent Conditions for Understanding the Knowledge Gap*. *Communication Research* 4 (2): 179–202.
- Ettema, James S., James W. Brown in Russell V. Luepker (1983): *Knowledge Gap Effects in a Health Information Campaign*. *Public Opinion Quarterly* 47 (4): 516–527.
- European Commission Public Opinion. Dostopno preko http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm, 14. 1. 2014.
- Eveland, William P., Jr. in Dietrm A. Scheufele (2000): *Connecting News Use with Gaps in Knowledge and Participation*. *Political Communication* 17 (3): 215–237.

- Eveland, William P., Jr. in Myiah Hutchens Hively (2009): Political Discussion Frequency, Network Size, and 'Heterogeneity' of Discussion as Predictors of Political Knowledge and Participation. *Journal of Communication* 59 (2): 205–224.
- Faulkenberry, David G. in Robert Mason (1978): Characteristics of Nonopinion and No Opinion Response Groups. *Public Opinion Quarterly* 42 (4): 533–543.
- Ferber, Robert (1956): The Effect of Respondent Ignorance on Survey Results. *Journal of the American Statistical Association* 51 (276): 576–586.
- Ferber, Robert (1966): Item Nonresponse in a Consumer Survey. *Public Opinion Quarterly* 30 (3): 399–415.
- Ferligoj, Anuška, Mirjana Ule in Tanja Renner (1989): "Ne vem" – učinkovita mera družbeno-ekonomskega položaja ženk. *Metodološki zvezki* 5: 129–147.
- Ferligoj, Anuška, Mirjana Ule in Tanja Renner (1990): Ženska, zasebno, politično ali "Ne vem, sem neodločena". Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Ferrin, Monica, Marta Fraile in Gema García-Albacete (2015): The Gender Gap in Political Knowledge: Is it All About Guessing? An Experimental Approach. *International Journal of Public Opinion Research*, doi: 10.1093/ijpor/edv042, 18. 12. 2015.
- Ferrin, Monica, Marta Fraile in Martiño Rubal (2012): Young and Gapped? Differences in Political Knowledge Between Girls and Boys in Europe. Referat, predstavljen na zaključni konferenci ELECDEM, Advancing Electoral Research v Firencah, 28.–30. 6. 2012.
- Fink Hafner, Danica, Matej Knež in Meta Novak (2015): The Slovenian Greens: From Early Success to Long-Term Failure. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fraile, Marta (2011): Widening or Reducing the Knowledge Gap? Testing the Media Effects on Political Knowledge in Spain (2004–2006). *International Journal of Press/Politics* 16 (2): 163–184.
- Fraile, Marta (2013): Do Information-rich Contexts Reduce Knowledge Inequalities? The Contextual Determinants of Political Knowledge in Europe. *Acta Politica* 48 (2): 119–143.

- Fraile, Marta (2014a): Do Women Know Less About Politics Than Men? The Gender Gap in Political Knowledge in Europe. *Social Politics*, doi: 10.1093/sp/jxu006, 17. 2. 2014.
- Fraile, Marta (2014b): Does Deliberation Contribute to Decreasing the Gender Gap Knowledge? Dostopno preko https://www.academia.edu/6073735/Does_deliberation_contribute_to_decreasing_the_gender_gap_in_knowledge, 8. 3. 2014.
- Fraile, Marta in Robert Schuman (2010): A Comparative Study of Political Knowledge in the 2009 European Elections. Referat, predstavljen na zaključni konferenci PIREDEU v Bruslju, 18.–20. 11. 2010.
- Francis, Joe D. in Lawrence Busch (1975): What We Now Know About “I Don’t Knows”. *Public Opinion Quarterly* 39 (2): 207–218.
- Gandy, Oscar H. in Mohamed El Waylly (1985): The Knowledge of Foreign Affairs: The Palestinian-Israeli Conflict. *Journalism Quarterly* 62 (4): 777–783.
- Garramone, Gina M. (1983): TV News and Adolescent Political Socialization. V Robert N. Bostrom (ur.), *Communication Yearbook* 7, 651–669. Beverly Hills, CA: Sage.
- Gaziano, Cecilie (1983): The Knowledge Gap: An Analytical Review of Media Effects. *Communication Research* 1 (4): 447–486.
- Gaziano, Cecilie (1984): Neighborhood Newspapers, Citizen Groups and Public Affairs Knowledge Gaps. *Journalism Quarterly* 61 (3): 556–566, 599.
- Gaziano, Cecilie (1995): A Twenty-Five-Year Review of Knowledge Gap Research. Referat, predstavljen na Annual Conference of the American Association for Public Opinion Research v Fort Lauderdale, Florida, 21. 5. 1995.
- Gaziano, Cecilie (1997): Forecast 2000: Widening Knowledge Gaps. *Journalism and Mass Communication Quarterly* 74 (2): 237–264.
- Gaziano, Cecilie (2010): Notes on “Revisiting the Knowledge Gap Hypothesis: A Meta-analysis of Thirty-five Years of Research”. *Journalism and Mass Communication Quarterly* 87 (3/4): 615–632.
- Gaziano, Cecilie (2014): Components of the Belief Gap: Ideology and Education. *Sage Open* 4 (1): 1–18.

- Gaziano, Cecilie in Alice M. Horowitz (2001): Knowledge Gap on Cervical, Colorectal Cancer Exists Among U.S. Women. *Newspaper Research Journal* 22 (1): 12–27.
- Gaziano, Cecilie in Emanuel Gaziano (1996): Theories and Methods in Knowledge Gap Research Since 1970. V M. B. Salwen in D. W. Stacks (ur.), *An Integrated Approach to Communication Theory and Research*, 127–138. Mahwah, NY: Lawrence Erlbaum.
- Gaziano, Cecilie in Emanuel Gaziano (2009): Theories and Methods in Knowledge Gap Research. V Don W. Stacks in Michael Salwen (ur.), *An Integrated Approach to Communication Theory and Research*, 122–136. New York: Taylor & Francis.
- Gaziano, Cecilie in Joann O’Leary (1998): Childbirth and Infant Development Knowledge Gaps in Interpersonal Settings. *Journal of Health Communication* 3 (1): 29–51.
- Genova, B. K. L. in Bradley S. Greenberg (1979): Interests in News and the Knowledge Gap. *Public Opinion Quarterly* 43 (1): 79–91.
- Gergen, Kenneth J. in Kurt W. Back (1966): Communication in the Interview and the Disengaged Respondent. *Public Opinion Quarterly* 30 (3): 365–398.
- Glenn, Norval D. (1969): Aging, Disengagement, and Opinionation. *Public Opinion Quarterly* 33 (1): 17–33.
- Godin, Benoit (2008): The Knowledge Economy: Fritz Machlup’s Construction of a Synthetic Concept. Project on the History and Sociology of S&T Statistics, Working Paper No.37. Dostopno preko http://www.csiic.ca/PDF/Godin_37.pdf, 24. 10. 2012.
- Grabe, Elizabeth Maria, Narine Yeghyan in Rasha Kamhawi (2008): Experimental Evidence of the Knowledge Gap: Message Arousal, Motivation, and Time Delay. *Human Communication Research* 34 (4): 550–571.
- Grad, Anton, Ružena Škerlj in Nada Vitorovic (1967): Angleško-slovenski slovar. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Griffin, Robert J. (1990): Energy in the Eighties: Education, Communication, and the Knowledge Gap. *Journalism Quarterly* 67 (3): 554–566.
- Haček, Miro (2013): (Dis)trust into the Rule of Law in Slovenia. *Political Preferences* 4: 9–23.

- Hindman, Douglas Blanks (2009): Mass Media Flow and Differential Distribution of Politically Disputed Beliefs: The Belief Gap Hypothesis. *Journalism and Mass Communication Quarterly* 86 (4): 790–808.
- Hindman, Douglas Blanks (2012): Knowledge Gaps, Belief Gaps, and Public Opinion about Health Care Reforms. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 20. avgust. Dostopno preko <http://jmq.sagepub.com/content/early/2012/08/09/1077699012456021>, 2. 7. 2013.
- Hlebec, Valentina, Matic Kavčič, Maša Filipovič Hrast, Andreja Vezovnik in Martina Trbanc (2010): Samo da bo denar in zdravje: življenje starih in revnih ljudi. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Holbrook, Thomas M. (1999): Political Learning from Presidential Debates. *Political Behavior* 21 (1): 67–89.
- Holbrook, Thomas M. (2002): Presidential Campaigns and the Knowledge Gap. *Political Communication* 19: 437–54.
- Holbrook, Thomas M. (2006): Cognitive Style and Political Learning in the 2000 U.S. Presidential Campaign. *Political Research Quarterly* 59 (3): 343–352.
- Horstmann, Reinhold (1991): Knowledge Gaps Revisited: Secondary Analyses from Germany. *European Journal of Communication* 6 (1): 77–93.
- Hrženjak, Majda in Vlasta Jalušič (2011): Vrata niso baš odprta (treba da jih gurneš, pa da se odvaraju): Perspektiva v reševanju kompleksnih neenakosti. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Hwang, Yoori in Se-Hoon Jeong (2009): Revisiting the Knowledge Gap Hypothesis: A Meta-Analysis of Thirty-five Years of Research. *Journalism and Mass Communication Quarterly* 86 (3): 513–532.
- Hyman, Herbert H. in Paul B. Sheatsley (1947): Some Reasons Why Information Campaigns Fail. *Public Opinion Quarterly* 11 (3): 413–423.
- Imbrasaitė, Juratė (2011): Citizenship Typology in Lithuania: Traditional Active or Postmodern Citizenship? *Social Sciences* 2 (72): 44–57.

- Jeffres, Leo W., David Atkin in Hanlong Fu (2011): Knowledge and the Knowledge Gap: Time to Reconceptualize the 'Content'. *The Open Communication Journal* 5: 30–37.
- Judd, Charles M., Jon A. Krosnick in Michael A. Milburn (1981): Political Involvement and Attitude Structure in the General Public. *American Sociological Review* 46 (1): 660–669.
- Kahlor, Leeann, Sharon Dunwoody in Robert J. Griffin (2004): Predicting Knowledge Complexity in the Wake of an Environmental Risk. *Science Communication* 26 (1): 5–30.
- Kim, Sei-Hill (2008): Testing the Knowledge Gap Hypothesis in South Korea: Traditional News Media, the Internet, and Political Learning. *International Journal of Public Opinion Research* 20 (2): 193–210.
- Kim, Sei-Hill, Dietram A. Scheufele in James Shanahan (2005): Who Cares About the Issues? Issue Voting and the Role of News Media During the 2000 U.S. Presidential Election. *Journal of Communication* 55 (1): 103–121.
- Kleinnijenhuis, Jan (1991): Newspaper Complexity and the Knowledge Gap. *European Journal of Communication* 6 (4), 499–522.
- Komac, Daša (1993): Angleško-slovenski in slovensko-angleški moderni slovar. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Košmelj, Blaženka, Franc Arh, Alojzija Doberšek Urbanc, Anuška Ferligoj in Matjaž Omladič (2002): Statistični terminološki slovar. Razširjena izdaja z dodanim slovarjem ustreznikov v angleščini. Ljubljana: Statistično društvo Slovenije, Študentska založba.
- Kropivnik, Samo (1998): Slovenski volivci v geografskem, družbenem in ideološkem prostoru. Analiza vsebine v letih 1990 in 1992. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kropivnik, Samo (2001): Vsebina ideološkega kontinuuma levo-desno v Sloveniji v preteklem desetletju. V Danica Fink Hafner in Miro Haček (ur.), *Demokratski prehodi II.*, 138–170. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kropivnik, Samo (2010): Slovenski volivci na volitvah v Evropski parlament 2009. V Simona Kustec Lipicer (ur.), *Politične vsebine in volilna kampanja*, 27–49. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Krosnick, Jon A. (1991): Response Strategies for Coping with the Cognitive Demands of Attitude Measures in Surveys. *Applied Cognitive Psychology* 5 (3): 213–236.
- Krosnick, Jon A. in Michael A. Milburn (1990): Psychological Determinants of Political Opinionation. *Social Cognition* 8 (1): 49–72.
- Kurdija, Slavko in Janez Štebe (1997): Oblikovanje vzorčnih uteži za telefonsko anketo Politbarometer. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi0310/povezana-gradiva/>, 16. 9. 2013.
- Kurdija, Slavko in Niko Toš (2012): Politbarometer 10/11, Slovenija: oktober 2011. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi1110/>, 17. 9. 2013.
- Kurdija, Slavko in Niko Toš (2013a): Politbarometer 01/13, Slovenija: januar 2013. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi1301/>, 30. 12. 2015.
- Kurdija, Slavko in Niko Toš (2013b): Politbarometer 06/13, Slovenija: junij 2013. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi1306/>, 30. 12. 2015.
- Kurdija, Slavko in Niko Toš (2014): Politbarometer PB06/14, Slovenija: junij 2014. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi1406/>, 30. 12. 2015.
- Kurdija, Slavko in skupina (2011): Opredeljevanje do strank – pred volitvami 2011. Dostopno preko http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/raziskava_pb/Povzetek-eksp-meritev%2010-11.pdf, 1. 2. 2012.
- Kurdija, Slavko in skupina (2013): Politbarometer 01/12, Slovenija: januar 2012. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi1201/>, 21. 1. 2014.

- Kustec Lipicer, Simona (2007): Volilna kampanja na lokalni ravni: poskus konceptualno-metodološke opredelitve na primeru Slovenije. *Lex localis* 5 (1): 105–122.
- Kustec Lipicer, Simona, Samo Kropivnik, Tomaž Deželan in Alem Maksuti (2011): Volilni programi in stališča. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kwak, Nojin (1999): Revisiting the Knowledge Gap Hypothesis: Education, Motivation, and Media Use. *Communication Research* 26 (4): 385–413.
- Lavrič, Miran, Sergej Flere, Marina Tavčar Krajnc, Rudi Klanjšek, Bojan Musil, Andrej Naterer, Andrej Kirbiš, Marko Divjak in Petra Lešek (2011): Mladina 2010: Družbeni profil mladih v Sloveniji. Maribor: Aristej.
- Le Heron, Judy in Frank Sligo (2005): Acquisition of Simple and Complex Knowledge: A Knowledge Gap Perspective. *Educational Technology & Society* 8 (2): 190–202.
- Lee, Chul Joo (2009): The Role of Internet Engagement in the Health-Knowledge Gap. *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 53 (3): 365–382.
- Leigh, James H. in Claude R. Martin (1987): “Don’t Know” Item Nonresponse in a Telephone Survey: Effects of Question Form and Respondent Characteristics. *Journal of Marketing Research* 24 (4): 418–424.
- Lemert, James B. (1993): Do Televised Presidential Debates Help Inform Voters? *Journal of Broadcasting and Electronic media* 37 (1): 83–94.
- Linzer, Drew A. (2011): The Left-Right Ideological Spectrum in Global Mass Opinion. Dostopno preko <http://userwww.service.emory.edu/~dlinzer/Linzer-leftright.pdf>, 21. 6. 2012.
- Liu, Yung-I in William P. Eveland (2005): Education, Need for Cognition, and Campaign Interest as Moderators of News Effects on Political Knowledge: An Analysis of the Knowledge Gap. *Journalism and Mass Communication Quarterly* 82 (4): 910–929.
- Lupia, Arthur in Mathew D. McCubbins (2003): The Democratic Dilemma. Can Citizens Learn What They Need To Know? Cambridge: Cambridge University Press.
- Malnar, Brina (1996): Zaznava družbene neenakosti. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Mastin, Teresa (1998): Employees' Understanding of Employer-sponsored Retirement Plans: A Knowledge Gap Perspective. *Public Relations Review* 24 (4): 521–534.
- McCann, James A. in Chappell Lawson (2006): Presidential Campaigns and the Knowledge Gap in Three Transitional Democracies. *Political Research Quarterly* 59 (1): 13–22.
- McLeod, Douglas M. in Elizabeth M. Perse (1994): Direct and Indirect Effects of Socioeconomic Status on Public Affairs Knowledge. *Journalism Quarterly* 71 (2): 433–442.
- Miyo, Yuko (1983): Knowledge Gap Hypothesis and Media Dependency. V R. N. Bostrom (ur.), *Communication Yearbook* 7, 626–650. Beverly Hills, CA: Sage.
- Mondak, Jeffery J. in Mary R. Anderson (2004): The Knowledge Gap: A Reexamination of Gender-Based Differences in Political Knowledge. *The Journal of Politics* 66 (2): 492–512.
- Moore, David W. (1987): Political Campaigns and the Knowledge-Gap Hypothesis. *Public Opinion Quarterly* 51(2): 186–200.
- Nadeau, Richard, Neil Nevitte, Elisabeth Gidengil in André Blais (2008): Elections Campaigns as Information Campaigns: Who Learns What and Does it Matter? *Political Communication* 25 (3): 229–248.
- Novak, Meta (2009): Social and Economic Position of Women and Non-responses in Questionnaires. Referat, predstavljen na 9. mednarodni konferenci International Postgraduate Conference v Londonu, 18.–20. 2. 2009.
- Novak, Meta (2013): Razkorak v opredeljevanju na anketna vprašanja. *Družboslovne razprave* 29 (74): 67–87.
- Novak, Meta (2014): Sprememba političnega vedenja v obdobju volilne kampanje. *Družboslovne razprave* 30 (75): 29–47.
- Pearson, Larry (1993): Desert Storm and the Tundra Telegraph: Information Diffusion in a Media-Poor Environment. V Bradley S. Greenberg in Walter Gantz (ur.), *Desert Storm and the Mass Media*, 182–196. Cresskill, New Jersey: Hampton Press.
- Peterson, Robert A. in Roger A. Kerin (1981): The Quality of Self-Report Data: Review and Synthesis. V Ben M. Enis in Kenneth J. Roering (ur.), *Review of Marketing*, 5–20. Chicago: American Marketing Association.

- Rapoport, Ronald B. (1979): What They Don't Know Can Hurt You. *American Journal of Political Science* 23 (4): 805–815.
- Rapoport, Ronald B. (1981): The Sex Gap in Political Persuading: Where the “Structuring Principle” Works. *American Journal of Political Science* 25 (1): 32–48.
- Rapoport, Ronald B. (1982): Sex Differences in Attitude Expression: A Generational Explanation. *Public Opinion Quarterly* 46 (1): 86–96.
- Rapoport, Ronald B. (1985): Like Mother, Like Daughter: Intergenerational Transmission of DK Response Rates. *Public Opinion Quarterly* 49 (2): 198–208.
- Reese, Stephen D. in Mark M. Miller. (1981): Political Attitude Holding and Structure. The Effects of Newspaper and Television News. *Communication Research* 8 (2): 167–188.
- Rhine, Staci L., Stephen Earl Bennett in Richard S. Flickinger (2001): Gaps in Americans' Knowledge About the Bosnian Civil War. *American Politics Research* 29 (6): 592–607.
- Rucinski, Dianne (2004): Community Boundedness, Personal Relevance, and the Knowledge Gap. *Communication Research* 31 (4): 472–495.
- Salmon, Charles T., Karen Wooten, Eileen Gentry, Galen E. Cole in Fred Kroger (1996): AIDS Knowledge Gaps: Results from the First Decade of Epidemic and Implications for Future Public Information Efforts. *Journal of Health Communication* 1 (2): 141–155.
- Schreiber, E. M. (1978): Education and Change in American Opinions on a Woman for President. *Public Opinion Quarterly* 42 (2): 171–182.
- Schuman, Howard in Stanley Presser (1996): Questions and Answers in Attitude Surveys. Experiments on Question Form, Wording, and Context. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Sicinski, Andrzej (1970): “Don't Know Answers” in Cross-national Surveys. *Public Opinion Quarterly* 34 (1): 126–129.
- Sigelman, Lee (1981): Question-Order Effects on Presidential Popularity. *Public Opinion Quarterly* 45 (2): 199–207.
- Slater, Michael D., Andrew F. Hayes, Jason B. Reineke, Marilee A. Long in Erwin P. Bettinghaus (2009): Newspaper Coverage

- of Cancer Prevention: Multilevel Evidence for Knowledge Gap Effects. *Journal of Communication* 59 (3): 514–530. Dostopno preko <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2819282/>, 25. 1. 2012.
- Smith, Tom W. (1982): Educated Don't Knows: An Analysis of the Relationship Between Education and Item Nonresponse. *Political Methodology* 8 (3): 47–57.
- Star, Shirley in Helen M. Hughes (1950): Reports of an Educational Campaign: The Cincinnati Plan for the United Nations. *American Journal of Sociology* 55 (4): 389–369.
- Statistični urad Republike Slovenije (2013): Volitve. Dostopno preko http://www.stat.si/tema_splosno_volitve.asp, 26. 8. 2013.
- Stillman, Jane G., George M. Guthrie in Selwyn W. Becker (1960): Determinants of Political Party Preference. *The Journal of Social Psychology* 51 (1): 165–171.
- Svetlik, Ivan (1986): Izobraževanje in družbenoekonomski položaj. *Družboslovne razprave* 3 (4): 27–44.
- Tichenor, Phillip J., George A. Donohue in Clarice N. Olien (1970): Mass Media Flow and Differential Growth in Knowledge. *Public Opinion Quarterly* 34 (2): 159–170.
- Tichenor, Phillip J., George A. Donohue in Clarice N. Olien (1980): *Community Conflict and the Press*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Tichenor, Phillip J., Jane M. Rodenkirchen, Clarice N. Olien in George A. Donohue (1973): Community Issues, Conflict, and Public Affairs Knowledge. V Peter Clarke (ur.), *New Models for Mass Communication Research*, 45–79. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Toš, Niko (2005): *Zaupanje v institucije sistema*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Dostopno preko http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/File/e-dokumenti/Zaupanje_v_institucije_SJM.pdf, 19. 10. 2012.
- Toš, Niko in skupina (2000): *Politharometer 9/00, Slovenija: september 2000*. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi0009/>, 17. 9. 2013.

- Toš, Niko in skupina (2001a): Politbarometer, 1996 – julij 2000: Kumulativna datoteka. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi_99/, 17. 9. 2013.
- Toš, Niko in skupina (2001b): Politbarometer 12/00, Slovenija: December 2000. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi0012/>, 17. 9. 2013.
- Toš, Niko in skupina (2008a): Politbarometer 9/03, Slovenija: september 2003. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi0309/>, 17. 9. 2013.
- Toš, Niko in skupina (2008b): Politbarometer 10/03, Slovenija: oktober 2003. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi0310/>, 17. 9. 2013.
- Toš, Niko in skupina (2008c): Politbarometer 8/04, Slovenija: avgust 2004. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi0408/>, 17. 9. 2013.
- Toš, Niko in skupina (2008d): Politbarometer 10/04, Slovenija: oktober 2004. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi0410/>, 17. 9. 2013.
- Toš, Niko in skupina (2009a): Politbarometer 9/05, Slovenija: september 2005. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi0509/>, 17. 9. 2013.
- Toš, Niko in skupina (2009b): Politbarometer 10/05, Slovenija: oktober 2005. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center

- za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi0510/>, 17. september 2013.
- Toš, Niko in skupina (2009c): Politbarometer 6/08, Slovenija: junij 2008. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi0806/>, 17. 9. 2013.
- Toš, Niko in skupina (2009d): Politbarometer 12/08, Slovenija: december 2008. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi0812/>, 17. 9. 2013.
- Toš, Niko in skupina (2011a): Politbarometer 11/09, Slovenija: november 2009. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi0911/>, 17. 9. 2013.
- Toš, Niko in skupina (2011b): Politbarometer 01/10, Slovenija: januar 2010. Datoteka podatkov. Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov. Dostopno preko <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi1001/>, 17. 9. 2013.
- Twain, Mark (1961): *Življenje na Misisipiju*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Uhan, Samo (1998): *Prava in neprava mnenja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Van de Maat, Jannine (2014): Don't Know or Don't Care? A Survey Experiment into the Presence and Strength of Opinions about Political Issues. Referat, predstavljen na ECPR Joint Sessions of Workshops v Salamanci, 10.–15. april 2014. Dostopno preko <http://www.ecpr.eu/Events/PaperList.aspx?EventID=12&SectionID=120&PanelID=1268>, 24. 4. 2014.
- Verba, Sidney, Nancy Burns in Kay Lehman Schlozman (1997): Knowing and Caring about Politics: Gender and Political Engagement. *The Journal of Politics* 59 (4): 1051–1072.
- Viswanath, Kasisomayajula, Gerald M. Kosicki, Eric S. Fredin in Eunkyug Park (2000): Local Community Ties, Community-

- Boundedness, and Local Public Affairs Knowledge Gap. *Communication Research* 27 (1): 27–50.
- Viswanath, Kasisomayajula, John R. Finnegan Jr., Peter J. Hannan in Russell V. Luepker (1991): Health and Knowledge Gap. *American Behavioral Scientist* 34 (6): 712–726.
- Viswanath, Kasisomayajula in John R. Finnegan, Jr. (1996): The Knowledge Gap Hypothesis Twenty-Five Years Later. V Brant R. Burleson (ur.), *Communication Yearbook* 19, 187–227. Thousand Oaks CA: Sage.
- Viswanath, Kasisomayajula, Nancy Breen, Helen Meissner, Richard P. Moser, Bradford Hesse, Whitney Randolph Steele in William Rakowski (2006): Cancer Knowledge and Disparities in the Information Age. *Journal of Health Communication* 11(1): 1–27.
- Wanta, Wayne in William R. Elliott (1995): Did the ‘Magic’ Work? Knowledge of HIV/ AIDS and The Knowledge Gap Hypothesis. *Journalism and Mass Communication Quarterly* 72 (2): 312–321.
- Weenig, Mienieke W.H. in Cees J.H. Midden (1997): Mass-Media Information Campaigns and Knowledge-Gap Effects. *Journal of Applied Social Psychology* 27 (11): 945–958.
- Weisberg, Herbert F. (1999): Political Partisanship. V John P. Robinson, Phillip R. Shaver in Lawrence S. Wrightsman (ur.), *Measures of Political Attitudes*, 681–736. San Diego: Academic Press.
- Yows, Suzanne R., Charles T. Salmon, Robert P. Hawkins in Richard R. Love (1991): Motivational and Structural Factors in Predicting Different Kinds of Cancer Knowledge. *American Behavioral Scientist* 34 (6): 727–741.
- Zajc, Drago, Samo Kropivnik in Simona Kustec Lipicer (2012): *Od volilnih programov do koalicijskih pogodb*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Zaller, John (1990): Political Awereness, Elite Opinion Leadership, and the Mass Survey Response. *Social Cognition* 8 (1): 125–153.
- Zaller, John (2003): *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zaller, John in Stanley Feldman (1992): A Simple Theory of the Survey Response: Answering Questions versus Revealing

Preferences. *American Journal of Political Science* 36 (3): 579–616.

Zumbach, David (2010): Knowledge Gaps in Times of the Internet: Evidence from Switzerland. 23. december. Dostopno preko <http://ssrn.com/abstract=1816326>, 15. 7. 2013.

Priloge

Priloga 1: Seznam vprašanj, uporabljenih za oblikovanje sestavljenega indeksa odvisne spremenljivke opredeljenosti na anketna vprašanja

1. Vprašanje zadovoljstva z demokracijo:

Q1) ČE OCENJUJETE NA SPLOŠNO, ALI BI REKLI, DA STE ZADOVOLJNI Z RAZVOJEM DEMOKRACIJE V SLOVENIJI, ALI NE?

- 1 zadovoljen
- 2 ni zadovoljen
- 3 ne vem, b.o.

2. Nedeljsko vprašanje, za katero stranko bi volili, če bi bile volitve prihodnjo nedeljo in bi se udeležili volitev⁵⁷:

W) DENIMO, DA BI BILE NASLEDNJO NEDELJO VOLITVE V DRŽAVNI ZBOR. ALI BI VI ŠLI ALI NE BI ŠLI NA VOLITVE?

⁵⁷ Upoštevali bomo le tiste, ki se nameravajo udeležiti volitev. Pri tistih, ki se volitev ne nameravajo udeležiti, je namreč težko razlikovati med tistimi, ki so politično opredeljeni, a se volitev ne udeležujejo, ker med strankami ne najdejo ustrezne izbire, in tistimi, ki imajo slabše znanje in se želijo vprašanju o strankah izogniti.

W2) IN ZA KATERO STRANKO BI VOLILI?^{58, 59, 60}

Anketar: ne beri strank!!!

0 ne vem, b.o.

9 drugo

3. Vprašanje opredelitve levo-desno glede na politična stališča:

LD) MNOGI LJUDJE RAZMIŠLJAJO O POLITIČNIH STALIŠČIH KOT O 'LEVIH' ALI 'DESNIH'. RADI BI IZVEDELI, ALI BI SE VI SAMI UVRSTILI PREJ LEVO ALI PREJ DESNO?

1 prej levo

2 v sredino

3 prej desno

4 b.o.

58 Ker smo na tem mestu želeli podati le splošno obliko vprašanja, ne navajamo vseh možnih odgovorov/strank. Stranke, imenovane v odgovorih, se razlikujejo med obdobji.

59 Nedeljsko vprašanje oktobra 2011 se zaradi bližine državnoborskih volitev ni nanašalo na naslednjo nedeljo, temveč na bližajoče se volitve. Predpostavljamo pa, da sama sprememba oblike vprašanja ni bistveno vplivala na opredeljene in neopredeljene odgovore. Čeprav bi za našo analizo zaradi metodološke primerljivosti raje uporabili enaka vprašanja, to v tem primeru ni bilo mogoče.

60 Nedeljsko vprašanje junija 2014 je že ponudilo nabor strank, med katerimi je anketiranec izbral stranko, za katero bo najverjetneje volil (Kurdija in Toš, 2014). Formulacija vprašanja se je tako glasila: Verjetno veste, da bodo čez slab mesec – 13. julija, predčasne volitve poslancev v državni zbor. Navedli vam bomo 11 strank, za katere velja, da bodo nastopile na teh volitvah. To so (anketar, preberi seznam!!!)... in katero od navedenih strank boste najverjetneje volili? Takšna formulacija vprašanja je gotovo manj primerna za našo analizo. A na žalost nismo imeli na voljo drugih meritev za zadnje volitve v državni zbor. Odločili smo se, da kljub temu opravimo analizo tudi na podatkih za javno mnenje v zadnjem obdobju in ostanemo previdnejši pri interpretaciji.

4. Vprašanje zaupanja v vlado:

I1) SEDAJ VAM BOMO NAVEDLI NEKAJ USTANOV IN NJIHOVIH NOSILCEV, VI PA POVEJTE, KOLIKO JIM ZAUPATE. OCE-
NITE Z LESTVICO OD 1 DO 5, PRI ČEMER 1 POMENI, DA TEJ
USTANOVI NIČ NE ZAUPATE, 5 PA, DA JI ZAUPATE POPOLNO-
MA. KAKO TOREJ ZAUPATE...: VLADI V CELOTI?

- 1 najmanj zaupa
- 2 .
- 3 nekaj vmes
- 4 .
- 5 najbolj zaupa
- 6 ne vem/ ne pozna/b.o.

5. Vprašanje zaupanja v predsednika vlade:

I2) PREDSEDNIKU VLADE?⁶¹

- 1 najmanj zaupa
- 2 .
- 3 nekaj vmes
- 4 .
- 5 najbolj zaupa
- 6 ne vem/ ne pozna/b.o.

6. Vprašanje zaupanja v državni zbor:

I3) DRŽAVNEMU ZBORU?

- 1 najmanj zaupa
- 2 .
- 3 nekaj vmes
- 4 .
- 5 najbolj zaupa
- 6 ne vem/ ne pozna/b.o.

61 Pri nekaterih meritvah vprašanje navaja tudi ime predsednika vlade.

7. Vprašanje zaupanja v predsednika republike:

I4) PREDSEDNIKU REPUBLIKE:⁶²

- 1 najmanj zaupa
- 2 .
- 3 nekaj vmes
- 4 .
- 5 najbolj zaupa
- 6 ne vem/ ne pozna/b.o.

8. Vprašanje zaupanja v politične stranke:

I5) POLITIČNIM STRANKAM?

- 1 najmanj zaupa
- 2 .
- 3 nekaj vmes
- 4 .
- 5 najbolj zaupa
- 6 ne vem/ ne pozna/b.o.

Vir: Toš in skupina, 2000; 2001a; 2001b; 2008a; 2008b; 2008c; 2008d; 2009a; 2009b; 2009c; 2009d; 2011a; 2011b; Kurdija in Toš, 2012; 2013a; 2013b; 2014; Kurdija in skupina, 2013.

62 Pri nekaterih meritvah vprašanje navaja tudi ime predsednika republike.

Priloga 2: Volilna udeležba

LETO	volilna udeležba (%) na parlamentarnih volitvah	volilna udeležba (%) na predsedniških volitvah	volilna udeležba (%) na lokalnih volitvah	volilna udeležba (%) na volitvah v evropski parlament
1992	85,8	85,8		
1994			61,1	
1996	73,7			
1997		68,29		
1998			1. krog – 58,27 2. krog – 51,64	
2000	70,1			
2002		1. krog – 72,07 2. krog – 65,39	72,1 (vzporedno s predsedniškimi volitvami)	
2004	60,6			28,35
2006			1. krog – 58,2 2. krog – 53,16	
2007		1. krog – 57,67 2. krog – 58,46		
2008	63,1			
2009				28,33
2010			1. krog – 50,98 2. krog – 48,81	
2011	65,6			
2012		1. krog – 48,41 2. krog – 42,1		
2013				
2014	51,73		1. krog – 45,22 2. krog – 43,62	24,55

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2013b), Državna volilna komisija (2013, 2015).

Stvarno in imensko kazalo

A

aktivirano politično ozračje 41,
60, 88, 90, 98, 110, 116
Almond, G.A. 5, 33, 37, 42, 100,
109, 121
Althaus, S.L. 14, 120, 121
Anderson, M. R. 32, 33, 72, 90,
116, 131
anketa xi, xiii, 2, 3, 13, 15, 17, 43,
114, 129
anketiranec 1, 10, 11, 13, 15, 25,
26, 28, 29, 100, 109, 115,
117, 140
anketna situacija 20
Arh, F. 128
Atkeson, L. R. 2, 33, 41, 72, 121
Atkin, D. 128

B

Back, K. W. 126
Banwart, C. M. 32, 33, 72, 121
Becker, S. W. 133
Bennett, S. E. 32, 121, 132
Bettinghaus, E. P. 132
Bishop, G. F. 11, 42, 90, 100, 109,
121
Blais, A. 131
Bogart, L. 41, 121
Boh, T. 7, 121
Bonfadelli, H. 9, 106, 122
Breen, N. 136
Brown, J. W. 121, 123
Burns, N. 135

Busch, L. 2, 42, 100, 125

C

Campbell, A. 15, 20, 29, 42, 100,
107, 122
Canache, D. 27, 122
Chew, F. 22, 122
Citrin, J. 27, 122
Clarke, P. 7, 122, 133
Cole, G. E. 132
Converse, P. 3, 20, 42, 100, 122

D

Delli Carpini M. X. 1, 3, 5, 13,
14, 25, 29, 32, 34–36, 72, 75,
100, 102, 105, 107, 109, 111,
112, 116, 118, 120, 122, 123
demokracija 3, 4, 7, 26, 27, 36,
38, 41, 60, 108, 110, 112,
118, 119, 139
Dervin, B. 106, 123
Deželan, T. 27, 123, 130
Divjak, M. 130
Doberšek Urbanc, A. 128
Dolan, K. 32, 33, 72, 123
Donohue, G. A. 1, 8, 18, 22, 29,
30, 106, 123, 133
družba znanja 7
družbena struktura 2
družbeni spol 16, 17, 23, 26, 31,
33, 41, 72–74, 75, 79–82, 84,
86, 88–93, 95, 97, 98, 103–
105, 107, 111–114, 118

družbenoekonomski položaj xi,
xiii, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 14, 15,
16, 17, 18, 19, 22, 23, 25,
29, 30, 31, 32, 41, 42, 45, 46,
47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
56, 57, 58, 60, 62, 63, 64, 65,
66, 68, 69, 71, 74, 79–82, 84,
86, 87, 89, 91, 92, 93, 95, 97,
100, 101, 104, 106, 107, 110,
112, 114, 115, 116, 118, 133

Dunwoody, S. 128

E

Elliott, W. R. 22, 31, 136
Ettema, J. S. 8, 14, 22, 87, 94, 106,
108, 115, 116, 123
Eveland, W. P. 3, 17, 18, 19, 21,
22, 31, 32, 72, 98, 106, 123,
124, 130

F

Faulkenberry, D. G. 42, 124
Feldman, S. 136
Ferber, R. 2, 4, 10, 27, 33, 41, 72,
75, 100, 124
Ferligoj, A. 2, 4, 10, 25, 31, 32,
33, 72, 75, 90, 94, 103, 105,
111, 116, 118, 124, 128
Ferrin, M. 32, 72, 90, 116, 124
Filipovič Hrast, M. 127
Finnegan, J. R. 2, 26, 106, 117,
136
Flere, S. 130
Flickinger, R. S. 32, 132
Fraile, M. 3, 4, 13, 21, 31, 32,
33, 72, 75, 99, 100, 103, 105,
110, 118, 119, 124, 125
Francis, J. D. 2, 10, 33, 41, 42,
100, 125, 126
Fredin, E. S. 7, 122, 135
Fu, H. 128

G

Gandy, O. H. 100, 125
Garramone, G. M. 11, 125
Gaziano, C. 1, 2, 8, 9, 14, 18, 19,
22, 25, 29, 31, 70, 106, 117,
125, 126
Gaziano, E. 2, 8, 9, 10, 14, 106,
117, 126
Genova, B. K. L. 22, 31, 126
Gentry, E. 132
Gergen, K. J. 33, 42, 72, 75, 126
Gidengil, E. 131
Glenn, N. D. 33, 42, 72, 75, 126
Godin, B. 7, 126
Grabe, E. M. 30, 126
Grad, A. 1, 7, 126
Greenberg, B. S. 22, 31, 126, 131
Griffin, R. J. 22, 30, 126, 128
Guthrie, G. M. 133

H

Haček, M. 27, 38, 41, 60, 126,
128
Hannan, P. J. 136
Hawkins, R. P. 136
Hayes, A. F. 132
Hesse, B. 136
Hindman, D. B. 3, 9, 14, 30, 106,
117, 127
hipoteza razkoraka v znanju 2, 4,
8, 30, 101
Hively, M. H. 3, 124
Hlebec, V. 94, 112, 127
Holbrook, T. M. 3, 21, 25, 29, 31,
41, 98, 99, 100, 118, 127
Horstmann, R. 21, 22, 31, 127
Hrženjak, M. 16, 31, 79, 112, 127
Hughes, H. M. 2, 133
Hwang, Y. 2, 9, 19, 31, 117, 127
Hyman, H. H. 2, 127

I

ideološki politični kontinuum
 levo-desno 27, 110, 128
 Imbrasaite, J. 36, 127
 individualna raven 25
 informacije 2, 3, 4, 7, 8, 10, 14,
 15, 17, 18, 20, 21, 23, 29, 32,
 33, 41, 58, 97, 98, 99, 100,
 101, 102, 104, 106, 108, 110,
 114, 118, 119
 informacijska doba 7
 informacijsko bogati 107
 informacijsko revni 106
 intersekcionalno 16, 31, 79, 112
 izpostavljenost 20
 izražanje političnega mnenja xi,
 xiii

J

Jalušič, V. 16, 31, 79, 112, 127
 javno mnenje 4, 14, 17, 24, 27,
 30, 66, 110, 122, 129, 133,
 134, 135, 140
 javnomnenjska politična vprašanja
 3, 10
 Jeffres, L. W. 8, 128
 Jeong, S. 2, 9, 19, 31, 117, 127
 Judd, C. M. 42, 100, 128

K

Kahlor, L. 22, 29, 107, 128
 Kamhawi, R. 126
 kampanja 2, 4, 7, 8, 9, 10, 15,
 17, 21, 23, 24, 31, 32, 35, 41,
 90, 97, 98, 99, 100, 102, 103,
 113, 117, 118, 130
 informacijska kampanja 2, 7, 8
 izobraževalna kampanja 7
 volilna kampanja 4, 7, 14, 17,
 20, 23, 24, 41, 98, 117, 118,
 128, 131

Kavčič, M. 127
 Keeter, S. 1, 3, 5, 14, 25, 29, 32,
 34, 35, 36, 72, 75, 100, 102,
 105, 107, 109, 111, 112, 116,
 118, 120, 122, 123
 Kerin, R. A. 20, 131
 Kim, S. 3, 22, 28, 31, 108, 128
 Kirbiš, A. 130
 Klanjšek, R. 130
 Kleinnijenhuis, J. 107, 128
 Kline, F. G. 8, 14, 87, 94, 106,
 108, 115, 116, 123
 kognitivna sposobnost 8, 30, 109,
 115
 kognitivne veščine 29
 Komac, D. 7, 128
 kompetentni sogovornik 11
 konfliktna teorija 8
 Kosicki, G. M. 135
 Košmelj, B. 10, 128
 Krašovec, A. xiii
 kriza
 gospodarska kriza 60
 politična kriza 60, 102
 Kroger, F. 132
 Kropivnik, S. 20, 21, 27, 30, 60,
 128, 130, 136
 Krosnick, J. A. 1, 20, 33, 42, 72,
 98, 100, 102, 109, 128, 129
 Kurdija, S. 17, 60, 61, 64, 65, 66,
 88, 90, 114, 129, 142
 Kustec Lipicer, S. 20, 21, 99, 110,
 118, 128, 130, 136
 Kwak, N. 19, 20, 21, 22, 31, 98,
 130

L

Lavrič, M. 30, 130
 Lawson, C. 4, 21, 22, 30, 100,
 118, 119, 131
 Lee, C. J. 22, 31, 130, 132

Leigh, J. H. 107, 130
 Lemert, J. B. 3, 19, 21, 22, 26, 29,
 41, 98, 100, 130
 Lešek, P. 130
 Linzer, D. A. 110, 119, 130
 Liu, Y. 19, 21, 22, 31, 32, 72, 98,
 130
 Long, M. A. 124, 132
 Luepker, R. V. 123, 136
 Lupia, A. 3, 130

M

Machlup, F. 126
 Malnar, B. xiii, 30, 115, 130
 manjkajoči odgovori 10, 119
 Martin, S. J. 107, 130
 Mason, W. M. 42, 100, 124
 Mastin, T. 22, 29, 131
 McCann, J. A. 4, 21, 22, 30, 100,
 118, 119, 131
 McLeod, D. M. 30, 131
 Meissner, H. 136
 merjenje 24, 27
 Midden, C. J. H. 31, 136
 Milburn, M. A. 1, 20, 33, 42, 72,
 98, 100, 102, 128, 129
 Miller, M. M. 42, 100, 122, 132
 Miyo, Y. 24, 29, 30, 131
 mnenjska vprašanja 11, 13, 15,
 17, 18, 20, 23, 26, 28, 31, 33,
 35, 36, 38, 39, 40, 42, 43,
 44–52, 53, 54, 55, 57, 58, 59,
 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68,
 69, 70, 72, 73, 75, 76, 77, 78,
 79, 81, 83, 85, 87, 90, 93, 95,
 98, 100, 101, 103, 105, 107,
 110, 111, 114, 116, 119
 množični mediji 7
 model močne demokracije 35, 36
 Mondak, J. J. 32, 33, 72, 90, 116,
 122, 131

Moser, R. P. 136
 motivacija 8, 14, 18, 115
 Musil, B. 130
 Muste, C. 27, 122

N

Nadeau, R. 41, 106, 131
 naključno razporejen 2, 10, 119
 Naterer, A. 130
 neenakost 1, 2, 3, 9, 14, 16, 31,
 72, 79, 103, 110, 111, 112,
 116, 120, 127, 130
 neenakost v opredeljevanju
 103
 neodgovor 1, 2, 3, 10, 17, 20, 24,
 25, 27, 28, 30, 32, 33, 72,
 107, 111, 118, 119
 delni neodgovor 27
 neopredeljenost 68, 107
 Nevitte, N. 131
 Novak, M. xiii, 24, 33, 42, 60,
 72, 75, 88, 98, 101, 103, 107,
 114, 119, 124, 131

O

objektivna kompetenca 11, 108
 oblikovanje odgovora 1
 odgovarjanje 10
 odgovor
 “Ne vem” 1, 10, 13, 15, 27, 28,
 33, 75, 76, 81, 87, 94, 103,
 108, 109, 117, 124
 srednja modaliteta “Niti-niti”
 109
 Oldendick, R. W. 121
 Olien, C. N. 1, 8, 18, 106, 123,
 133
 Omladič, M. 128
 opredeljenost 1, 4, 16, 17, 23, 26,
 27, 28, 35, 36, 37, 38, 39, 40,
 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48,

49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64,
65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80,
81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88,
89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 98,
99, 100, 102,–108, 109, 110,
111, 112, 113, 114, 115, 116,
117, 118, 119, 139
opredeljevanje 4, 10

P

Palmer, S. 22, 122
Park, E. 135
Pearson, L. 19, 131
Perse, E. M. 30, 131
Peterson, R. A. 20, 131
Politharometer 13, 17, 23, 24, 25,
26, 28, 31, 65, 115, 129, 133,
134, 135
politična participacija 11, 13, 37,
105
politični sistem 11, 118
politično mnenje 41, 100
politično znanje 3, 14, 24, 29, 32,
36, 98, 109
pragmatični model 35, 36
Presser, S. 132

R

Rakowski, W. 136
Rapoport, R. B. 1, 2, 3, 10, 11,
20, 31, 32, 33, 41, 72, 75, 90,
98, 100, 103, 105, 108, 109,
116, 121, 132
razkorak
razkorak v izražanju mnenja 1,
5, 11, 31, 42, 48, 77, 111
razkorak v mnenju 1, 2, 10,
117
razkorak v odnosu 2, 10, 18

razkorak v opredeljevanju 1,
11, 67, 71, 90, 94, 101, 103,
109, 110, 112, 113, 116
razkorak v političnem znanju
3, 21, 32
razkorak v prepričanju 10, 117
razkorak v vedenju 2, 10
razkorak v vrednotah 2, 10,
117
razkorak v znanju 5, 8, 9, 13,
19, 26, 31, 32, 34, 101, 107,
108, 110, 117, 118
Reese, S. D. 42, 100, 132
Reineke, J. B. 132
Rener, T. 104, 111, 124
Rhine, S. L. 19, 32, 100, 106,
132
Robinson, J. P. 122, 136
Rodenkirchen, J. M. 133
Rubal, M. 124
Rucinski, D. 29, 132

S

Salmon, C. T. 106, 132, 136
Scheufele, D. A. 3, 17, 18, 19, 21,
22, 31, 98, 106, 123, 128
Schreiber, E. M. 117, 132
Schuman, H. 42, 100, 132
Schuman, R. 4, 21, 32, 72, 75,
105, 125
Seligson, M. A. 122
Sever, M. 27, 123
Shanahan, J. 128
Sheatsley, P. B. 2, 127
Sicinski, A. 10, 132
Sigelman, L. 42, 100, 132
simbolični interakcionizem 8
Slater, M. D. 20, 31, 132
Sligo, F. 106, 130
sporočilo 19, 98, 100, 107, 110,
118

stališče 3, 5, 10, 11, 13, 14, 95,
100, 104, 108, 110, 113, 114,
115, 116, 130, 140

starostna skupina 16, 17, 23, 26,
31, 33, 41, 72, 75, 76, 77,
78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86,
88, 89, 91, 92, 93, 95, 97, 98,
103, 105, 106, 107, 111, 112,
113, 114, 118

Star, S. 2, 133

Steele, W. R. 136

stekleni strop 87, 94, 106, 108,
111

artefaktni stekleni strop 106

občinstva 107

resnični stekleni strop 107

uvadeni stekleni strop 107

Stillman, D. E. 100, 133

Stokes, D. E. 122

stopnja izobrazbe 29, 30, 31, 42,
43, 44, 45, 47–51, 53, 54, 56,
57, 59–63, 65, 66, 80, 82, 84,
86, 88, 89, 91, 112, 115

stratifikacijska teorija 8

strukturni funkcionalizem 8

subjektivna kompetenca 1, 11,
105, 108

Svetlik, I. 30, 133

Š

Štebe, J. 17, 114, 129

T

Taylor, S. E. 126

tematika 7, 8, 11, 15, 18, 33, 99,
102, 116, 117

Tichenor, S. E. 1, 8, 9, 18, 19,
22, 25, 29, 42, 100, 106, 112,
117, 123, 133

Toš, N. 30, 46, 49, 50, 52, 53, 56,
60–66, 129, 133–135, 142

Trbanc, M. 127

Twain, M. 135

U

Uhan, S. 11, 25, 90, 109, 135

Ule, M. 104, 111, 124

V

Van de Maat, J. 109, 135

večstrankarski sistem 99

Verba, S. 5, 32, 37, 72, 109, 121,
135

Vezovnik, A. 127

Viswanath, K. 2, 7, 19, 22, 26, 29,
30, 106, 117, 135, 136

Vitorovic, N. 126

vodstveni model 35

volitve xiii, 3, 4, 15, 20, 21, 23,
24, 26, 32, 35, 37, 38, 39, 40,
41, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 50,
51, 52, 53, 54, 55, 56, 57,
58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73,
74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82,
83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99,
100, 101, 102, 103, 104, 105,
107, 109, 110, 111, 112, 113,
114, 115, 116, 118, 119, 123,
128, 129, 133, 139, 140, 143

volitve v državni zbor 4, 21,
49, 52, 56, 60, 101, 140

volivec 3, 20, 24, 41, 100, 110,
113, 118, 119, 128

vpliv 9, 24, 27, 30, 76, 79, 97, 98,
110, 112, 113, 115, 117, 118

vpliv anketnega vprašalnika 115

vprašalnik 27, 107

vprašanja 1, 2, 3, 4, 5, 7, 10, 13,
14, 15, 16, 17, 20, 23, 24, 25,
26, 27, 28, 29, 32, 33, 35, 36,

37, 38, 39, 41, 43, 44, 47, 49,
54, 62, 66, 70, 71, 72, 73, 81,
83, 85, 88, 90, 92, 94, 98, 99,
100, 102, 103, 105, 106, 107,
108, 109, 111, 112, 114, 115,
116, 117, 119, 131, 139, 140,
141, 142
kognitivno zahtevna vprašanja
107, 114
kompleksna vprašanja 108
odprta vprašanja 9, 25
strukturirana vprašanja 26
zaprta vprašanja 25, 26
vsebinski odgovor 26, 28, 117
vzpostavljane pozitivne podobe
11, 90

W

Wanta, W. 22, 31, 136
Waylly, M. E. 100, 125
Weenig, M. W. H. 31, 136
Weisberg, H. F. 27, 136
Wooten, K. 132

Y

Yegiyani, N. 126
Yows, S. R. 22, 30, 136

Z

Zajc, D. 21, 24, 99, 100, 110, 118,
136
zakonodajno obdobje 24, 118
Zaller, J. 5, 100, 110, 136
zanimanje xi, 8, 29, 116
zanimanje za politiko 29
zaupanje 26, 27, 36, 60, 108, 110,
115, 141, 142
znanje 3, 5, 8, 9, 13, 14, 22, 25,
29, 32, 35, 36, 37, 75, 102,
106, 115, 139
objektivno znanje 14
podatkovno znanje 13
politično znanje xi, 3, 4, 13,
15, 18, 21, 26, 31, 33, 35, 36,
41, 72, 75, 99, 105, 107, 109,
116, 117, 118, 119
subjektivno znanje 11
Zumbach, D. 22, 29, 30, 31, 137

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

